

ОНОРЕ ДЪО БАЛЗАК ТЪРСЕНЕ НА АБСОЛЮТНОТО

Част 0 от „Човешка комедия“

Превод от френски: Пенчо Симов, 1972

chitanka.info

НА Г-ЖА ЖОЗЕФИНА ДЪОЛАНОВА
РОДЕНА ДУМЕР

Госпожо, да даде бог тази творба да живее по-дълго от мен! Признателността ми към вас, която надявам се, съответствува на почти майчинската ви нежност към мен, в такъв случай ще остане да съществува и след срока, определен за нашите чувства. Тази велика привилегия — чрез живота на творбите си да продължаваме съществуването на сърцето — би била достатъчна, ако изобщо е възможна сигурност в това отношение, да смекчи всички мъки, на които са изложени онези, чиято амбиция е да я постигнат. Следователно аз ще повторя: дано бог пожелае да бъде така!

БАЛЗАК

В Дуге, на улица Париж, съществува една къща, която по общ вид, вътрешна уредба и подробности повече от всяко друго жилище е запазила характера на старите фламандски постройки, тъй спонтанно пригодени към патриархалните нрави на тази приятна страна; но преди да я опиша, може би следва да изтъкна, в интерес на писателите, необходимостта от онази дидактическа подготовка, срещу която протестират някои невежи и ненаситни хора, които биха желали да получат чувства, без да изпитат въздействието на създаващите ги причини, цветето без семето, детето без бременността. Нима изкуството би трябвало да се смята за по-силно от природата?

Събитията в човешкия живот, обществен или частен, са тъй дълбоко свързани с архитектурата, че повечето наблюдатели могат да възстановяват нации или индивиди с цялата истинност на привычките им, според остатъците от техните обществени сгради или чрез проучване на домашния бит. Археологията представлява за общественото устройство онова, което е сравнителната анатомия за устройството на тялото. Една мозайка разкрива цяло общество, тъй

както скелетът на ихтиозавъра е свързан с определена епоха. И в единия и в другия случай всичко се извежда, всичко е свързано. Причината дава възможност да се отгатне определено следствие, както всяко следствие позволява да се издири някаква причина. Така ученият възкресява дори и недостатъците на отдавнашните времена. Безсъмнено на това се дължи огромният интерес, събуден от архитектурното описание, когато елементите му не са изопачени от въображението на писателя; защо да не може всеки чрез строги дедукции да го свърже с миналото; а за човека миналото странно прилича на бъдещето: та нали, като се описва какво е било, означава почти винаги да се предсказва какво ще бъде? Най-сетне редки са случаите, когато картината на местата, из които протича животът, не напомня на всекиго било за несбъднатите му желания, било за цъфтящите му надежди. Сравняването на едно настояще, което мами скритите възжелания, с бъдещето, което може да ги осъществи, представлява неизчерпаем извор на меланхолия или на приятно задоволство. Също така почти невъзможно е човек да не изпита своеобразно разнежване при описанието на фламандския бит, когато неговите подробности са добре предадени. Защо? Може би именно този начин на живот най-добре успокоява човешката несигурност. На него не му липсват нито многобройни празници, нито семейна привързаност, нито закръглено охолство, което удостоверява приемствеността на благосъстоянието, нито отдих, който прилича на блаженство: но той най-вече изразява спокойствието и съзвучността на едно щастие, почиващо върху наивна чувственост, при което насаждението задушаваше желанието благодарение на това, че винаги го изпреварва. Дори страстната натура, която високо цени вихъра на чувствата, не може да не се развълнува от картината на тази обществена нагласа, при която ударите на сърцето са тъй добре отмерени, че повърхностните хора я обвиняват в студенина. Тълпата обикновено предпочита ненормалната сила, която прелива извън рамките, а не уравновесената сила, която постоянствува. Тълпата няма нито време, нито търпение да установи огромните възможности, скрити под еднообразната привидност. Поради това, за да направят впечатление на тази тълпа, понесена от течението на живота, страстта и великият човек на изкуството имат само едно средство — да достигнат отвъд целта, както са направили Микеланджело, Бианка

Капело, госпожица дьо ла Валиер, Бетховен и Паганини. Само великите измежду пресметливците мислят, че никога не бива да се надхвърля целта. Те уважават единствено виртуалната възможност, изразена в безупречно осъществяване, което придава на всяка творба онова дълбоко спокойствие, чийто чар въздействува на издигнатите хора. А животът на този пестелив народ отговаря напълно на условията за щастие според представите на масите за живота на гражданина и буржоата.

Най-изискана материалност е оставила отпечатък върху всички фламандски навици. Английският комфорт предлага сухи багри, твърди тонове; а пък във Фландрия старото вътрешно обзавеждане на семействата радва окото със смекчени цветове, с истинско добродушие; то предполага труд без умора; лулата сочи у него едно щастливо приложение на неаполитанското *farniente*; по-нататък то проявява спокойно чувство към изкуството, най-необходимото условие за неговото създаване — търпението, както и елементът, който прави трайни неговите творби — съвестната работа. Фламандският характер е целият в тези две думи — търпение и съвестна работа, които сякаш изключват богатите отсенки от поезията и правят нравите на тази страна тъй плоски, както са и нейните широки равнини, тъй студени, както е и нейното мъгливо небе. Но всъщност не става така. Цивилизацията е разгърнала тук своята мощ, като е променила всичко, дори и влиянието на климата. Ако се наблюдават внимателно произведенията на различни страни по света, веднага ще се види, че сивите и бледокафяви цветове специално са свързани с направеното в зоните с умерен климат, докато най-крещящите цветове отличават произхождащото от топлите страни. Нравите по необходимост трябва да се подчиняват на този природен закон. Фландрия, която някога е била изцяло кафеникава и осъдена на едноцветни багри, е намерила начин да оживи своята атмосфера благодарение на политическите промени, поставили я последователно под властта на бургундците, испанците и французите, побратимили я с германците и с холандците. От Испания тя е запазила лукса на ярките червени цветове, бляскавите сатени, силно изпъкващите гоблени, перата, мандолините и учтивите изразни форми. От Венеция е получила — в замяна на своите платна и дантели — онази фантастична стъклария, в която виното добива блясък и изглежда по-хубаво. От Австрия е възприела бавната

дипломация, която според народната поговорка прави по три крачки в една крина. Търговията с Индия е разпространила тук гротескни го изобретения на Китай и чудесата на Япония. Все пак въпреки нейното търпение да трупа всичко, нищо да не дава и да понася всичко, Фландрия не е представлявала нещо повече от един магазин на Европа до момента, когато откриването на тютюна споило чрез дима разпилените черти на нейната национална физиономия. Оттогава, въпреки разкъсванията на неговата територия, фламандският народ продължил да съществува благодарение на лулата и бирата.

След като чрез постоянната икономия на своето поведение е натрупвала и възприемала богатствата и идеите на своите господари или съседи, тази страна, тъй безцветна по природа и лишена от поезия, си създаде оригинален начин на живот и характерни нрави, без да изглежда опетнена от сервилност. Изкуството тук се отърси от всякаква идеалност, за да възпроизвежда единствено формата. Ето защо не търсете в тази родина на пластичната поезия нито остроумието на комедията, нито напрегнатото действие на драмата, нито смелите изблици на епопеята или одата, нито музикалния гений; но тя е плодотворна за открития, за докторски дискусии, изискващи време и лампа. Всичко тук носи отпечатъка на преходното наслаждение. Човекът вижда изключително само това, което съществува, мисълта му тъй се старае да обслужва нуждите на живота, че в нито една творба не се е устремила отвъд действителния свят. Единствената представа за бъдещето, възникнала у този народ, е един вид икономия в политиката: неговата революционна сила идва от домакинското желание да има развързани ръце на масата и пълно удобство под стряхата си. Чувството за охолство и стремежът към независимост, внушавани от богатството, са породили тук по-рано, отколкото другаде, онази нужда от свобода, която по-късно обхванала Европа. Ето защо постоянството на техните идеи и устойчивостта, давани от възпитанието на фламандците, са правили някога от тях хора, непоколебими при защитата на своите права. У този народ следователно нищо не се прави наполовина, нито къщите, нито мебелите, нито дигите, нито културата, нито революцията. И той запазва монопол върху онова, което е предприел. Изработката на дантели, основана върху търпеливо земеделие и още по-търпелива промишленост, както и изработката на платно са наследени, подобно

на големите семейни богатства. Ако трябваше да се нарисува постоянството в неговата най-чиста човешка форма, може би най-добре би било да се вземе портретът на един добър нидерландски кмет, способен, както се е случвало неведнъж, да умре без шум и блясък за интересите на своята ханза. А нежната поезия на този патриархален живот съвсем естествено се разкрива при описанието на една от последните къщи, които, по времето когато започва тази история, все още запазваха неговия характер в Дуге.

От всички градове на департамента Нор, Дуге, уви, най-много се модернизира, в него стремежът към нововъведения има най-бързи победи и любовта към обществения напредък е най-разпространена. Тук старите постройки изчезват от ден на ден, старите нрави отмират. Тонът, модата, маниерите на Париж господствуват тук; скоро от някогашния фламандски живот местните граждани ще запазят само сърдечността на гостоприемството, испанската учтивост, богатството и чистотата на Холандия. Сградите от бял камък ще заместят тухлените къщи. Охолството на батавските форми ще отстъпи пред променливата елегантност на френските новости.

Къщата, в която се развиват събитията на тази история, се намира почти по средата на улица Париж и вече повече от двеста години се нарича в Дуге „Домът Клаес“. Ван Клаес някога била една от най-прочутите занаятчийски фамилии, на които Нидерландия дължала в различни отрасли търговското си превъзходство, запазено и досега. Дълго време в град Гант клаесовци си предавали от баща на син ръководството на могъщата гилдия на тъкачите. По време на бунта на този голям град срещу Карл V, който искал да премахне неговите привилегии, най-богатият Клаес бил замесен дотолкова, че предвиждайки катастрофа и бидейки принуден да сподели участва на своите съмишленици, той тайно изпратил под закрилата на Франция жена си, децата си и своите богатства още преди войските на императора да завладеят града. Предвижданията на синдика^[1] на тъкачите се оказали верни. Заедно с много други граждани той бил изключен от действието на капитулацията и обесен като бунтовник, бидейки всъщност защитник на градската независимост. Смъртта на Клаес и на неговите другари дала плодове. По-късно техните ненужни мъчения стрували на испанския крал по-голямата част от владенията му в Нидерландия. От всички посеви, поверени на земята, кръвта на

мъчениците дава най-бърза жътва. Когато Филип II, който наказвал бунта и във второто поколение, прострял над Дуе своя железен скиптър, семейство Клаес запазило големите си богатства, като се свързало с твърде благородната фамилия де Молина, чийто старши клон, тогава беден, забогатял достатъчно, за да откупи графството Нурхо в Леон, което притежавал само по титла.

В началото на деветнадесетия век след събития, чието описание не би представлявало никакъв интерес, семейството Клаес бе представено в клона, установен в Дуе, чрез личността на Балтазар Клаес-Молина, граф Нурхо, който държеше да бъде наричан само Балтазар Клаес. От огромното имущество, натрупано от неговите предци, занимавали се с какви ли не занаяти, на Балтазар му оставаха около петнадесет хиляди ливри рента от земи в околностите на Дуе и къщата на улица Париж, чието обзавеждане всъщност представляваше същинско богатство. Що се отнася до владенията в Леон, те бяха станали обект на един процес между Молина от Фландрия и клонът на това семейство, останал в Испания. Молина от Леон спечелиха собствеността и взеха титлата графове на Нурхо, въпреки че Клаес единствени имаха право да я носят; обаче тщеславието на белгийската буржоазия се оказа по-голямо от кастилското високомерие. Затова, когато бе въведен режимът на гражданското състояние, Балтазар Клаес отхвърли дрипите на испанското благородничество, за да запази само своята гантска слава. Патриотичното чувство е тъй силно у изгнаническите семейства, че дори до последните дни на осемнадесетия век клаесовци бяха останали верни на своите, традиции, нрави и обичаи. Те се свързваха само с чисто буржоазни семейства: необходимо беше да се срещат известен брой градски съветници или кметове от страна на годеницата, за да бъде допусната тя в тяхното семейство. При това те отиваха да си търсят съпруги в Брюж или в Гант, в Лиеж или в Холандия, за да увековечат обичаите на своето семейно огнище. Към края на миналия век тяхното общество, все по-ограничено, се изчерпваше от седем или осем семейства на парламентарна аристокрация, чиито нрави, тогите им с едри гънки, великолепната им сериозност, наполовина испанска, хармонираше с техните привички. Обитателите на града обграждаха с нещо като религиозно уважение това семейство, което беше за тях подобно на предразсъдък. Устойчивата почтеност, неопетнената лоялност на

семејство Клаес, неговиот непроменлив декор го преврџаше в суеверие, вкоренено като празника на Гајан, и намираше израз в названието „Домът Клаес“. Духът на стара Фландрија господствуваше изцяло в тази постройка, представяща пред любителите на градски старини типът на скромните къщи, каквито си е изграждала буржоазията през средните векове.

Главното украшение на фасадата беше една двукрила дъбова врата, изпъстрена с гвоздеи, разположени шахматно. Сред тях семејство Клаес с гордост бе накарало да извајат две крџстосани совалки. Корнизът на тази врата, изграден от пясъчник, завършваше със заострен свод, увенчан от лантерно^[2] с крџст на върха, в което се виждаше статуетката на света Жьонвиев, предяща с хурката си. Въпреки че времето бе оставило своя отпечатък върху изящната изработка на вратата и лантерното, изключителните грижи, полагани от обитателите на дома, позволяваха на минувачите да се любува на всички подробности. Рамката на вратата, образуван от прилепнали колонки, бе запазила своя тъмносив цвят и блестеше като лакирана. От двете страни на вратата приземният етаж имаше по един прозорец, които бяха еднакви с останалите. Рамките им от бял камък завършваха под долната част на перваза с богато украсена раковинообразна подпора. Нагоре очертаваха по две аркади, разполовени от върха на крџста, който разделяше стъклата на четири неравни части — тџй като напречната линия бе поставена с оглед да се образува крџст и оставяше на долните две стъкла почти двойно по-големи размери от горните две, закрџглени поради сводестите извивки на аркадите. Всяка двойна аркада бе оживена и с по три реда тухли, разположени тџй, че да образуват орнаментална украса. Извънредно фини и боядисани в червено железни скобки поддържаха малките ромбоидни стъкла. Фугите на зидарията на тухлените стени бяха измазани с бял хоросан. На първия етаж имаше пет прозореца, на втория — само три, а таванското помещение се осветяваше от голям крџгъл отвор с пет поделения, който бе обрамчен с пясъчник и като розетка над входа на катедрала заемаше средата на триъгълния фронтон, очертан от покрива. Вместо ветропоказател, на върха бе поставена хурка с лен. По двете страни на големия триъгълник, образуван от покрива, бяха вдълбани квадратни стъпала. Те завършваха в горната част на първия етаж, където от дясната и от лявата страна на къщата падаше

дъждовната вода, изхвърляна от устата на фантастично животно. В основата на сградата една опора от пясъчник изглеждаше като стъпало. И като последен остатък от стари обичаи от всяка страна на вратата, между всеки два прозореца имаше по един дървен капак, украсен с тенекени ивици, който покриваше отвор за избените помещения. Откакто бе построена, тази фасада биваше почиствана грижливо по два пъти всяка година. Ако се окажеше, че в някоя от фугите хоросанът е изронен, празнината веднага биваше запълвана. Прозорците, первазите, всеки камък, всичко се изтриваше по-добре, отколкото в Париж изтриват най-скъпия мрамор. Ето защо по това лице на къщата не можеше да се види никаква следа от похабяване. Въпреки потъмняването, предизвикано от самото извехтяване на тухлите, то беше тъй добре запазено, както биха могли да бъдат някоя стара картина или някоя стара книга, обичани и ценени от познавач — те биха оставали винаги нови, ако бидейки покрити от атмосферата, не изпитваха въздействието на газовете, чието вероломство заплашва и самите нас. Облачното небе, влажният климат на Фландрия и сенките, предизвикани от теснотата на уличката, често отнемаха от тази постройка блясъка, който тя дължеше на своята изискана чистота. От друга страна, именно чистотата я правеше да изглежда студена и тъжна. Някой поет би желал да види няколко стръкчета трева в отворите на лантерното или пък по повърхността на пясъчника, би предпочел да зърне пукнатини сред редовете от тухли, да съзре лястовиче гнездо нейде под аркадите на прозорците. Безупречният изглед на тази фасада, полуизтрита от търкане, излъчваше суха почтеност и уважавано благоприличие, които сигурно биха пропъдили някой романтик, ако му се случеше да живее насреща. Когато посетител дръпнеше желязната верига на мандалото, висяща край вратата, една прислужница се появяваше и отваряше крилото, в средата на което имаше малка решетка. Това крило се изтръгваше от ръката, повлечено от тежестта си и после се затваряше с тежък и тържествен звук, който отекваше под сводовете на просторна галерия и във вътрешността на къщата — сякаш вратата бе от бронз. Тази галерия, украсена с мрамор, винаги свежа и застлана със ситен пясък, отвеждаше към квадратен вътрешен двор, покрит с настилка от големи и излъскани плочи със зеленикав цвят. Вляво се намираха помещението за пране, кухнята, стаята на прислугата; вдясно —

складът за дърва, за въглища и други. Навред украсата на вратите, прозорците и стените бе поддържана в изрядна чистота. Светлината, смекчена между четирите червеникави зида, добиваше розови отблясъци, които придаваха на лицата, както и на най-малките подробности, тайнствен чар и фантастичен изглед. Втора къща, която във Фландрия се нарича задна къща, се издигаше в дъното на този двор и служеше само за живеене на семейството. Тя напълно приличаше на сградата, разположена на улицата. В приземния етаж на задната къща първата стая беше една дневна, осветена от два прозореца към двора и от два други към градината, чиято ширина достигаше ширината на къщата. Две срещуположни остъклени врати отвеждаха — едната към градината, а другата към двора и съответствуваха на вратата към улицата. По този начин още с влизането си чужденецът би могъл да обгледа цялото жилище и да съзре дори и листака в дъното на градината. Предната постройка бе предназначена за приемане, като вторият ѝ етаж се състоеше от апартаменти за гости. В нея наистина имаше произведения на изкуството и множество ценности, но както в очите на Клаес, тъй и според преценката на всеки познавач нищо не можеше да се сравни със съкровищата, които украсяваха тази стая, където бе протекъл животът на семейството от два века насам. Съвсем непълна би била представата за онзи Клаес, който бе загинал за свободата на Гант, ако историкът пропусне да съобщи, че той е бил занаятчия, притежаващ близо четиридесет хиляди сребърни марки, спечелени от производство на платна за всемогъщия венециански флот. Същият Клаес бил близък приятел със знаменития резбар Ван Хюизиум от Брюж. Неведнъж творецът ползувал кесията на занаятчията. Известно време преди бунта на Гант забогателият Ван Хюизиум тайно изработил за своя приятел резба от масивен абанос, изобразяваща главните моменти от живота на Артевелде^[3] — производителя на бира, който по едно време е бил същински крал на Фландрия. Тази ламперия, състояща се от шестдесет пана, съдържаше около хиляда и четиристотин главни действащи лица и се смяташе за най-важното произведение на Ван Хюизиум. Карл V заповядал да обесят водачите на бунта в деня, когато ще влезе в родния си град. Разказва се, че капитанът, натоварен да пази осъдените на смърт, предложил на Ван Клаес да му устрои бягство в замяна на прочутата творба, но тя била изпратена от тъкача във Франция. Тази дневна стая

бе изцяло облицована със същата ламперия. В знак на почит към паметта на мъченика Ван Хюизиум бе дошъл да обгради собственоръчно папата с дървени рамки, боядисани в синьо с украса от златни жички. По този начин самата стая представляваше най-ценната творба на майстора, чиито най-дребни изделия вече се плащаха приблизително с теглото си в злато. Над камината Ван Клаес, нарисуван от Тициан в облеклото си на председател на трибунала, сякаш още ръководеше това семейство, което почиташе в негово лице своя велик мъж. Първоначално изработена от камъни, камината бе изцяло подновена от мрамор през последното столетие. Твърде високата ѝ горна част поддържаше стар часовник и два свещника с по пет разклонения, изработени предвзето и безвкусно, но от масивно сребро. Четирите прозореца бяха украсени с големи завеси от червена дамаска с черни цветя, подплатена с бяла коприна. Мебелировката, тапицирана със същия плат, бе подновена по времето на Луи XIV. Паркетът, разбира се, бе съвременен и се състоеше от големи късове бяло дърво, обградени с ивици от дъб. Таванът, съставен от множество преградки, сред които имаше маскарон^[4], изработен от Ван Хюизиум, бе оставен непроменен и запазваше кафявите си отсенки на холандски дъб. В четирите ъгъла на тази дневна се издигаха пресечени колони с поставени върху тях свещници, подобни на свещниците върху камината; в средата на стаята имаше кръгла маса. Покрай стените симетрично бяха наредени маси за игра. Върху две позлатени масички с плотове от мрамор се намираха — по времето, когато започва тази история — два стъквени съда, пълни с вода. В тях над дъна от пясък и раковини плуваха червени, златисти и сребристи рибки. Стаята беше едновременно блестяща и мрачна. Таванът поглъщаше светлината, без да я отразява. Докато откъм градината лъчи в изобилие пърхаха по извивките на абаноса, през прозорците към двора влизаше малко светлина, при която едва проблясваха златните жички по насрещната ламперия. Тази дневна, тъй великолепна при хубаво време, беше най-често изпълнена с нежни цветове, с червеникави и меланхолични багри, каквито слънцето разстила над горите наесен. Безполезно е да се продължава описанието на дома Клаес, в чиито останали части неизбежно ще се разиграят някои сцени от тази история. Засега е достатъчно да се знае най-общото им разположение.

През 1812 година към края на месец август след неделната вечерня една жена беше седнала в дълбокото си кресло пред прозореца към градината. Слънчевите лъчи падаха полегато върху къщата, като я достигаха отстрани, прекосяваха дневната, завършваха във вид на причудливи отблясъци върху дървената облицовка на стените към двора и обгръщаха тази жена в пурпурния кът, отразяващ завесата от дамска край прозореца. Дори ако посредствен художник би рисувал жената в момента, безсъмнено би създал силна творба от това лице, изпълнено с мъка и меланхолия. Положението на тялото и на издадените напред крака сочеше изнемогата на човек, който губи съзнание за физическото си съществуване, тъй като е съсредоточил силите си, погълнати от натрапчива мисъл. Жената проследяваше нейните отблясъци в бъдещето, както често на морския бряг се гледа слънчев лъч, пробил облаците и очертаващ светла ивица на хоризонта. Ръцете на тази жена, отпуснати извън облегалките, висяха отстрани, а натежалата ѝ глава почиваше върху гърба на креслото. Твърде простата рокля от бял перкал^[5] не даваше възможност да се съди за фигурата ѝ, а корсажът беше скрит под гънките на шал, кръстосан върху гърдите и небрежно завързан. Дори ако осветлението не би изтъквало нейното лице, което то сякаш с удоволствие открояваше по-добре, отколкото всичко останало у нея, би било невъзможно човек да не бъде изцяло завладян от това лице. Изражението му, което би разтревожило и най-безгрижното дете, разкриваше постоянно и студено вцепенение, въпреки няколкото горещи сълзи. Не би могло да има нещо по-ужасно за гледане от тази изключителна мъка, която се проявяваше само след дълги промеждутъци, но оставаше върху лицето като застиналата лава около някой вулкан. Човек би казал, че това е умираща майка, принудена да изостави децата си в бездна от мизерия, нямаща възможност да им завещае каквато и да била човешка закрила. Физиономията на тази дама, около четиридесетгодишна, но намираща се много по-близо до красотата, отколкото когато и да било на младини, не показваше нито една от чертите, характерни за фламандската жена. Гъста черна коса падаше на букли по раменете и бузите. Челото ѝ, силно изпъкнало, с тесни слепоочия, беше жълтеникаво, но под него искряха две черни очи, от които струяха пламъци. Лицето, съвсем испанско, мургаво и слабо оцветено, носещо следи от шарка, спираше погледа със съвършенството на своя овал.

Неговите очертания запазваха въпреки годините съвършенството на една величествена елегантност, намираща пълен израз понякога, когато силата на волята възвръщаше първоначалната ѝ чистота. Онова, което придаваше най-голяма изисканост на това почти мъжко лице, беше носът, извит като орлов клюн. Доста изпъкнал в средата, на пръв поглед той изглеждаше зле оформен; но от него се излъчваше неопишуемо изящество; ноздрите бяха толкова тънки, че прозрачността им позволяваше на светлината силно да ги зачервява. Въпреки че в широките и силно огънати устни се долавяше гордостта, произтичаща от изтъкнатото потекло, те бяха пропити от естествена доброта и излъчваха любезност. Би могла да се оспорва красотата на това лице, едновременно силно и женствено, но то се налагаше на вниманието. Дребна, гърбава и куца, тази жена бе останала дълго време неомъжена, докато упорствуваха да не забелязват ум в нея. Въпреки всичко, намериха се неколцина мъже, които попаднаха под силното влияние на страстната пламенност, отразена в лицето ѝ, на белезите, загатващи неизчерпаема нежност; неколцина останаха под въздействието на това очарование, несъвместимо с толкова недостатъци. Тя приличаше много на своя праядо дук де Каза-Реал, испански гранд. Чарът, който преди беше завладявал тъй деспотично поклонниците на поезията, в този миг се излъчваше от нейното лице по-силно откогато и да било в миналото и попадеше, тъй да се каже, в празно пространство, изразявайки обайваща воля с неотразимо въздействие върху мъжете, но безсилна да влияе на съдбите. Когато погледът ѝ се отвръщаше от съда, в който гледаше рибките, без да ги вижда, тя вдигаше очи нагоре с жест на отчаяние, сякаш за да призове небето. Мъката ѝ изглеждаше от такова естество, щото можеше да се довери само на бога. Тишината бе нарушавана само от щурците в малката градина, откъдето струеше горещина на пещ, а също и от приглушено тракане на сребърни прибори, чинии и столове, подреджани от прислужника, който бе зает с поднасяне на вечерята в съседната стая. В този миг опечалената жена се заслуша и, изглежда, се овладя; тя взе своята кърпичка, избърса сълзите си, опита да се усмихне и тъй сполучливо изличи израза на мъка, отпечатан във всичките ѝ черти, че всеки би видял у нея онова безразличие, в което се изпада при живот, лишен от безпокойства. Дали защото навикът да прекарва живота си в тази къща, където я заточваха недъзите, бе ѝ позволил да долови явления, недостъпни за

другите и тъй пламенно желани от онези, които са в плен на крайно разпалени чувства, дали природата бе възмездила физическите ѝ недостатъци със сетива, по-чувствителни, отколкото у привидно по-добре устроените същества, но тази жена бе дочула стъпките на мъжа в галерията — помещение, намиращо се над кухните и стаите за прислугата, което свързваше предната и задната част на къщата. Шумът от стъпките ставаше все по-отчетлив. Макар и без прозрението, с което тази необикновено чувствителна жена можеше да преодолее пространството и да се съедини със своето друго аз, скоро дори и някой чужд човек би могъл да чуе стъпките по стълбището, свързващо галерията с дневната. Звукът им би поразил и най-невнимателния човек, защото бе просто невъзможно да бъде възприеман безучастно. Прекалено припряната и стремителна походка стряска. Когато някой се спусне да вика, че има пожар, краката му говорят не по-малко високо от гласа му. Ала не по-слабо вълнение може да причини и другата крайност в нечия походка. Мрачната мудност, провлечените стъпки на този мъж безсъмнено биха предизвикали нетърпение у припряните; но някой наблюдателен или нервен човек би изпитал чувство, близко до ужас, при отмерените звуци, предизвикани от тези крака, сякаш лишени от живот, под които дъските скърцаха, като че ли тежки желяза се спускаха последователно върху тях. Такава би могла да бъде нерешителната и тежка походка на някой старец или величественото придвижване на мислител, който носи светове със себе си. Когато този мъж слезе от последното стъпало и стъпи колебливо по плочите, той остана за миг на голямата площадка, с която завършваше коридора към стаята на прислугата и откъдето същевременно се влизаше в дневната през врата, скрита в дървената ламперия, подобно на вратата, отвеждаща в трапезарията. В този момент леко потръпване, което би могло да се сравни с усещането, предизвикано от електрическа искра, пробягна по жената, седнала в креслото; но същевременно най-нежна усмивка раздвижи нейните устни и лицето ѝ, развълнувано от очакване на някакво удоволствие, разцъфтя като образ на красива италианска мадона: тя намери сили изведнъж да потули дълбоко в душата си всички безпокойства; после обърна глава към вратата, която ей сега щеше да се отвори в ъгъла на дневната и наистина бе блъсната така внезапно, че самата нещастница сякаш бе разтърсена едновременно с нея.

Балтазар Клаес се показва внезапно и направи няколко крачки, без да гледа жената или по-скоро без да я види, когато я бе погледнал. Той остана прав посред дневната, облягайки леко наведена глава върху дясната си ръка. Мъчително страдание, към което тази жена не можеше да привикне, макар че то я сполетяваше многократно всеки ден, сега отново сви сърцето ѝ, прогони усмивката ѝ, сгърчи мургавото ѝ чело между веждите — около дълбоката бръчка, врязвана от честия израз на крайно силни чувства; нейните очи се напълниха със сълзи, но тя рязко ги изтри, като погледна Балтазар. Невъзможно бе човек да не се развълнува при вида на главата на семейството Клаес. На младини този мъж навярно бе приличал на мъченика, заплашващ Карл V с нов Артевелде; но в тоя миг изглеждаше на повече от шестдесет години, въпреки че бе към петдесетте; преждевременното състаряване бе унищожило тази благородна прилика. Високата му фигура бе леко прегърбена, било защото работата му го принуждаваше да се навежда, било защото гръбнакът му се бе попревил от тежестта на главата. Имаше широки и яки гърди, но по-надолу тялото му бе мършаво, нервно; това несъответствие в организъм, който очевидно някога е бил съвършен, сега предизвикваше любопитство да се разбере какъв странен начин на живот е довел до оформянето на такава необичайна външност. Гъстата му руса коса, почти невчесана, падаше върху раменете му по немски образец, но в безпорядък, който съответствуваше на чудноватия му общ вид. А в изпъкналите части на широкото му чело Гал^[6] би поставил поетични светове. Очите му, светлосини и ярки, имаха пъргавата живост, която се среща у големите търсачи на окултни загадки. Носът му, безсъмнено съвършен някога, сега се беше удължил, а ноздрите сякаш все повече и повече се разтваряха поради някакво неволно напрежение на обонятелните мускули. Косматите скули бяха силно изпъкнали, тъй че преждеременно посърналите бузи изглеждаха още по-изпити; изящната уста бе притисната между носа и късата, рязко повдигната брадичка. Но все пак формата на това лице бе по-скоро удължена, отколкото закръглена; ето защо научната систематизация, според която у всяко човешко лице има прилика с някакво животно, би намерила у Балтазар Клаес ново доказателство в своя полза, тъй като лицето му би могло да се сравни с конска глава. Кожата му бе прилепнала по костите, сякаш някакъв скрит огън я бе изсушавал непрестанно; в

някои моменти, когато той се вглеждаше в пространството, сякаш за да види осъществяването на своите надежди, човек би казал, че през ноздрите му излизат пламъците, поглъщащи духа му. Дълбоки чувства, каквито владеят великите хора, оживяваха това бледо лице, силно набраздено от бръчки, това навъсено чело като на стар угрижен владетел и най-вече тези искрящи очи. Техният огън изглеждала още по-разпаден поради целомъдрието, налагано от тиранията на идеите и поради вътрешния източник на една силна интелигентност. Около дълбоко хлътналите очи се очертаваха кръгове, причинени от безсъние и напрежение при непрестанно измамвана и отново възраждаща се надежда. Ревнивият фанатизъм, вдъхван от изкуството или науката, се проявяваше и чрез странната и постоянна разсеяност на този човек. За нея свидетелствуваха видът и държанието му, в пълно съзвучие с великолепната и необичайна грозота на неговата физиономия. Едрите му космати ръце бяха мръсни, по краищата на дългите му нокти имаше силно очертани черни ивици. На нелъснатите му обувки липсваха връзки. В цялата къща само господарят можеше да си позволи чудноватата свобода да бъде тъй нечист. Покритият с петна панталон от черно сукно, разкопчаната жилетка, разкривената вратовръзка и орфаната зеленикава дреха допълваха фантастичния сбор от дребни и едри неща, които у другото биха свидетелствували за мизерия, породена от пороци, а у Балтазар Клаес представляваха небрежността на гения. Твърде често порокът и гениалността водят до еднакви резултати, които подвеждат обикновения наблюдател. Та гениалността не е ли едно излишество, което поглъща времето, парите и тялото, което отвежда до болницата дори по-бързо от ниските страсти? Изглежда, че хората уважават повече недостатъците, отколкото гениалността, защото отказват да ѝ вярват. Сякаш придобивките от самотните усилия на учения са тъй далечни, че обществото се бои да държи сметка за него, докато е жив; то предпочита да му отдаде заслуженото, без да му е простило нито мизерията, нито нещастията. Въпреки продължителното си отдръпване от настоящето, когато Балтазар Клаес напускаше своите тайнствени съзерцания, когато мил и общителен порив озаряваше това замислено лице, когато втренчените му очи загубваха твърдия си блясък и изразяваха някакво чувство, когато поглеждаше около себе си, възвръщайки се към действителния живот, тогава бе трудно да не се отдаде несъзнателна почит пред

привлекателната красота на това лице, пред възвишения дух, отразен върху него. Затова всеки, който го видеше така, изпитваше съжаление, че този човек не принадлежи вече на света, и си казваше: „Сигурно е бил много хубав на младини!“ Всеобщо заблуждение! Никога Балтазар Клаес не бе имал по-поетичен вид, отколкото понастоящем. Лаватер^[7] безсъмнено би пожелал да проучи тази глава, изпълнена с търпение, с фламандска лоялност, с чистосърдечна нравственост, в която всичко беше широко и голямо, в която страстта изглеждаше спокойна, защото беше силна. Навярно душата на този мъж беше чиста, дадената от него дума — свещена, приятелството му безсъмнено беше непоклатимо, а привързаността му би могла да бъде всеотдайна; но волята, която насочва тези качества в полза на отечеството, на света или на семейството, в този случай съдбоносно се бе отправила другаде. Този гражданин, създаден да бди над щастието на едно семейство, да се разпорежда със значително състояние, да направлява децата си към хубаво бъдеще, всъщност живееше далеч от повелите на дълга и на сърцето си, изцяло под властта на някаква вътрешна сила. Свещеникът би казал, че той е изпълнен със словото божие, човекът на изкуството би го поздравил като голям майстор, ентузиазираният мистик би го взел за ясновидец от църквата на Сведенборг.^[8] В този миг изпомачканото, неугледно и мизерно облекло, носено от този човек, странно контрастираше с проявите на изящество у жената, която тъй болезнено му се възхищаваше. Недъгавите хора, които са надарени с ум или с добра душа, винаги се обличат с възхитителен вкус. Те или се придържат към простота, разбирайки, че чарът им е изцяло духовен, или съумяват да направят така, че да се забравят несъответствията между някои пропорции с помощта на елегантност в подробностите, която развлича погледа и завладява духа. Тази жена не само беше великодушна, но и обичаше Балтазар Клаес с онзи женски инстинкт, който ни позволява да предвкуσαμε възвишеността на ангелите. Дори и да нямаше вроден вкус, тя би го придобила, получавайки възпитанието си сред едно от най-известните семейства на Белгия; вдъхновена от стремежа винаги да бъде харесвана от обичания съпруг, тя умееше да се облича превъзходно, без елегантността ѝ да пострада от двата природни недостатъка. Всъщност корсажът ѝ не бе съвършен само в раменете, тъй като едното беше значително по-едро от другото. Тя погледна през прозорците към вътрешния двор, после към

градината, сякаш за да види дали е сама с Балтазар, и му заговори с нежен глас, поглеждайки го с онази преданост, с която се отличават фламандките, защото отдавна между тях двамата любовта беше прогонила гордостта на испанската грандеса.

— Балтазар, сигурно много си зает?... Това е трийсет и третата неделя, в която не си дошъл нито на литургия, нито на вечерня.

Клаес не отговори; жена му наведе глава, сплете пръсти и зачака: знаеше, че това мълчание не означава нито презрение, нито пренебрежение, а тиранична заетост. Балтазар беше от хората, които дълго запазват в дъното на сърцето си юношеската деликатност, той би се почувствувал престъпник, ако изразеше нещо, което би засегнало една жена, измъчена от чувството за физическия си недостатък. Може би той бе единственият мъж, който знаеше, че една дума или един поглед могат да заличат години на щастие и са толкова по-жестоки, понеже по-силно контрастират с постоянна нежност; защото нашата природа е такава: мъката, която изпитваме от едно несъответствие сред благополучието, е по-голяма, отколкото удоволствието от някоя радост сред нещастieto. След няколко мига Балтазар сякаш се пробуди, хвърли бърз поглед наоколо и каза:

— Вечерня?... А, децата на вечерня ли са?

После направи няколко крачки, погледна към градината, където растяха великолепни лалета; но внезапно се спря, сякаш се беше блъснал в стена, и се провикна:

— Защо те да не се съединят в даден момент? „Нима ще полудее?“ — каза си жената с ужас.

За да се създаде по-голям интерес към описваната сцена, необходимо е да се хвърли поглед върху дотогавашния живот на Балтазар Клаес и на внучката на дук де Каза-Реал.

Към 1783 година, Балтазар Клаес-Молина де Нурхо, тогава двадесет и две годишен, можеше да се смята, както казваме във Франция, за хубав мъж. Той довърши образованието си в Париж, където придоби най-добри обноски в обществото на мадам д'Егмонт, граф Хорн, принц Аренберг, испанския посланик, Хелвеций, французи от белгийски произход или хора, дошли от тази страна и които благодарение на произхода или богатството си, бяха причислявани към големите благородници, даващи тон по онова време. Младият Клаес намери сред тях неколцина роднини и приятели, които го въведоха във

висшето общество, и то тогава, когато това общество щеше да се сгромоляса; но, както повечето млади хора, той отначало бе привлечен повече от славата и от науката, отколкото от тщеславието. Посещаваше често учените и по-специално Лавоазие, който беше известен повече благодарение голямото си богатство като откупвач на данъци, отколкото чрез своите открития в областта на химията, докато покъсно великият химик щеше да затъмни обикновените откупвачи на данъци. Балтазар се увлече от науката на Лавоазие и стана негов най-пламенен ученик. Но той беше млад, хубав като Хелвеций и парижките жени скоро го научиха да дестилира само остроумието и любовта. Въпреки че бе започнал да учи с жар, че Лавоазие се бе изказал ласкаво за него, той напусна своя учител, за да слуша учителките по добрия вкус, при които младите хора вземаха последните си уроци по държане и възприемаха маниерите на висшето общество, което в цяла Европа образува едно семейство. Опияняващата мечта за успех трая кратко; след като бе дишал парижки въздух, Балтазар си замина уморен от един празен живот, който не подходеше нито на пламенната му душа, нито на обичливото му сърце. Само при споменаването на Фландрия, той си спомняше за домашния уют, тъй мил, тъй спокоен. Стори му се, че той повече съответствува на неговия характер и на възжеланията на сърцето му. Позлатата на нито един парижки салон не бе заличил спомените от кафявата дневна стая и малката градина, където детството му бе протекло тъй щастливо. Трябва човек да няма нито семейство, нито родина, за да остане в Париж. Париж е градът на космополита или на хората, които са сключили брак със света и непрестанно го прегръщат с обятията на науката, изкуството или властта. Детето на Фландрия се върна в Дуе като гълъба на Лафонтен в своето гнездо и се разплака от радост, пристигайки в деня, когато се разхожда Гайан. Гайан, това суеверно щастие на пелия град, това тържество на фламандските спомени, съществуваше от времето, когато семейството му бе емигрирало в Дуе. След смъртта на баща му и на майка му домът на Клаес опустя и известно време само това го занимаваше. След като премина първата мъка, той сметна за необходимо да се ожени, за да стигне до щастливото съществуване, което му бяха обещавали всички религии. Пожела да спази традицията и като своите предци потърси жена в Гант, Брюж и Анверс, но никоя от жените, с които се запозна, не му

допадна. Няма съмнение, че е имал някои особени възгледи за брака, защото още от ранна възраст е бил обвиняван, че не следва отъпканите пътища. Веднъж у едни свои роднини в Гант той чу да се говори за някаква госпожица от Брюксел, която стана повод за оживени препирни. Някои намираха, че красотата на госпожица де Темнинк била засенчена от нейните недъзи; други я смятаха за съвършена въпреки недостатъците. Старият братовчед на Балтазар Клаес заяви пред своите гости, че красива или не, тя има душа, заради която би я взел за жена, стига само самият той да подходдал за женене. И той разказа как тя току-що се била отказала от бащиното и майчиното си наследство, за да осигури подходящ брак на по-малкия си брат, като по този начин предпочела щастието на брат си пред своето собствено щастие и пожертвувала целия си живот. Не беше за вярване госпожица де Темнинк да се омъжи стара и бедна, след като не е имала никакъв кандидат, докато е била млада и богата наследница. Няколко дни по-късно Балтазар Клаес потърси госпожица де Темнинк, тогава двадесет и пет годишна, и силно се увлече по нея. Отначало Жозефин де Темнинк сметна, че е обект на някакъв каприз и отказа да изслуша Клаес; но страстта се предава лесно, а една бедна девойка, която е и куца, не би могла да остане безучастна пред вдъхновената любов на млад и хубав мъж, тъй че тя се остави да бъде ухажвана.

Цяла книга би била необходима, за да се изобрази по-добре любовта на една девойка, примирена с мнението на обществото, че е грозна, която същевременно чувства в себе си непреодолимия чар на дълбоките чувства. Колко яростна ревност при вида на щастието, жестоки желаниа за мъст срещу съперницата, отнела някой поглед, колко вълнения и страхове, неизвестни на по-голямата част от жените — а ако описанието бъде по-кратко, всичко това ще пострада, защото ще бъде съвсем бегло загатнато. Съмнението, което е тъй драматично в любовта, би било тайната на задълбочения анализ, който би проследил най-внимателно и подробностите. Чрез него някои отново биха открили изгубената, но не и забравена поезия на своите първи трепети: онези възвишени екзалтации в дълбочините на сърцето, които лицето не издава никога; онзи страх, че няма да бъдеш разбран и онази безгранична радост, че са те разбрали; онези колебания на душата, която се отдръпва и се затваря в себе си и онези магнетични отблясъци, които придават на очите неизброими отсенки; онези намерения за

самоубийство, предизвикани от една дума и разпръснати от интонацията на нечий глас, свидетелствуваща за постоянството на чувството, в което човек се е съмнявал; онези трепетни погледи, прикриващи ужасни волности; внезапните подтици да се говори и действува, подтиснати от собственото си буйство; интимното красноречие, което се състои от изречения без остроумие, но произнесени с развълнуван глас; тайнствените последици от онази първична чистота на душата и от онова божествено качество да се пази тайна, които подтикват към щедрост в полумрака и придават чудесен вкус на неподозирания отдавания; най-сетне всички прелести на младата любов и слабостите на нейното могъщество.

Госпожица Жозефин де Темнинк беше кокетка поради великодушното си. Чувството за привидните ѝ недостатъци я правеше тъй недостъпна, колкото би била и най-голямата красавица. Страхът, че някой ден ще я намерят грозна, пробуждаше гордостта ѝ, унищожаваше нейното самочувствие, даваше ѝ смелост да запазва дълбоко в сърцето си онези първи блаженства, които другите жени обичат да изваждат на показ чрез държането си, като ги превръщат в своя горда украса. Колкото повече любовта я тласкаше към Балтазар, толкова по-малко смееше да му изрази своите чувства. Жестът, погледът, отговорът или искането, които у някоя хубавица представляват ласкателство за мъжа, за нея биха се превърнали в унизителни хитрувания. Красавицата може спокойно да бъде такава, каквато е, светът винаги ѝ прощава някоя глупост или несръчност; докато само един поглед може да смрази най-чудесното изречение върху устните на грозната жена, да смути погледа ѝ, да засили неловкостта на движенията ѝ, да я постави в затруднение. Тя знае, че само на нея не е позволено да прави грешки, всеки ѝ отрича способността да ги поправя, пък и никой не ѝ създава възможности за това. Необходимостта да бъде всеки миг свършена, заплашва да пресуши способностите, да парализира тяхното проявление. Такава жена може да живее само в атмосфера на ангелска снизходителност. Но къде са сърцата, чиято снизходителност не е помрачена от горчиво и нараняващо съжаление? Тези мисли, към които бе привикнала благодарение ужасяващата учтивост на света, това уважение, по-жестоко от обида, което подсилва нещастията, като го посочва, всичко това подтискаше госпожица де Темнинк, причиняваше ѝ постоянно

притеснение, което задържаше в дълбочините на сърцето ѝ най-прекрасните впечатления и придаваше студенина на нейното държание, на нейните думи, на нейния поглед. Тя беше влюбена скритом, не се осмеляваше да бъде красноречива или красива, освен когато останеше сама. Нещастна на дневна светлина, тя би била възхитителна, ако би ѝ било позволено да живее само нощем. Често, за да подложи на изпитание тази любов и с опасност да я загуби, тя пренебрегваше украсата, с която би могла отчасти да заличи своите недостатъци. Очите ѝ на испанка блясваха, когато забележеше, че Балтазар я харесва, без да е полагала грижи за външността си. Обаче мнителността разваляше за нея редките мигове, по време на които се осмеляваше да се отдаде на щастието. Веднага почваше да се пита дали Клаес не иска брак с нея, за да има робиня в къщата си, дали той няма някакви скрити недостатъци, принуждаващи го да се задоволи с една бедна и непривлекателна девойка. Тези непрестанни тревоги придаваха понякога изключителна цена на часовете, когато вярваше в трайността и искреността на онази любов, която щеше да ѝ даде отплата за всичко. Тя предизвикваше деликатни разговори, преувеличавайки грозотата си, за да проникне до дъно в мислите на своя любим. Тогава изтръгваше от Балтазар не особено ласкателни истини; но ѝ харесваше неговото смущение, когато го докарваше до думите, че достойното за обич у една жена е преди всичко красивата душа и предаността, която създава трайно щастие, че след няколко години брачен живот и най-очарователната жена е за своя съпруг равнозначна с най-грозната. След като си послужваше с всичко вярно от парадоксите, намаляващи стойността на красотата, Балтазар забелязваше нелюбезността на своите уверения. Тогава той разкриваше цялата доброта на сърцето си в деликатността на излиянията, чрез които успяваше да внуши на госпожица де Темнинк, че тя е свършена за него. Предаността, която може би е върхът на любовта у жените, не закъсня да се прояви в тази девойка, невярваща, че ще бъде вечно обичана; обаче изгледите за борба, при която чувството трябваше да вземе връх над хубостта, я привлякоха; при това тя намираше, че е възвишено да се отдаде, без да вярва в любовта; най-сетне щастието, колкото и краткотрайно да се окажеше, щеше да ѝ струва твърде скъпо, за да се отказва от него. Несигурността и

душевните борби, придавайки чар и неочакваност на страстта у това възвишено същество, разпалваха у Балтазар почти рицарска любов.

Сватбата се състоя в началото на 1795 година. Двамата съпрузи се върнаха в Дуе, за да прекарат първите дни от своя съвместен живот в патриархалната къща на семейство Клаес. Нейните съкровища бяха увеличени от госпожица де Темнинк, която донесе няколко хубави картини от Мурильо и от Веласкес, диамантите на майка си и великолепни подаръци от своя брат, станал дук де Каза-Реал. Малко жени са били по-щастливи от госпожа Клаес. Нейното щастие трая петнадесет години, без ни най-малък облак; като ярка светлина то проникна и до най-дребното в живота. Повечето мъже имат в характерите си несъответствия, причиняващи продължителни дисонанси. Поради това те лишават домашния си живот от хармонията, която е идеал на семейството. Повечето мъже са обременени с дребнавости, а дребнавостите пораждаат неприятности. Някои са честни и дейни, но груби и неотзивчиви, други са добри, ала твърдоглави, един обича жена си, но е безволев, втори е обзет от амбиция и проявява чувствата си тъй, сякаш изплаща дълг — за сметка на богатството, което дава, той отнема радостта на всички дни; изобщо средно развитите мъже са несъвършени, без особена причина за укоримост. Умните хора са променливи като барометри, единствено геният е изцяло добър. Така че пълното щастие се намира в двата края на моралната стълбица. Само добродушното животно и геният са способни — единият от слабост, а другият от сила — на онова постоянство в характера, на онази трайна нежност, която заглажда грапавините на живота. У единия това е безразличие и пасивност; у другия — великодушие и трайност на възвишената мисъл, която го ръководи и която трябва да бъде еднаква и като принцип, и като осъществяване. И двамата са еднакво простодушни и открити; само че у първия причината е празнотата, а у втория — дълбочината. Ето защо умелите жени са склонни да вземат никаквеца като най-добър заместител на някой велик мъж. И така Балтазар отначало вложи качествата си в дреболиите на всекидневието. Той гледаше на семейната любов като на великолепна творба и, както бележитите хора, които не търпят нищо несъвършено, пожела да я разгърне в цялата ѝ красота. Умът му внасяше постоянно разнообразие в покоя на щастието, благородството на характера му придаваше чар на всеки

израз на внимание от негова страна. Въпреки, че споделяше философските принципи на осемнадесетия век, той настани католически свещеник в дома си и го държа чак до 1801 година. Така се излагаше на опасностите, с които го заплашваха революционните закони само за да не противоречи на испанския фанатизъм, с който жена му бе закърмена по отношение на римокатолическата вяра. По-късно, когато религиозният култ бе възвърнат във Франция, той не пропускаше да придружи съпругата си на неделна литургия. Никога неговата любов не премина в други форми на привързаност. Никога той не позволи да се почувствува в дома му онази покровителствена сила, тъй обичана от жените, но която би изглеждала като съчувствие за неговата съпруга. Той намери най-находчивото ласкателство — отнасяше се с нея като със своя равна и понякога прибъгваше дори до онези мили сръдни, които мъжът си позволява спрямо красивата жена, сякаш като предизвикателство към нейното превъзходство. Неговите устни винаги бяха разкрасени от усмивката на щастието, а думите му всякога бяха изпълнени с нежност. Той обичаше своята Жозефин заради тях двамата с онази жар, която изразява постоянна възхвала на качествата и прелестите у една жена. Верността, която често е резултат от определен обществен принцип, от някоя религия или от пресметливостта на съпрузите, у него изглеждаше спонтанна и не беше лишена от нежните излияния, съпътстващи пролетта на любовта. Задължението беше единствената връзка, която липсваше в брака на тези две еднакво влюбени същества, защото Балтазар Клаес намери у госпожица де Темник трайно и пълно осъществяване на своите надежди. Мъжът у него беше винаги щастлив, със сърце всякога задоволено, без пресищане. Не само че испанската кръв на младата Каза-Реал не търпеше лъжата и превръщаше в инстинкт онова умение, което придава безкрайно разнообразие на удоволствието. Тя притежаваше и онази безгранична преданост, която е чарът на нейния пол, както изяществото е неговата красота. Нейната любов беше сляп фанатизъм, който би я накарал да приеме радостно смъртта само след едно кимване с глава. Деликатността на Балтазар бе събудила у нея най-великодушните чувства на жената, внушаваше й неотменима потребност да дава повече, отколкото получава. Тази взаимна размяна на щастие, щедро раздавано и от двете страни, поставяше очевидно смисъла на живота й извън самата нея и изпълваше с нарастваща

любов нейните думи, погледи и постъпки. От едната и от другата страна признателността изобилствуваше и разнообразяваше душевния им живот. При това увереността, че са всичко един за друг, изключваше всякаква дребнавост и придаваше по-голяма стойност на някои подробности. В края на краищата една изгърбена жена, която мъжът ѝ намира изправена, една куца, чийто мъж не иска да я види променена; една възрастна, която приемат за млада не са ли те най-щастливите измежду жените?... Човешкото чувство не би могло да отиде по-далеч. Най-голямото завоевание на жената е да накара да обожават онова, което изглежда нейн недостатък. Че куцата не стъпва плавно, може да се забрави в резултат на моментно опиянение, но да бъде обичана заради хромотата, вече е обожествяване на нейния недостатък. Може би в евангелието на жените би следвало да се впише следното изречение: Блажени са несъвършените, защото тяхно е царството на любовта. Безсъмнено красотата е същинско нещастие за жената, защото това преходно цвете има голям дял в чувствата, които изпитват към нея: обичат я така, както се женят за богатата наследница. Друга е любовта, с която обичат или с която обича жена, лишена от нетрайните предимства, привличащи наследниците на Адам. Това е истинската любов — действително загадъчна страст, пламенна прегръдка на две души, чувство, за което никога не настъпва ден на разочарование. Такава жена има чарове, неподозирани от света, на чийто контрол се подчинява. Тя е красива, защото това ѝ е необходимо, и получава тъй голямо удовлетворение, когато накара да забравят недостатъците ѝ, че винаги съумява да постигне това. Ето защо най-прочутите примери на всеотдайност в любовта са били вдъхновявани от жени, у които повърхностният би намерил недостатъци. Клеопатра, Жана Неаполитанска, Диана от Поатие, госпожица дьо ла Валнер, госпожа Помпадур, и изобщо повечето жени, прочути чрез любовта, не са лишени нито от недостатъци, нито от недъзи. Същевременно любовта на по-голямата част от жените, чиято красота се сочи като съвършена, е завършвала винаги нещастно. Тази привидна странност трябва да има някаква причина. Може би мъжът държи повече на чувството, отколкото на удоволствието? Може би чисто физическият чар на красавицата има граници, докато духовното очарование е безгранично? Не е ли такава и поуката, върху която са изградени разказите от „Хиляда и една нощ“? Ако някоя грозна жена беше

станала съпруга на Хенри VIII, тя би предизвикала на двубой секирата и би подчинила непостоянството на господаря. По силата на една странност, която е лесно обяснима за девойка от испански произход, госпожа Клаес беше необразована. Знаеше да чете и да пише, но до двадесетгодишната си възраст — когато родителите ѝ я взеха от манастира — беше чела само аскетични съчинения. Влизайки в обществото, отначало зажадня за светски удоволствия и овладя само изкуството да се облича добре, обаче изпитваше тъй дълбоко унижение поради невежеството си, че не смееше да се намесва в никакъв разговор и така я сметнаха за не твърде умна. От друга страна, мистичното възпитание, което бе получила, бе оставило чувствата ѝ в цялата им сила и не бе развратило природния ѝ ум. Глупава и грозна в ролята на наследница пред очите на света, тя стана умна и красива за своя съпруг. През първите години на техния брак Балтазар се опита да даде на жена си познанията, които биха помогнали на самочувствието ѝ; обаче беше твърде късно и тя притежаваше вече само паметта на сърцето. Жозефин никога не забравяше нищо от онова, което ѝ казваше Клаес, стига да се отнасяше до тях двамата; спомняше си и най-малките подробности от щастливия си живот, но още на следния ден забравяше урока от вчера. Това невежество би предизвикало значителни разногласия между други съпрузи, но госпожа Клаес обичаше тъй предано и свято своя мъж и стремежът да запази своето щастие ѝ придаваше толкова сръчност, че винаги съумяваше да дава вид, че го разбира, и само в редки мигове допускаше да проличи нейното невежество. Освен това, когато двама души се обичат толкова, че всеки ден е пръв за страстта им, в тяхното изобилно щастие съществуват явления, които променят всички житейски правила. Те са като деца, безчувствени спрямо всичко, което не е смях, радост и удоволствие. Най-сетне, когато огнището е достатъчно разпалено, мъжът изразходва горивото, без да обмисля или обсъжда, без да измерва нито средствата, пито целта. А и никоя дъщеря на Ева не би могла да схване по-добре от госпожа Клаес своя занаят на жена. Тя притежаваше онова покорство на фламандките, което прави домашното огнище тъй привлекателно и което придобиваше още по-голям чар поради гордостта ѝ на испанка. Тя се налагаше, умееше да вдъхва уважение с единствен поглед, озарен от съзнание за собствената си стойност и благородство; но пред Клаес трепереше; с

течение на времето бе свикнала да го поставя тъй високо и тъй близо до бога, посвещавайки му всички свои дела и мисли, че любовта ѝ придоби отсянка на почителна боязън, която продължаваше да нараства. Тя гордо възприе всички привички на фламандската буржоазия, вложи амбицията си в стремеж към семейно благополучие, в поддържане класическата чистота на най-малките подробности в дома, в умение да притежава само хубави вещи, да поднася на масата само изискани ястия и да поддържа всичко в съзвучие с живота на сърцето си. Имаха две момчета и две момичета. Най-възрастна бе Маргерит, родена през 1796 година. Последното им дете беше тригодишно момче на име Жан-Балтазар. Майчиното чувство у госпожа Клаес бе почти толкова силно, колкото съпружеската любов. Поради това в душата ѝ, особено в края на нейния живот, се разигра ужасяваща борба между тези две еднакво могъщи чувства, които в известен смисъл бяха станали враждебни едно спрямо друго. Сълзите и тревогата на лицето ѝ в мига, когато почва разказът за семейната драма, назряваща в тази спокойна къща, бяха причинени от страха, че е пожертвувала децата си заради своя мъж.

През 1805 година братът на госпожа Клаес почина, без да остави деца. Испанският закон не допускаше сестра да наследява поземлена собственост, свързана с титлите на семейството; но чрез разпоредбите на завещанието си дукът ѝ остави около шестдесет хиляди дуката, които не ѝ бяха оспорени от другите наследници. Въпреки че чувствата ѝ към Балтазар Клаес не бяха никога помрачавани от какъвто и да било материален интерес, Жозефин изпита своеобразно удоволствие, че е богата колкото своя съпруг, и бе щастлива, че на свой ред може да му предложи нещо, след като тъй благородно бе получила всичко от него. Така, поради случайността, този брак, считан за лудост от пресметливите, стана твърде изгоден от финансова гледна точка. Доста трудно беше да се реши за какво да се употреби тази сума. Домът Клаес беше тъй богато украсен с мебели, с картини, с изящни и скъпи предмети, че изглеждаше невъзможно да се прибавят нови, които да бъдат достойни за събраните дотогава. Изисканият вкус на това семейство беше натрупал цели съкровища. Цяло поколение бе търсило хубави картини; по-сетне необходимостта да се допълва започнатата колекция бе превърнала художествения вкус в наследствена черта. Стоте картини, които украсяваха галерията,

свързваща задната къща с апартаментите за гости на първия етаж в предната къща, както и петдесетината други, поставени в представителните салони, бяха плод на три века търпеливи издирвания. Това бяха прочути платна от Рубенс, Ройсдал, Ван Дайк, Тербург, Жерард Доу, Тениерс, Миерис, Паул Потер, Вуверманс, Рембранд, Хобема, Кран ах и Холбайн. Италианските и френските картини тук бяха по-малко, но всички те представляваха значителни творби. Друго поколение бе имало слабост към сервизите от японски и китайски порцелан. Някой Клаес се бе увлякъл по мебели, друг по сребърни прибори и предмети; накратко, всеки бе имал своя мания, някакво пристрастяване, една от най-проявените черти на фламандския характер. Бащата на Балтазар, последен представител на прочутото холандско висше общество, бе оставил една от най-богатите сбирки от лалета. Освен тези наследствени богатства, представляващи огромен капитал и украсяващи великолепно старата къща — отвън проста като черупка, но като черупка, която отвътре е покрита със седеф и обогрена с най-пищни цветове — Балтазар Клаес притежаваше още и едно имение в равнината Оршиз. Той никога не правеше разходите си съобразно своите приходи, както са свикнали французите: придържаше се към стария холандски обичай да изразходва само четвъртината от дохода. Хиляда и двестата дуката, които по този начин разходваше годишно, представляваха равнището, до което достигаха най-богатите хора в града. Въвеждането на Гражданския кодекс показва, че тази предвидливост е била уместна. По силата на разпоредбите за наследяването, които изискваха подялба по равно на всички имущества, всяко от децата щеше да остане не особено богато и съкровищата на стария музей Клаес щяха да се разпръснат някой ден. Балтазар, със съгласието на госпожа Клаес, вложи парите ѝ по такъв начин, че да осигури на всяко от децата си състояние, подобно на бащиното им богатство. Тъй че семейство Клаес продължи да живее скромно и закупи гори, които бяха донякъде пострадали от войните, но които след съответни грижи щяха да придобият грамадна стойност след десет години. Висшето общество на Дуге, към което принадлежеше Клаес, оцени добрия характер и качества на неговата съпруга, като по силата на своеобразна мълчалива уговорка я освободи от задълженията, на които хората в провинцията толкова много държат. По време на зимния сезон тя рядко ходеше на гости, а всички я

посещаваха. Приемаше всяка сряда и ежемесечно даваше по три големи вечери. Всеки бе доловил, че тя се чувствува по-свободна у дома си, където и без друго я задържаха привързаността към съпруга ѝ, както и грижите за възпитанието на децата. Така изглеждаше до 1809 това семейство, което никак не съвпаднаше с общоприетото положение. Животът на тези двама души, скритом изпълнен с обич и радост, само външно приличаше на всяко друго съществуване. Съпругата на Балтазар Клаес съумяваше да поддържа неговите чувства. Тяхната трайност сякаш се превръщаше в своеобразно отглеждане на щастието, което бе ме по-малко увеличащо от отглеждането на лалета, към което съпругът имаше склонност още от детинство. По този начин той нямаше нужда от своя мания, от рода на онези, които бяха владели предците му.

Към края на тази година умът и държането на Балтазар претърпяха пагубни промени, които започнаха тъй постепенно, че отначало госпожа Клаес не намери за необходимо да го попита за причината. Една вечер той си легна тъй загрижен, че тя сметна за свой дълг да не го безпокои с въпроси. Женската ѝ деликатност и навикът да се подчинява я караха да очаква той сам да ѝ се довери. Нейното доверие беше скрепено от тъй силна обич, че не оставаше никакво място за ревност. Макар и да беше сигурна, че би получила отговор, ако би си позволила някакво любопитство, у нея се бе запазила от миналото боязън да не срещне отказ. От своя страна болестта на духа у съпруга ѝ протичаше постепенно и преминаваше през последователно засилващи се фази, докато достигна непоносимото изостряне, което разруши щастието на семейството. Колкото и зает да бе Балтазар, в продължение на много месеци той оставаше разговорлив, внимателен, и промяната в характера му се проявяваше само с често разсейване. Госпожа Клаес дълго се надяваше да научи от него тайната на заниманията му. Може би той искаше да ѝ се довери едва след като е достигнал плодотворни резултати, защото гордостта на мъжете често ги кара да скриват своите борби и да показват само победите си. Следователно в деня на триумфа домашното щастие щеше да се възвърне, при това още по-ярко, тъй като Балтазар щеше да си даде сметка за пропуски в живота на чувствата си и сърцето му безсъмнено щеше да го осъди. Жозефин познаваше достатъчно добре мъжа си и знаеше, че той не би си простил загдето е оставил своята Пепита по-

малко щастлива в продължение на редица месеци. И така тя запазваше мълчание, изпитвайки своеобразна радост от това, че страда от него, заради него; защото в любовта ѝ имаше отсенка от онова испанско благочестие, което никога не отделя вярата от любовта и не разбира чувството без страдания. Тя очакваше възвръщане на нежността, като всяка вечер си казваше: „Утре!“, и гледаше на своето щастие като на някой временно отсъстващ. Зачена последното си дете посред тези потайни тревоги. Ужасни изгледи за бъдеще, изпълнено с мъка! При тези обстоятелства в любовта си мъжът ѝ изглеждаше още по-разсеян и отчужден, отколкото през останалото време. Женската ѝ гордост, засегната за първи път, я накара да измери дълбочината на непознатата пропаст, която завинаги я отделяше от някогашния Клаес. Оттогава състоянието на Балтазар се влоши. Този мъж, някога изцяло погълнат от семейните радости, който по цели часове си играеше с децата и се търкаляше с тях по килима на дневната или из градинските алеи, който сякаш можеше да живее само край черните очи на своята Пепита, сега дори не забеляза, че жена му е бременна, забрави семейството си и самия себе си. Колкото повече госпожа Клаес отлагаше въпроса си за причината на неговата загриженост, толкова по-малко смелост чувствуваше да го запита. При мисълта да стори това кръвта ѝ се вълнуваше и дъхът ѝ секваше. Най-сетне тя реши, че вече не се харесва на мъжа си, и сериозно се разтревожи. Този страх я завладя, отчая, възбуди, превърна се в източник на много меланхолични часове и тъжни размисли. Тя оправда Балтазар за своя сметка, като се намери грозна и остаряла. После ѝ хрумна великодушната, но унизителна за нея мисъл да му върне свободата, като приеме един от онези скрити разводи, които сякаш представляват ключ към щастието за много семейства. Преди да се раздели с брачния живот, тя опита да прочете в дълбочините на това сърце, но го намери затворено. Тя видя как Балтазар неусетно ставаше безразличен към всичко, което бе обичал, занемаряваше разцъфтелите си лалета, не мислеше вече за своите деца. Без съмнение, той беше завладян от някаква страст извън увлеченията на сърцето, но която според жените не по-малко се отразява на чувствата. Любовта му бе приспана, а не отлетяла. Въпреки че това беше някакво утешение, нещастieto си оставаше същото. Продължителността на тази криза се обяснява с единствената дума надежда — тайната на всички подобни състояния в брака. Когато

нещастната жена стигаше до степен на отчаяние, при което набираше смелост да заговори мъжа си, тъкмо тогава се случваха по-приятни мигове, по време на които Балтазар ѝ показваше, че макар и да бе завладян от някакви дяволски помисли, тя му помага да става понякога какъвто е бил. При тези моменти, когато нейното небе се проясняваше, тя бързаше да се възползува от щастията си и не смееше да го смути с ненавременна намеса. Сетне, когато все пак дръзваше да попита Балтазар, в мига, в който се канеше да заговори, той ѝ убягваше, напускаше я внезапно или пропадеше в бездната на своите размишления, откъдето нищо не можеше да го измъкне. Скоро отражението на духа върху физическото състояние започна своите опустошения — отначало недоловими, но все пак достъпни за погледа на любящата жена, която следеше тайната на своя съпруг и в най-малките ѝ прояви. Често тя с мъка — сдържаше сълзите си, като го видеше след вечеря потънал в едно кресло край огъня, мрачен и замислен, устремил поглед нанякъде, без да си дава сметка за тишината, която цари около него. Тя наблюдаваше с ужас неусетните промени, които рушеха този образ, издигнат тъй високо от любовта ѝ: с всеки изминал ден духовният живот чезнеше от лицето му и то оставаше без всякакъв израз. Понякога очите му придобиваха стъклен блясък, изглеждаше, че погледът му се е обърнал и се е устремил навътре. След като децата си лягаха да спят, минаваха няколко часа в мълчание и самота; ако нещастната Пепита се осмеляваше да попита: „Мили, зле ли ти е?“, понякога Балтазар не отговаряше: а ако отвърнеше, то най-напред идваше на себе си като внезапно пробуден човек и изговаряше едно глухо и отсечено „не“, което падаше тежко върху сърцето на разтревожената жена. Въпреки че би предпочела да скрие от своите познати странното си положение, тя бе принудена да заговори за него. Според обичая в малките градове повечето салони бяха направили от станалото с Балтазар тема на своите разговори Някои компании дори вече знаеха подробности, неизвестни на госпожа Клаес. Когато, въпреки че учтивостта налагаше да се мълчи, неколцина приятели изказаха живо безпокойство, тя побърза да оправдае странностите на своя съпруг: „Балтазар е предприел голямо дело, което го поглъща, но успехът му би прославил както семейството, така и родината му.“ Това загадъчно обяснение подходеше много на амбициите в един град, където повече от всякъде другаде

господствуваше любов към отечеството и копнеж за прослава и затова оказа въздействие, благоприятно за господин Клаес. Предположенията на жена му бяха до известна степен оправдани. Множество работници с различни професии се бяха трудили дълго време в таванското помещение на предната къща, където Балтазар отиваше още от сутринта. Престояванията му ставаха все по-дълги, а жена му и прислугата неусетно бяха привикнали с тях; най-сетне Балтазар почна да прекарва по цели дни там. Сетне с неизразима болка госпожа Клаес научи много неща по унизителен за нея начин. Някои добри приятелки, изненадани от нейната неосведоменост, ѝ довериха, че мъжът ѝ не преставал да купува в Париж физически уреди, скъпо струващи вещества, книги, апарати и се разорявал — тъй се говорело — в търсене на философския камък. Тя трябвало да помисли за децата си, добавяха приятелките, за собственото си бъдеще, престъпление било да не използва своето влияние, за да отклони мъжа си от лошия път, по който е тръгнал. Госпожа Клаес съумя да прекрати тези абсурдни разговори, като си придаде надменност, подходяща за знатна дама, но бе обзета от ужас въпреки привидното си спокойствие и реши да прекрати своето самоотричане. Тя предизвика едно от онези положения, при което жената е на равна нога със своя съпруг; по-малко боязлива така, тя се осмели да попита Балтазар на какво се дължи неговата промяна и защо той се отдръпва от всичко. Фламандецът свъси вежди и отвърна:

— Скъпа, ти не би разбрала нищо от това.

Един ден Жозефин настоя да узнае тази тайна, като нежно се оплака, че не може да споделя всички мисли на мъжа, чийто живот споделя.

— Щом това толкова те интересува — отговори Балтазар, държейки жена си върху своите колене и галейки черните ѝ коси, — ще ти кажа, че се отдадох на химията и че съм най-щастливият човек на света.

Две години след като господин Клаес стана химик, домът му бе променил своя вид. Било защото обществото се шокираше от постоянната разсеяност на учения или смяташе, че му пречи, било защото тайното безпокойство правеше госпожа Клаес по-малко приятна, сега тя се виждаше само с най-близките си приятелки. Балтазар не ходеше никъде, затваряше се в своята лаборатория по цял

ден, оставаше там понякога и през нощта, появяваше се в семейството си чак по време на вечеря. След втората година престана да прекарва топлия сезон в имението, където жена му не пожела да ходи сама. Понякога Балтазар излизаше от къщи, разхождаше се и се връщаше чак на следния ден, оставяйки госпожа Клаес цяла нощ в плен на смъртно безпокойство. След като безрезултатно бе изпращала да го търсят в един град, чийто порти се затваряха вечер по обичая на крепостите, тя не можеше да иска да го преследват в полето. На нещастната жена не оставаше дори примесената с тревоги надежда на очакването и тя се измъчваше до заранта. Балтазар, пропуснал часа за затваряне на портите, пристигаше съвсем спокойно на другия ден, без да подозира тревогите, които разсеяността му причиняваше на семейството. Щастието, че го вижда отново, предизвикваше у жена му също тъй опасна криза, както и изчезванията му. Тя мълчеше, не смееше да го разпитва, защото при първия ѝ въпрос в подобен случай той бе отговорил изненадано:

— Че какво, не може ли да се разходи човек.

Влюбеният не може да заблуждава. Разтревожеността на госпожа Клаес всъщност потвърди слуховете, които се бе постарала да опровергае. На младини бе привикнала към учтивото съжаление на хората; за да не го изпита повторно, сега се затвори още повече зад стените на дома си, където не идваше вече никой, дори последните ѝ останали приятелки. Неугледността на облеклото винаги е унизителна за човек от висшето общество. У Балтазар тя доби такива форми, че стана една от главните причини — наред с редица други — за мъката на тази жена, навикнала със свършената чистота на фламандките. Подпомагана от Льомюлкиние, камериера на своя съпруг, Жозефин известно време се справяше с всекидневното съсипване на дрехите, но накрай бе принудена да се откаже. Още в същия ден, когато скритом от Балтазар изпомацаното, скъсаното и пробитото биваше заменено с ново, той го превръщаше в парцали. Съпругата, живяла щастливо петнадесет години и чиято ревност никога не бе пробуждана, изведнъж откри, че по видимите признаци вече не означава нищо за сърцето, в което бе царувала преди. Испанка по произход, чувството на испанска жена заговори у нея, когато съзря съперница в лицето на науката, отвличаща съпруга ѝ; мъките на ревността почнаха да разкъсват нейното сърце и дадоха нов импулс на любовта ѝ. Но какво да направи

срещу науката? Как да надвие нейната непресекваща, тиранична и нарастваща мощ? Как да убие невидима съперница? Как жената, чиито възможности са ограничени от природата, би могла да се бори с една идея, която дарява безконечни наслаждения и все нови и нови прелести? Какво да предприеме срещу кокетството на идеите, които се освежават, възраждат се още по-красиви след затруднението, отвеждат мъжа тъй далеч от света, че той забравя най-любимите си същества? Най-сетне веднъж, въпреки строгите нареждания, дадени от Балтазар, жена му пожела поне да не го напуска, да се затвори; заедно с него в таванското помещение, да поведе ръкопашен бой със съперницата си, като помага на своя съпруг по време на дългите часове, посвещавани от него на тази страхотна любовница. Тя поиска скритом да се промъкне в това тайнствено ателие на съблазънта и да извоюва правото да остане завинаги. Намерението ѝ бе да сподели с Лъомюлкиние правото да влиза в лабораторията; но за да не присъствува той на евентуалното скарване, от което се боеше, тя изчака ден, в който съпругът ѝ не се нуждаеше, от камериера. От известно време тя дебнеше влизането и излизането на този прислужник с неприязнено нетърпение; та нали той знаеше всичко онова, което би желала да научи, което мъжът ѝ скриваше от нея, а тя не смееше да го разпитва! Излизаше, че Лъомюлкиние се ползува с по-голямо доверие от нея, съпругата!

И така, тя отиде разтреперана и почти щастлива; но за първи път в живота си изпита неговия гняв. Едва бе откряла вратата, когато Балтазар се спусна и грубо я тласна към стълбището, където тя без малко щеше да се търколи надолу по стъпалата.

— Слава богу, ти си жива! — извика Балтазар, като я привдигна.

Една стъклена маска беше се счупила с трясък върху госпожа Клаес, която видя мъжа си силно побледнял и изпълнен с ужас.

— Скъпа, бях ти забранил да идваш тук — каза той, като седна върху едно стъпало с вид на свършен човек. — Светиите те запазиха от смъртта. По каква ли случайност очите ми бяха обърнати към вратата?... Без малко щяхме да загинем.

— Тогава щях да съм щастлива — продума тя.

— Опитът ми е провален — подхвана Балтазар. — Само на теб мога да простя мъката, която ми причинява тая жестока несполука. Може би щях да разложа азота!... Хайде, върви да си гледаш работата.

Балтазар влезе в лабораторията.

— „Може би щях да разложа азота“ — повтори на себе си нещастната жена, прибирайки се в стаята си, където избухна в плач.

Това изречение беше неразбираемо за нея. Мъжете, привикнали, благодарение на образованието си, да схващат всичко, не знаят колко страшно е за жената да не разбира мисълта на своя любим. Повеликодушни от нас, тези божествени създания не ни се оплакват, когато казаното от душите им остава неразбрано; те се боят да не ни покажат превъзходството на своите чувства и скриват болките си със същата охота, с която премълчават несподелените радости. Но в любовта си са по-амбициозни от нас и искат да притежават не само сърцето на мъжа, а и нещо повече: всичките му мисли. Обстоятелството, че не знае нищо за науката, с която се занимаваше съпругът ѝ, пораждаше в душата на госпожа Клаес по-силно терзание, отколкото би причинила красотата на някоя съперница. Съревнованието между две жени дава на онази, която е влюбена по-силно едно предимство: че обича по-добре. А това терзание я намираше безпомощна и потъпкваше всички чувства, които помагат на човека да живее. Жозефин не знаеше! Тя се озова в положение, при което нейното невежество я отделяше от мъжа ѝ. Към всичко се прибавяше още едно страдание, най-мъчителното: той често се намираше между живота и смъртта, излагаше се на опасности, едновременно близо и далеч от нея, без тя да ги споделя и познава! Това беше същински ад, затвор за духа, без изход и без надежда. Госпожа Клаес пожела поне да опознае прелестите на тази наука и се зае тайно да изучава химия по книгите. Цялото семейство заживя като в манастир.

При такива последователни преходи нещастията навлезе в дома Клаес, докато го доведе до своеобразната разруха по времето, когато започва тази история.

Напрегнатото положение се усложни още повече. Като всички страстни натури госпожа Клаес беше свършено безкористна. Онези, които обичат истински, знаят колко незначително нещо са парите в сравнение с чувствата и колко трудно могат да се съгласуват с тях. Ала въпреки всичко това Жозефин изпита известно вълнение, когато научи, че мъжът и е задължиял с триста хиляди франка, получени срещу ипотека върху имотите му. Неоспоримото съществуване на договорите

оправдаваше безпокойствата, слуховете, догадките из града. Госпожа Клаес, с право разтревожена, бе принудена въпреки гордостта си да разпита нотариуса на мъжа си, да му довери мъката си или да допусне нейното отгатване и най-сетне да чуе унизителния въпрос:

— Нима господин Клаес не ви е казал нищо досега?

За щастие, нотариусът на Балтазар се смяташе за техен близък родственик. Дядото на Клаес се бе оженил за една Пиеркен от Анверс, от същото семейство, към което принадлежаха и Пиеркенови от Дуе. Откакто беше сключен този брак, те, макар и чужди на Клаесови, ги имаха за братовчеди. Господин Пиеркен, млад, двадесет и шест годишен мъж, който току-що бе наследил кантората на баща си, беше единственият човек, запазил достъп в дома Клаес. Съпругата на Балтазар бе живяла в дотам пълно усамотение през последните месеци, че нотариусът бе принуден да ѝ потвърди новината за катастрофата, известна вече на целия град. Той ѝ каза, че по всяка вероятност нейният мъж дължи значителни суми на фирмата, която го снабдявала с химически вещества. След като се бе осведомила за богатството и уважението, с които разполагаше Клаес, тази фирма приемаше всичките му поръчки и отправяше пратки, без да се тревожи, въпреки размера на още неизплатената им стойност. Госпожа Клаес натовари Пиеркен да установи цената на извършените доставки. След два месеца господата Проте и Шифрьовил, производители на химически вещества, изпратиха извлечение от сметка, възлизаща на сто хиляди франка. Госпожа Клаес и Пиеркен се задълбочиха в тази фактура с растящо удивление. Докато значителна част от изпратеното, посочено съгласно научната или търговска номенклатура, беше неразбираема за тях, те с ужас видяха, че в сметката са включени образци от метали и всевъзможни диаманти, но в малки количества. Общата сума на дълга се обясняваше лесно с многочислеността на перата по сметката, с предпазните мерки, които бяха необходими за пренасянето на редица вещества и за превоза на някои скъпоценни апарати, с внушителните дени на голям брой вещества, които се получават мъчно или са скъпи поради редкостта си, накрай и със стойността на физическите и химически уреди, изработени по указания на господин Клаес. В интерес на своя братовчед нотариусът бе събрал сведения за Проте и Шифрьовил. Честността на тези търговци поставяше извън всяко съмнение почтеността на операциите

им с господин Клаес. Те дори често му съобщаваха резултати, получени от парижки химици, за да му спестят излишни разноски. Госпожа Клаес помоли нотариуса да премълчи пред жителите на Дюе за естеството на тези покупки, които биха били сметнати за лудост. Обаче Пиеркен отвърна, че вече е направил всичко, за да не накърни уважението, с което се ползуваше Клаес. Нотариусът бил отложил до последна възможност изпълнението на някои свои задължения, ала значителността на заемите, дадени от негови клиенти на доверие, не позволявали повече да се отлага. Той разкри размерите на бедата, съобщавайки на своята братовчедка, че ако тя не успее да попречи на това безумно прахосничество, след шест месеца семейните имуществата ще бъдат обременени с ипотеки, надвишаващи стойността им... Що се отнася до него, тъй обърнал внимание на своя братовчед с цялата почителност, дължима на един човек, когото с право уважават. Но думите му не оказали ни най-малко влияние. Балтазар категорично отговорил, че работи за славата и богатството на своето семейство. Така към всички сърдечни терзания, понасяни от госпожа Клаес в продължение на две години, се прибави ужасен, постоянен страх, който правеше бъдещето й застрашително. Жените имат предчувствия, чиято точност наподобява чудеса. Защо те обикновено се безпокоят повече, отколкото се надяват, когато се решават жизнено важни въпроси? Защо вярват само във великите идеи на религиозното бъдеще? Защо предугаждат тъй успешно паричните крушения и кризите на нашите съдби? Може би чувствата, свързващи ги с обичния мъж, им дават възможност отлично да установят силите му, да оценят способностите му, да опознаят вкусовете, увлеченията, пороците и добродетелите му. Постоянното вникване във всички тези причини, в чието присъствие непрекъснато се намират, безсъмнено им дава съдбоносната власт да предвиждат резултатите от тях при всички възможни положения. Онова, което виждат от настоящето, им позволява да съдят за бъдещето с ловкост, лесно обяснима със съвършенството на нервната им система — тя долавя и най-леките смущения в мисълта и в чувствата. Всичко у тях трепти в съзвучие с големите душевни сътресения. Те или чувствуват, или виждат. Също така и госпожа Клаес, макар да бе отделена от мъжа си в течение на две години, сега предчувствуваше загубата на своето богатство. Тя бе оценила обмисления устрем, ненакърнимото постоянство на Балтазар.

Ако наистина се бе заел да търси начин за правене на злато, той съвсем хладнокръвно щеше да хвърли и последния си залък хляб в своята пещ. Но какво търсеше той? До този момент майчинското чувство и съпругеската любов тъй добре се съчетаваха в сърцето на тази жена, че никога децата — еднакво обичани от нея и от нейния мъж — не бяха се изпречвали помежду им. Но ето, че понякога тя почна да става повече майка, отколкото съпруга, въпреки че по-често беше повече съпруга, отколкото майка. Колкото и да беше склонна да пожертвува богатството си и дори своите деца заради щастието на онзи, когото бе избрала, обичала, обожавала и за когото оставаше единствената жена в света, все пак угризенията, предизвикани от майчинската любов, я изпречваха пред ужасяващи противоречия. По този начин като жена тя страдаше заради любовта си; като майка страдаше заради децата си; като християнка страдаше заради всички. Тя мълчеше и скриваше в душата си тези жестоки бури. Съпругът ѝ бе единствен господар на семейната съдба, можеше да я променя по свое желание и дължеше сметка само на бога. Пък и можеше ли тя да го упреква в разточителство, след безкористността, която бе проявил през десет години брачен живот? Можеше ли да бъде съдник на неговите намерения? Обаче нейната съвест, в съгласие с чувството и със законите, ѝ казваше, че родителите са пазители на богатството и нямат право да лишават децата си от материално щастие. За да не решава тези съдбоносно важни въпроси, тя предпочиташе да затваря очи, както правят хората, които отказват да погледнат пропастта, в дъното на която знаят, че ще се сгромолясат. От шест месеца насам мъжът ѝ не беше давал пари за домакинските разходи. Тя тайно изпрати да продадат в Париж скъпите диамантени украшения, подарени за сватбата ѝ от нейния брат, а в домакинството въведе най-строга икономия. Освободи гувернантката на децата и дори дойката на Жан. В миналото луксът да се притежава кола бил непознат за буржоазията, едновременно смирена по нрав и горда по чувства; така че в дома Клаес нищо не бе предвидено за тази модерна новост; Балтазар бе принуден да устрои конюшня и подслон за колите си в една насрещна постройка; неговите занимания вече не му позволяваха да се грижи за тази част от домакинството; госпожа Клаес премахна значителните разноски за коли и хора, които ставаха безполезни поради усамотението ѝ. Тя не се опита да подкрепи с подходящи обяснения

своите нововъведения. До този миг фактите бяха опровергавали всичките ѝ думи, затова най-добре беше да мълчи. Промяната в начина на живот у семейство Клаес не можеше да се оправдае в страна като Холандия, където всеки, който изразходва целия си доход, бива смятан за луд. Но ето че най-голямата ѝ дъщеря, Маргерит, щеше да навърши шестнадесет години. Жозефин искаше да ѝ помогне да се омъжи добре, да я представи пред обществото, както подобаваше на потомка на родовете Молина, Ван Остром-Темнинк и Каза-Реал. Няколко дни преди деня, в който започва тази история, парите от диамантите се бяха свършили. През същия този ден, в три часа, когато отвеждаше децата си на вечерня, госпожа Клаес срещна Пиеркен. Той се бе запътил да я посети и я придружи до черквата Сен Пиер, като заговори тихо за нейното положение.

— Братовчедке — каза той, — няма да крия от вас, че сте в опасност, и ви моля да поговорите със съпруга си. Ако премълча всичко това, бих изменил на приятелството, което ме свързва с вашето семейство. Кой друг, ако не вие, може да го спре пред ръба на пропастта, към която отивате? Доходите от ипотеките имоти съвсем не достигат за изплащане на лихвите от заетите суми; по този начин сега вие нямате никакви доходи. Ако изсечете горите си, ще се лишите от единствения шанс за спасение, който ви остава за в бъдеще. Братовчед ми Балтазар понастоящем дължи тридесет хиляди франка на фирмата Проте и Шифрьовил в Париж. С какво ще им платите? С какво ще живеете? А какво ще стане с вас, ако Клаес продължи да поръчва реактиви, стъклария, волтови батерии и други залъгалки? Цялото ви състояние, с изключение на къщата и мебелите, се превърна в газове и въглини. Завчера стана дума да се ипотекира къщата. И знаете ли какъв беше отговорът на Клаес? „Дяволска работа!“ Ето първият признак на разум, даден от него през последните три години.

Госпожа Клаес стисна до болка лакътя на Пиеркен, вдигна очи към небето и каза:

— Пазете нашата тайна!

Въпреки своята набожност нещастната жена, съсипана от зашеметяващата яснота на всичко чуто, не можа да се моли. Тя остана на мястото си между своите деца, разгърна молитвеника и не прелисти нито една страница; беше изпаднала в унес, завладяващ като съзерцанията на мъжа ѝ. Испанската чест, фламандската почтеност

отекваха в душата ѝ не по-слабо от звуците на органа. Разоряването на децата ѝ беше свършен факт! Вече не можеше да се колебае между тях и честта на баща им. Необходимостта от скорошна борба със съпруга ѝ я ужасяваше; в нейните очи той оставаше тъй силен, тъй внушителен, че само очакването на неговия гняв я вълнуваше колкото представата за божественото величие. И така, тя трябваше да се отърси от постоянното подчинение, в което свято бе живяла като съпруга. Интересите на нейните деца я принуждаваха да се опълчи срещу склонностите на мъжа, когото боготвореше. Налагаше се често да му изтъква някои земни проблеми, докато той витае из висините на науката, рязко да го отдели от сияйното бъдеще, за да го потопи в онази материалност, която е най-омразна за творците на изкуството и за великите хора. За нея Балтазар Клаес беше титан на науката, предопределен за слава; той можеше да забрави съпругата си само заради най-бляскави надежди; освен това той беше толкова разумен, беше го слушала да говори тъй талантливо по всякакви въпроси, че навярно сега беше съвсем искрен, като казваше, че работи за славата и богатството на своето семейство. Любовта му към съпругата и децата беше не просто голяма, а безкрайна. Тези му чувства не биха моли да изчезнат, безсъмнено те са се засилили, възприемайки друга форма. Тя, тъй благородна, тъй великодушна и тъй боязлива, сега щеше да стане причина в ушите на този велик човек непрестанно да отеква думата пари и звънът на парите. Щеше да му посочи скърбите на мизерията, да го накара да се вслуша във виковете на отчаянието, когато той дочуваше мелодичните гласове на известността! Може би любовта на Балтазар към нея щеше да намалее след това? Ако не бе имала деца, тя храбро и с удоволствие би приела новата съдба, в която я въвличаше мъжът ѝ. Жените, отраснали в охолство, усещат бързо празнотата, която се крие зад наслажденията от материален характер. И когато сърцето им, по-скоро уморено, отколкото похабено, открие щастието от трайната взаимност на истинските чувства, те не се боят от неохолния живот, стига той да се харесва на онази, в чиято любов са повярвали. Мислите и удоволствията им са подчинени на неговите прищевки; единственото нещо, от което се страхуват, е да не го загубят. Така че по това време децата отделяха Пепита от истинския ѝ живот, както Балтазар Клаес бе се разделил с нея заради науката. Ето защо, след като се върна от вечерня и се отпусна в креслото, тя отпрати

децата, като им заръча да пазят най-голяма тишина; после накара да повикат съпруга ѝ. Но въпреки че Льомюлкиние, старият камериер, положи усилия да го изтръгне от неговата лаборатория, Балтазар бе се забавил. По този начин госпожа Клаес бе имала време да обсъди положението. Бе останала замислена, без да обръща внимание нито на часовете, нито на времето, нито на светлината. Мисълта, че дължи тридесет хиляди франка и че не може да ги изплати, разбуди старите терзания, прибави ги към страданията на настоящето и на бъдещето. Тази лавина от интереси, от мисли, от усещания, я завари неподготвена и слаба, тя заплака. Когато видя, че Балтазар влиза, лицето му ѝ се стори ужасно, по-завладяно от нещо далечно, по-залутано някъде от всеки друг път. След като не ѝ отговори, тя отначало остана зашеметена пред неподвижността на безизразния, празен поглед, пред ненаситните идеи, излъчвани от високото чело. Под въздействието на тези впечатления тя закопня да умре. Дочувайки как безгрижният глас изрази научно възжеление в мига, когато сърцето ѝ беше разбито, смелостта ѝ се възвърна. Тя реши да се бори срещу страхотната сила, която ѝ бе отнела любимия, бе отнела от децата баща им, от дома — цялото богатство, от всички — щастието. Все пак не можа да подтисне трепета, който я овладя, тъй като никога не бе изживявала тъй изпълнен със значение момент. Не се ли съдържаше в латентно състояние цялото ѝ бъдеще в този ужасен миг? И не представляваше ли той, в съкратен вид, цялото ѝ минало?

Слабите духом, стеснителните, надарените с острота на възприятията, която придава важност и на най-дребните трудности в живота, хората, които усещат неволен трепет пред господарите на тяхната съдба — всички те могат да си представят хилядите мисли, нахлули в главата на тази жена, чувствата, чиято тежест притискаше нейното сърце, когато съпругът ѝ бавно се отправи към вратата за градината. Повечето жени познават безпокойствата, причинявани при колебания като онова, което измъчваше госпожа Клаес. Дори онези, чиито най-силни вълнения са били причинявани от необходимостта да съобщят на съпрузите си някой излишен разход или дългове, направени при шивачката, дори и те ще разберат колко по-силно започва да бие сърцето, когато става въпрос за целия живот. Красивата жена може прелестно да се хвърли в краката на мъжа си, да извлече предимства от всички пози на скръбта. А съзнанието за физическите ѝ

недостатъци засилваше още повече опасенията на госпожа Клаес. Затова, като видя, че Балтазар излиза, първото ѝ движение беше да се спусне към него; но жестока мисъл подтисна нейния порив — щеше да се изправи пред него! Нямаше ли да изглежда смешна на мъжа, който, бидейки освободен от заслепението на любовта, би могъл да вижда истината? Жозефин би предпочела да загуби всичко — и богатство, и деца, вместо да се унижи като жена. Тя реши да си спести всякакви рискове в един тъй важен момент и го повика със силен глас:

— Балтазар!

Той се извърна машинално и се закашля; после, без да обръща внимание на жена си, се изплю в едно от малките квадратни съдчета, поставени покрай ламперията като във всички жилища на Холандия и Белгия. Този човек, който вече не мислеше за никого, не забравяше никога плювалниците, тъй силно бе вкоренена привычката у него. Нещастната Жозефин не бе в състояние да си даде сметка за тази странност и постоянните грижи на нейния мъж за мебелировката сега ѝ причиняваха неизказана мъка. В този миг тя загуби самообладание и извика нетърпеливо с глас, който изразяваше всичките ѝ наранени чувства:

— Но аз ти говоря, не чуваш ли?

— Какво значи това? — Балтазар рязко се обърна, хвърли към жена си поглед, в който животът се възвръщаше. На нея той подействува като гръм.

— Извини ме, скъпи — продума тя, като побледня. Помъчи се да стане и да му подаде ръка, но се отпусна без сили. След това добави с глас, прекъсван от ридания:

— Аз умирам!

Като всички разсеяни хора, Балтазар светкавично реагира на тази картина и сякаш отгатна тайната на настъпилата криза. Той веднага грабна на ръце госпожа Клаес, отвори вратата към малкото преддверие и тъй бързо премина по старото дървено стълбище, че върху една от тараските^[9], служещи за перила, остана цяла ивица плат от Жозефинината рокля, която се бе закачила и се скъса шумно. За да отвори, той ритна вратата на общия вестибюл между техните апартаменти; обаче вратата на нейната стая беше заключена.

Той нежно отпусна Жозефин върху едно кресло, питайки се:

— Господи, къде ли е ключът?

— Благодаря, скъпи — промълви госпожа Клаес, като отвори очи, — ето че за пръв път от много отдавна се почувствувах тъй близо до сърцето ти.

— Боже мой — провикна се той, — ключа. Ето прислугата...

Жозефин му направи знак да вземе ключа, който висеше от страни на джоба ѝ, завързан с панделка. След като отвори вратата, Балтазар сложи жена си върху едно канапе, излезе да отпрати разтревожените слуги, заръча им веднага да поднесат вечерята и бързо се върна при жена си.

— Какво ти е, мила? — заговори той, като седна до нея, взе ѝ ръката и я целуна.

— Вече нищо ми няма — отвърна тя, — вече не ме боли. Само бих искала да имам божието могъщество, за да сложа в краката ти всичкото злато на земята.

— Защо златото?

Той я привлече, притисна я към себе си и отново я целуна, този път по челото. После добави:

— Та не ми ли даваш най-големите богатства, обичайки ме тъй, както ме обичаш, мило и безценно създание?

— О, Балтазар, защо не можеше да разпръснеш тревогите от живота на всички ни така, както с гласа си прогонваш скръбта от сърцето ми? Най-сетне виждам, ти си същият.

— За какви тревоги говориш, скъпа?

— Ами че ние сме разорени!

— Разорени ли?

Той се усмихна, погали нейната ръка, задържайки я в дланите си, и каза с нежен глас, с какъвто отдавна не бе говорил:

— Ала утре, ангел мой, ние ще имаме несметно богатство. Вчера, докато издирвах много по-важни тайни, струва ми се, че намерих средството за кристализация на въглерода, субстанцията на диаманта... О, скъпа моя, след няколко дни ти ще простиш увлечението ми! Изглежда, че съм разсеян понякога. Как те стреснах преди малко! Бъди снизходителна към мъжа, който никога не престава да мисли за тебе, чиито занимания са изпълнени с тебе, с нас...

— Стига, стига! — каза тя. — Нека да поговорим за това довечера. Измъчвах се от прекомерна скръб, сега радостта ми е прекомерна.

Тя не очакваше да види отново по това лице тъй нежно чувство към себе си, да чуе този глас тъй ласкав като някога, да намери всичко, което смяташе загубено.

— Довечера — повтори той, — добре, ще поговорим. Ако се увлека в размисъл, припомни ми това обещание. Довечера искам да изоставя моите изчисления, моите усилия — искам да се отдам на семейната радост, на обичта, защото, Пепита, тя ми е необходима, жадувам за нея!

— Ще ми кажеш ли какво търсиш, Балтазар?

— Но, маяка моя, ти нищо няма да разбереш.

— Мислиш ли?... А ето, че от близо четири месеца насам аз изучавам химията, за да мога да разговарям с теб. Четох Фуркроа, Лавоазие, Шаптал, Ноле, Руел, Бертоле, Гей-Люсак, Спаланцани, Льовенхук, Галвани, Волта — изобщо всички книги, свързани с науката, която обожаваш. Спокойно можеш да ми разкажеш тайните си.

— О, ти си ангел — провикна се Балтазар, като се хвърли в краката на жена си, просълзен от умиление, при което тя потръпна, — ние ще се разбираме във всичко!

— Бих се хвърлила в огъня на ада, който разпалва твоите пещи, за да чуя тези думи от теб и да те видя такъв.

Дочувайки стъпките на дъщеря си в преддверието, тя избърза натам.

— Какво има, Маргерит?

— Мила мамо, господин Пиеркен дойде. Ако остане за вечеря, ще трябва нова покривка, а ти забрави да дадеш сутринта...

Госпожа Клаес извади от джоба си снопче малки ключове, подаде ги на дъщеря си, посочи шкафовете от рядко дърво, които украсяваха помещението, и каза:

— Вземи ей там отдясно... Понеже моят мил Балтазар се връща днес при мен, върни ми го цял-целеничък — добави тя, след като се върна в стаята, а лицето ѝ придоби израз на нежна дяволитост. — Мили, прибери се и ми направи удоволствието да се облечеш, Пиеркен ще вечеря с нас. Хайде, хвърли тези изпокъсани дрехи! Я виж какви петна! Нали от солна или от сярна киселина е жълтото около тези дупки? Иди да се подмладиш, ще ти пратя Мюлкиние, щом си сменя роклята.

Балтазар поиска да мине в своята стая през общата врата, но беше забравил, че тя е заключена отвътре. Излезе през преддверието.

— Маргерит, остави всичко на креслото и ела да ме облечеш, не искам Марта — каза госпожа Клаес на дъщеря си.

Балтазар хвана с две ръце Маргерит, извърна я радостно към себе си и каза:

— Добър ден, мое дете! Колко си хубава днес с тази муселинена рокля и с този розов колан!

После я целуна по челото и стисна ръката ѝ.

— Мамо, татко ме целуна! — провикна се Маргерит, влизайки при майка си. — Той изглежда много радостен, много щастлив!

— Мое дете, баща ти е велик човек; от три години вече той работи за славата и за богатството на своето семейство и вярва, че е достигнал целта на своите търсения. Днешният ден трябва да бъде празник за всички ни...

— Мила мамо, на прислужниците също им беше тъжно, като го виждаха все навъсен, тъй че няма да бъдем сами в радостта си... О, сложи си друг колан, този е извехтял.

— Добре, но да побързаме, искам да поговоря с Пиеркен. Къде е той?

— В дневната, забавлява се с Жан.

— А Габриел и Фелиси?

— Чувам ги из градината.

— Хубаво, слез бързо; пази да не късат лалета! Баща ти още не ги е виждал тази година и днес може би ще поиска да им се порадва, след като се нахраним. Кажи на Мюлкиние да занесе на баща ти всичко необходимо, за да се приготви.

Когато Маргерит излезе, госпожа Клаес погледна към децата през един от прозорците на стаята си, които бяха с изглед към градината. Видя ги да разглеждат едно насекомо.

— Бъдете послушни, милички! — каза им тя, повдигайки подвижната част от стъклата, която остави отворена, за да се проветри стаята.

После леко почука на общата врата, за да е сигурна, че мъжът ѝ не се е задълбочил в нещо. Той отвори и тя му каза радостно, виждайки го, че се преоблича:

— Няма да ме оставиш дълго сама с Пиеркен, нали? Ела по-скоро.

Беше ѝ тъй леко, като слизаше, че никой чужд човек не би познал по стъпките ѝ, че е куца.

— Господинът, носейки госпожата, е скъсал роклята — каза камериерът, когото срещна на стълбището, — това е обикновено парче плат, но той е отчупил челюстта на тази фигурка и не знам кой би могъл да я поправи. Стълбището ни е съсипано, тия перила бяха толкова хубави!

— Нищо, Мюлкиние, не търси майстор, това не е беда.

„Какво ли се е случило — си каза Мюлкиние, — че да не обръщаме внимание на това? Да не би господарят ми да е намерил абсолютното?“

— Добър ден, господин Пиеркен — каза госпожа Клаес, отваряйки вратата на дневната.

Нотариусът се спусна да вземе под ръка братовчедка си, но тя приемаше това само от мъжа си, затова поблагодари с усмивка на братовчед си и заговори:

— Може би идвате за тридесетте хиляди франка?

— Да, госпожо. Като се прибрах, получих съобщение от фирмата Проте и Шифрьовил. Тя е издала срещу господин Клаес шест менителници по пет хиляди франка едната.

— Добре, не казвайте за тях на Балтазар днес. Останете за вечеря. Ако случайно ви попита защо сте дошли, намерете някакъв подходящ претекст, моля ви. Дайте ми съобщението, аз сама ще поговоря с него по този въпрос. Всичко е в ред — добави тя, като видя учудването на нотариуса. След няколко месеца мъжът ми вероятно ще изплати сумите, които е взел назаем.

Докато слушаше тези думи, казани съвсем тихо, нотариусът погледна госпожица Клаес, която се връщаше от градината с Габриел и Фелиси:

— Никога не съм виждал госпожица Маргерит тъй красива.

Госпожа Клаес, която бе седнала в креслото си и бе взела малкия Жак на коленете си, вдигна глава и погледна дъщеря си, а после нотариуса, като си придаде безразличен вид.

Пиеркен беше със среден ръст, нито дебел, нито слаб, с тривиално красиво лице. В неговото изражение имаше известна печал

— по-скоро жалостива, отколкото меланхолична — и замечтаване — по-скоро неопределено, отколкото замислено. Минаваше за мизантроп, но беше прекалено алчен и лаком, за да може наистина да се отдръпне от света. Погледът му обикновено се губеше в пространството, от държането му лъхаше безразличие, стремеше се да изглежда мълчалив. Всичко това сякаш означаваше задълбоченост, а всъщност прикриваше празнотата и безличието на един нотариус, изцяло зает с интересите на хората и който бе още млад, за да стане завистлив. Сродяването с дома Клаес би било за него подтик към безгранична преданост, ако не таеше дълбоко в себе си известно скъперничество. Представяше се за великодушен, но умееше да си прави сметката. Ето защо, без сам да съзнава промяната в държането си, беше рязък, твърд и груб като повечето делови хора, когато Клаес изглеждаше разорен; а после биваше сърдечен, сговорчив и почти сервилен, когато подозираше щастлив завършек на братовчедовите си занимания. Понякога в лицето на Маргерит Клаес виждаше същинска инфанта, към която един обикновен провинциален нотариус не можеше да се приближи; друг път я смяташе за бедно момиче, което би било щастливо, ако той благоволи да го вземе за жена. Беше провинциалист и фламандец, у него нямаше злоба; не му липсваха дори преданост и доброта; ала наивният му егоизъм правеше качествата му непълни, а някои смешни черти разваляха впечатлението от личността му. В този миг госпожа Клаес си спомни за сухия тон, с който нотариусът ѝ бе говорил под свода на черквата Сен Пиер и забеляза коренната промяна в обноските му, предизвикана от нейните думи. Тя отгатна скритите му помисли и с пронизателен поглед се опита да прочете в душата на дъщеря си — интересуваше ли се Маргерит от своя братовчед? В отговор съзря най-пълно безразличие. След известно време, през което разговорът се въртя около градските новини, домакинът слезе от стаята си, откъдето малко преди това жена му с неизразима радост бе чула скърцане на обувки по паркета. Походката му бе като на млад и пъргав човек, тя предвещаваше пълно преобразяване и затова госпожа Клаес очакваше появата му тъй нетърпеливо, че едва сдържа трепета си при слизането му по стълбите. Балтазар се появи облечен по тогавашната мода. Носеше добре лъснати ботуши с обърнати горнища, които даваха възможност да се видят краищата на чорапи от бяла коприна, панталон от син кашмир със златни копчета, бяла жилетка и син фрак. Бе се

погрижил за брадата си, вчесал косата си, парфюмирал главата си, подрязал ноктите си и измил ръцете си тъй грижливо, че изглеждаше неузнаваем за тези, които бяха го виждали преди. Вместо един почти побъркан старец, неговите деца, жена му и нотариусът виждаха четиридесетгодишен мъж, чието приветливо и любезно лице беше изпълнено с чар. Умората и терзанията, за които свидетелствуваха изпитостта и прилепналостта на кожата, бяха дори до известна степен привлекателни.

— Добър ден, Пиеркен — каза Балтазар Клаес.

Станал отново баща и съпруг, химикът взе най-малкото си дете от скута на жена си, вдигна го във въздуха, свали го надолу и повтори същото няколко пъти.

— Вижте малкия! — обърна се той към нотариуса. — Като гледате това сладко същество, не ви ли се иска да се ожените? Повярвайте ми, драги, семейните радости дават утеха за всичко.

— Б-р-р! — избръмчаваше той, повдигайки Жан. — Бум! — се провикваше, като го слагаше на земята. — Б-р-р! Бум!

Детето гръмка се смееше, като се усещаше ту близо до тавана, ту върху паркета. Майката извърна очи, за да не издаде вълнението си. Причината — една наглед тъй обикновена игра — за нея представляваше същинска домашна революция.

— Я да видим как ходиш — каза Балтазар, оставяйки сина си на пода, и седна в едно близко кресло.

Детето изтича към баща си, привлечено от блясъка на златните копчета, които пристягаха панталона над ботушите.

— Ти си миличко — продължи бащата, като го целуна. — Ти си истински Клаес, ти вървиш право напред! А ти, Габриел, кажи как е отец Морийон? — обърна се той към големия си син, като подръпна ухото му. — Бориш ли се успешно със съчиненията, с преводите? Справяш ли се с математиката?

После Балтазар стана, приближи се към Пиеркен и му каза с обичайната си приятелска любезност:

— Драги мой, може би искате да ме питате за нещо?

Той го взе под ръка и го поведе към градината, като добави:

— Елате да видите моите лалета...

Госпожа Клаес изгледа мъжа си, докато излизаше, и не можа да сдържи радостта си, че го вижда тъй подмладен, тъй приветлив, тъй

верен на себе си; тя стана, прегърна през кръста дъщеря си и я целуна, казвайки:

— Мила Маргерит, скъпо мое дете, днес те обичам още повече.

— Отдавна не бях виждала татко толкова мил — отвърна дъщерята.

Льомюлкиние влезе, за да съобщи, че вечерята е поднесена. За да изпревари Пиеркен, госпожа Клаес хвана под ръка Балтазар и цялото семейство мина в трапезарията.

Таванът на тази стая беше от открити греди, но те бяха украсени и боите им биваха измивани и освежавани всяка година. Тук имаше високи етажерки от дъб, върху чиито рафтове се виждаха най-чудновати образци на наследствена покъщнина. Стените им бяха облицовани с виолетова коприна, върху която със златни нишки бяха изобразени ловни сцени. Над етажерките, тук и там блестяха грижливо подредени пера от чудновати птици и редки раковини. Столовете не бяха сменявани от началото на шестнадесетия век. Те имаха онази четвъртита форма, усукани колонки и малки облегалки, украсени от плат с ресни, чиято мода е била тъй разпространена, че Рафаел я е изобразил в своята картина, наречена „Богородица със стол“. Дървото им беше станало черно, но позлатените гвоздеи блестяха като нови, а тапицировката, грижливо подновена, имаше великолепен червен цвят. Фландрия оживяваше тук изцяло заедно със своите испански нововъведения. По масата гарафите и стъклата имаха онзи почтен вид, който им придаваше закръглеността на античната извивка. Чашите бяха наистина онези старинни високи чаши със столчета, които личат по всички картини на холандската или фламандската школа. Керамичните съдове, украсени с цветни фигури по начина на Бернар Палеси, бяха излезли от английската фабрика Уиджууд. Приборите бяха от масивно сребро, плътни и тежки, истински семейни прибори. Отделните парчета се различаваха по изработка, по мода, по форма, като свидетелствуваха за началото на благосъстоянието и за постепенното забогатяване на семейство Клаес. Кърпите имаха ресни — чисто испанска мода. Що се отнася до покривката, всеки може да си представи, че у Клаес притежаването на великолепна покривка бе въпрос на чест. Всичко това бе предназначено за всекидневна употреба от семейството. Предната къща, където се чествуваха празниците, имаше свой собствен лукс. Неговите чудеса, запазени за по-особени

случаи, създаваха онази тържественост, която съществува само когато вещите са, тъй да се каже, извадени от обичайната си употреба. В задната къща всичко бе проникнато от патриархална непосредственост. Най-сетне — очарователна подробност — една асма се спускаше отвън покрай прозорците, които бяха обградени от лозови листа.

— Вие оставате верни на традициите, госпожо — каза Пиеркен, получавайки чиния с онази супа с мащерка, в която фламандските или холандски готвачки слагат малки топчета от мляно месо, и галета — ето неделната супа, която са ядели нашите бащи! Само у вас и у чичо ми Де Ракетс може да се намери тази супа, която е историческа за Нидерландия... О, извинете, старият господин Саварон дьо Саварюс също с гордост я предлага на гостите си в Турие; но навсякъде другаде стара Фландрия си отива. Сега мебелите се правят еднотипни, навсякъде ще видиш каски, щитове, копия и брадви. Всеки преустройва къщата си, продава старите си мебели, претопява своите прибори, замества ги със сеvърски порцелан, който не струва нито колкото стария саксонски, нито колкото китайския. О, аз съм фламандец в душата си. Затова сърцето ми се къса, като виждам как медникарите купуват срещу стойността на дървото или на метала, нашите хубави мебели, инкрустирани с мед или калай. Но изглежда, че обществото си променя кожата. Дори и майсторството в изкуството се губи! Когато всичко трябва да се направи бързо, нищо не може да се изработи съвестно. При последното ми пътуване до Париж ме заведоха да видя картините, изложени в Лувър. Честна дума, нищо не представляват тия платна, лишени от въздух и дълбочина, в които художниците се боят да сложат цветове. А пък разправят, че искали да надминат нашата стара школа... Как не!...

— Нашите стари художници — отвърна Балтазар — са изучавали различните комбинации и устойчивостта на боите, като ги подлагали под въздействието на слънцето и дъжда. Но вие имате право: днес грижата за материалната основа на изкуството е по-малка от всякога.

Госпожа Клаес не слушаше разговора. Като чу думите на нотариуса, че порцеланът е на мода, веднага ѝ хрумна блестящата идея да продаде тежките сребърни прибори от наследството на брат ѝ. По този начин се надяваше, че ще може да изплати тридесетте хиляди франка, които нейният мъж дължеше.

— И така — казваше Балтазар, когато госпожа Клаес отново се вслуша в разговора, — говорят ли за моите изследвания в Дуге?

— Да — отвърна Пиеркен. — Всички се чудят за какво харчите толкова много пари. Вчера господин първият председател изказа съжаление, че мъж като вас се е заел да дири философския камък. Тогава си позволих да му отговоря, че вие сте достатъчно образован, за да знаете, че това означава да се иска невъзможното, достатъчно набожен, за да не желаете да надминете бога и като всички Клаесовци достатъчно пресметлив, за да не разменяте парите си срещу шарлатани. Все пак ще ви призная, че споделям съжаленията, които вашето отшелничество предизвиква сред обществото. Вас вече съвсем ви няма в града. Наистина, госпожо, вие бихте била възхитена, ако можехте да чуете възхвалите, които всеки се постара да изкаже за вас и за господин Клаес.

— Вие сте действували като добър родственик, като сте отбили обвиненията. Най-малката вреда от тях би било да ме направят за смях — заяви Балтазар. — Ах, жителите на Дуге ме смятат за разорен! Е добре, драги Пиеркен, след два месеца, за да отпразнувам годишнината от сватбата си, аз ще устроя празненство, чието великолепие ще ми върне уважението, отдавано от нашите мили съграждани на екютата.

Госпожа Клаес се изчерви силно. От две години насам тази годишнина беше забравена. Балтазар сега приличаше на онези луди, които на моменти разкриват качествата си с необичаен блясък. Никога той не беше проявявал такава находчивост в израза на нежността си. Беше внимателен към децата си, а в разговора бе очарователен, проявявайки изящество и остроумие. Този изблик на бащински чувства, липсващи у него тъй отдавна, безсъмнено беше най-хубавото празненство, което можеше да предложи на жена си. За нея гласът му и погледът му бяха си възвърнали онази постоянна симпатия на израза, която се предава от сърце на сърце и доказва прекрасно сходство на чувствата.

Старият Лъомюлкиние изглеждаше подмладен, влизаше и излизаше с извънредна пъргавина, породена от сбъдването на съкровения му възделения. Тъй внезапната промяна в държането на господаря му беше за него още по-многозначителна, отколкото за госпожа Клаес. Онова, което за семейството означаваше щастие, за камериера означаваше богатство. Докато помагаше на Балтазар при

опитите, той бе попаднал под въздействието на лудостта му. Може би той бе схванал обсега на издирванията благодарение на обясненията, които се изплъзваха от устата на химика след някоя несполука. Може би вродената склонност на хората да подражават бе го накарала да възприеме идеите на онези, в чиято среда живееше. Лъомюлкиниие изпитваше към своя господар суеверно чувство, в което се смесваха ужас, възхищение и егоизъм. За него лабораторията представляваше същото, което е за народа лотарията — една организирана надежда. Всяка вечер при лягане той си казваше: „Утре може би ние ще плуваме в злато!“ И на следния ден се събуждаше с все тъй силна вяра. Името му сочеше чисто фламандско потекло. Някога хората от народа били назовавани с по някой прякор, произхождащ от тяхната професия, родно място, физически особености или душевни качества. Този прякор се превръщал в име на буржоазното семейство, което те начевали, след като ставали свободни люде. Във Фландрия търговците на ленени влакна се наричали мюлкиниери. Такава, без съмнение, е била професията на човека, който пръв измежду предните на камериера се превърнал от крепостен в гражданин. После неизвестни злощастия бяха докарали потомъка на мюлкиниера до първоначалното състояние на закрепостеност с единствената разлика, че получаваше заплата. Следователно историята на Фландрия, на нейното тъкачество и на нейната търговия се резюмираше в този стар прислужник, когото често наричаха за благозвучие Мюлкиниие. Характерът и физиономията му не бяха лишени от оригиналност. Триъгълното му лице беше широко, едро и обезобразено от едра шарка. Тя му бе придала фантастичен вид поради множеството белички белези, които просветваха навред по него. Слаб и висок, той имаше сериозен и загадъчен вид. Малките му очички, възоранжеви като жълтеникавата и гладка перука на главата му, винаги гледаха изкосо. По този начин външността му съответствуваше на любопитството, което възбуждаше. В качеството си на помощник, посветен в тайните на своя господар, той запазваше пълно мълчание за тях и придобиваше ореол на чародеец. Обитателите на улица Париж го гледаха с интерес, примесен със страх, защото отговорите му винаги бяха гадателски и вещаеха съкровища. Горд, че е необходим на господаря си, той бе придобил своеобразен авторитет между събратята си и не пропускаше да се възползува от него, получавайки отстъпки, които го превръщаха едва

ли не в господар на дома. За разлика от фламандските слуги, които са крайно привързани към къщата, неговите чувства бяха насочени само към Балтазар. Дори и да видеше, че някаква скръб тежи на госпожа Клаес или че се е случило някакво благоприятно събитие, той ядеше своя хляб с масло и пиеше своята бира с обичайното си равнодушие.

След вечеря госпожа Клаес предложи да пият кафето в градината, срещу лалетата, които украсяваха средната ѝ част. Те бяха поставени в саксии, заровени и наредени така, че да образуват пирамида. Имената на всички цветя бяха издълбани върху специални плочки. На върха на пирамидата се издигаше едно лале „драконска уста“, което никой освен Балтазар не притежаваше. Наречено *Tulipa claesiana*, то съчетаваше седемте цвята и ръбовете на изрезките му изглеждаха като позлатени. Балтазаровият баща многократно отказвал да го продаде за десет хиляди флорина. Той полагал тъй големи грижи да не бъде откраднато нито едно семенце, че го държал в дневната, където оставал често по цели дни, за да го съзерцава. Стъблото беше грамадно, изправено, здраво, с великолепен зелен цвят; пропорциите на цялото растение съответстваха на чашката, чиито багри се отличаваха с блестящата свежест, ценена тъй високо у тези разкошни цветя.

— Ето лалета за трийсет-четирийсет хиляди франка — каза нотариусът, поглеждайки последователно към братовчедка си и към съцветието от прекрасни багри.

Госпожа Клаес беше тъй ентузиасирана от вида на цветята, които приличаха на скъпоценни камъни под лъчите на залязващото слънце, че не вникна в смисъла на тази характерна забележка.

— За какво ви е всичко това? — продължи нотариусът, като се обърна към Балтазар. — Би трябвало да ги продадете.

— Та нима са ми притрябвали пари! — отвърна Клаес с жест на човек, за когото четиридесет хиляди франка са дребна работа.

Събеседниците замълчаха за миг, докато децата се надпреварваха с възклицания:

— Мамо, я виж това!

— О, ето едно много хубаво!

— Как се казва ей това?

— Каква загадка за човешкия ум! — се провикна Балтазар, като вдигна ръце и сплете пръсти в жест на безнадеждност. — Една

комбинация от водород и кислород чрез различни дозировки поражда на едно и също място, по един и същ принцип тези цветове, всеки от които представлява различен резултат!

Жена му слушаше това възклицание, което бе изречено твърде бързо, та не схвана смисъла му изцяло; Балтазар си спомни, че тя е изучавала любимата му наука, и ѝ каза със загадъчен жест:

— Ще разбереш по-късно, сега още не би могла да знаеш какво искам да кажа!

После той отново изпадна в станалия обичаен за него унес.

— Вярвам му — каза Пиеркен, вземайки чаша кафе от ръцете на Маргерит. — „Прогониш ли вроденото, то се връща в галоп!“ — добави той съвсем тихо, обръщайки се към госпожа Клаес. — Вие ще имате добрината сама да поговорите с него, сега и дяволът не би го изтръгнал от вцепенението му. Засега това е всичко.

Той се сбогува с Клаес, който се престори, че не го забелязва, целуна малкия Жан, когото майката държеше на ръце, и си отиде с дълбок поклон. Щом се чу шумът от затварянето на външната врата, Балтазар прегърна жена си през кръста и разпръсна нейното безпокойство по повод на привидния си унес, като ѝ прошепна на ухото:

— Знаех си, че така ще го отпратя!

Госпожа Клаес се обърна към него, без да се срамува от бликналите си сълзи — те бяха тъй приятни! После опря чело в неговото рамо и леко спусна Жан на земята.

— Да се върнем в дневната — промълви тя след кратко мълчание.

През цялата вечер Балтазар беше обхванат от почти безумна веселост. Измисли хиляди игри за децата и тъй пламенно взе участие в тях, че не забеляза как жена му два или три пъти излезе от стаята. Към девет и половина Жан бе вече в леглото си; Маргерит бе помогнала на сестра си Фелиси да се съблече за спане и се върна в дневната, където завари майка си и баща си да разговарят — тя бе седнала в голямото кресло, а той държеше ръката ѝ. Девойката се побоя да не попречи на родителите си и понечи да се прибере, без да им каже нищо; госпожа Клаес забеляза това и каза:

— Ела, Маргерит, ела, мое мило дете.

После я привлече към себе си и я целуна нежно по челото, като добави:

— Вземи си книгата и си легни рано.

— Лека нощ, скъпа дъще — каза Балтазар.

Маргерит целуна баща си и се прибра в стаята си. Клаес и жена му останаха няколко мига сами, загледани в последните трептения на здрача; замиращи в листака, чиито очертания едва се забелязваха из градината, вече обгърната в мрак. Когато настъпи нощта, Балтазар продума развълнуван:

— Да се качим горе...

Дълго преди английските нрави да обградят женската стая със свещен запрет, стаите на фламандките бяха съвършено недостъпни. За добрите съпруги това не беше самохвалство, че са добродетелни, а навик, придобит от детинство, домашно суеверие, което превръщаше спалнята в очарователно светилище. Там съществуваше атмосфера на най-нежни чувства и простотата се сливаше с всичко най-ласкаво и най-почтено в живота на обществото. При особеното положение на госпожа Клаес, всяка жена би пожелала да събере около себе си най-елегантни вещи. Но тя бе сторила това с изящен вкус, знаейки колко е силно въздействието на околната среда върху нашите чувства. У някоя красавица то би било лукс, за нея бе необходимост. Тя бе разбрала значението на думите: „Жената създава красотата си!“ Тази максима бе ръководила постоянно първата жена на Наполеон и често я бе правила фалшива, докато госпожа Клаес винаги беше естествена и искрена. Въпреки че Балтазар добре познаваше стаята на жена си, отшелничеството му бе продължило толкова, че като влезе, изпита приятен трепет, сякаш я виждаше за пръв път. Разкошната веселост на една тържествуваща жена бликаше във великолепните цветове на лалетата, поставени в умело подредени високи вази от китайски порцелан, както и в изобилното осветление, чието въздействие можеше да се сравни с най-радостни фанфари. Светлината на свещите придаваше хармоничен блясък на тапицировката от сива коприна, чиято еднотонност се разнообразяваше от блясъка на златото, умерено украсяващо няколко предмета, и от пъстротата на цветята, които приличаха на снопове от украшения със скъпоценни камъни. Тайната на цялата обстановка беше той, винаги той!... Жозефин не можеше по-красноречиво да каже на Балтазар, че той винаги е бил причината за

нейните радости и скърби. Видът на тази стая създаваше прекрасно настроение, пропъждаше всяка тъжна мисъл и оставяше в душата само чувство за уравновесено и чисто щастие. Тапетите, купени в Китай, излъчваха приятен дъх, който изпълва тялото, без да го уморява. Накрая грижливо спуснатите завеси издаваха копнеж към усамотение, ревнив стремеж да се запазят и най-незначителните му думи, да се затворят тук погледите на възвърнатия съпруг. С прекрасни, безупречно пригладени черни коси, падащи от двете страни на тялото като гарванови крила, госпожа Клаес беше с пенъоар, който я обгръщаше до долната част на врата, където пърхаха дантели. Тя затвори тапицираната вратичка, през която не можеше да проникне никакъв шум отвън. Оттам тя погледна към мъжа си седнал близо до камината, и му се усмихна. С такива усмивки умната, озарена от душевен чар жена умее да изразява копнежи, пред които не може да се устои. Най-силният чар на жената се изразява в постоянния ѝ повик към великодушието на мъжа, в прелестното признаване на своята слабост, чрез което го кара да се чувства горд и събужда в него най-прекрасни чувства. Нима признаването на собствената слабост не съдържа вълшебно обаяние? Щом вратичката се затвори с глухо скърцане, тя се извърна към него и сякаш пожела да прикрие в този миг телесните си недостатъци — облегна ръка на един стол, за да се приближи с грация. Това беше призив за помощ. Балтазар за миг бе погълнат от съзерцание на тази маслиненомургава глава, която се очертаваше върху сивия фон, привличайки и задоволявайки погледа. Той скочи, грабна жена си и я отнесе върху канапетото. Тя желаше тъкмо това.

— Ти ми обеща — заговори тя, като взе ръката му между електризиращите си длани, — че ще ме посветиш в тайната на своите изследвания. Ще се съгласиш, че съм достойна да я узная, защото се осмелих да изучавам наука, която е осъдена от черквата. Това направих само за да бъда в състояние да те разбера. Любопитна съм, не скривай нищо от мен. Хайде, кажи ми как така една сутрин се събуди загрижен, след като вечерта бе заспал тъй щастлив?

— И за да говорим за химия ли беше тъй мила с мен?

— Мили, споделянето на една тайна, при което ще навляза още по-дълбоко в сърцето ти, би било най-голямо щастие за мен. Та нали разбирателството между душите поражда всички блаженства в

живота? Твоята любов се връща чиста и непокътната при мен, искам да знам коя мисъл е тъй могъща, че ми я беше отнела толкова дълго време. Да, аз те ревнувам от една идея повече, отколкото от всички жени на света. Любовта е огромна, но не е безкрайна, а науката има безгранични дълбини, в които не бих желала да се впускаш сам. Мразя всичко, което може да застане между нас. Ако постигнеш славата, към която се стремиш, аз ще бъда нещастна: нали тя ще ти достави голямо удоволствие? Само аз бих искала да бъда източник на твоите радости.

— Не, ангел мой, по този път ме насочи не идея, а един човек.

— Човек ли? — провикна се тя ужасена.

— Спомняш ли си, Пепита, полския офицер, когото подслонихме у нас през 1809 година?

— Разбира се! — отвърна тя. — Понякога дори се дразнех, загдето често си припомнях очите му, от които сякаш бликаха огнени езици. Като че ли адски огън ги разпалваше. Помня и широкия му плешив череп, засуканите мустаци, скулестото, изпито лице!... И какво ужасяващо спокойствие имаше в държането му!... Ако бе намерил място в някоя странноприемница, сигурно нямаше да преспи тука...

— Този полски благородник се казваше господин Адам дьо Верховня — подхвана Балтазар. — През оная вечер, след като ти ни остави сами в дневната, ние случайно заговорихме за химия. Бедността го изтръгна от изучаването на тази наука и той отишъл в армията. Струва ми се, че по повод на чаша подсладена вода разбрахме общите си интереси. Щом поръчах на Мюлкиние да донесе захар на парчета, капитанът много се изненада и ме попита: „Вие сигурно сте изучавали химия?“ „При Лавоазие“. „Имате щастие, че сте свободен и богат“ — провикна се той. От гърдите му се изтръгна въздишка, от онези, които разкриват цял ад, скрит под някой череп или затворен в някое сърце — нещо пламтящо, концентрирано, което не може да се изрази с дума. А погледът му после ме вледени. След кратко мълчание той ми разказа, че напуснал почти умъртвената Полша и емигрирал в Швеция. Там потърсил утеха в изучаване на химията, към която винаги бил чувствувал непреодолимо влечение. „Сигурно и вие като мен сте забелязали — добави той, — че арабското лепило, захарта и amidонът, стрити на прах, се превръщат в съвсем подобни субстанции, а при анализ дават един и същ количествен резултат.“ Той замълча отново и

след като ме огледа изпитателно, поверително и тихо изрече тържествени думи, които днес не мога да повтора, но си спомням смисъла им. Те бяха придружени с такава настоятелност и пламенност в гласа, с такава сила на жестовете, че ме разтърсиха до дъно и отекнаха в слуха ми като удари на чук върху наковалня. Ето накратко неговите разсъждения, които бяха за мен въгленът, поставен от бога върху езика на Исай, защото подготовката ми при Лавоазие ми позволяваше да схвана цялото им значение: „Господине — ми каза той, — сходството на тия три субстанции, привидно различни, ме доведе до мисълта, че всички продукти на природата имат някаква обща основа. Изследванията на съвременната химия са доказали валидността на този закон относно повечето природни явления. Химията разделя творенията на две ясно разграничени части: органична природа и неорганична природа. Обхващайки всички растителни и животински създания, в които се забелязва повече или по-малко усъвършенствуваща организация, или по-точно, по-голяма или по-малка подвижност, предопределяща наличността на повече или по-малко чувство, органичната природа е безспорно по-важната част на нашия свят. Анализът пък свежда всички продукти на тази природа до четири неразложими вещества, три от които са газове: азотът, водородът и кислородът, а четвъртото е твърдо, но не е метално — въглеродът. Неорганичната природа, напротив, е твърде малко разнообразна, лишена от движение, от чувство, може да се отрече у нея и способността да расте, която донякъде ѝ признава Линеи, а тя наброява петдесет и три неразложими вещества, чиито различни комбинации образуват всичките ѝ продукти. Нима е допустимо средствата да бъдат по-многобройни там, където резултатите са по-малко? Ето защо мнението на моя стар учител е, че тия петдесет и три вещества имат някакъв общ източник, изменен някога под въздействието на сила, която днес вече не съществува, но човешкият гений трябва да я възроди. Е добре, предположете за миг, че действието на тая сила бъде възобновено — тогава ще имаме унитарна химия. И органичната, и неорганичната химия вероятно ще почиват върху четири основи, а ако успеем да разложим азота, който трябва да смятаме за едно отрицание, ще останат само три. Ето ни вече близо до великата Троица на древните и на средновековните алхимици, на които напразно се присмиваме. Съвременната химия свършва дотук. Това е и

много, и малко. Много е, защото химията привикна да не отстъпва пред никаква трудност; малко — в сравнение с онова, което остава да се направи. Случайността ѝ помогна на тая хубава наука! Ето например тази сълза от кристализирал чист въглерод, диамантът. Не изглеждаше ли той последната субстанция, която би могла да бъде създадена? Старите алхимици, които вярваха, че златото е разложимо, а оттам и подлежащо на създаване, се отказваха от идеята за изкуствен диамант. А въпреки това ние сме открили природата и закона на неговото образуване. Аз дори отидох по-далеч! — добави той. — Един опит ми доказа, че загадъчната Троица, с която са се занимавали от незапомнени времена, няма да се намери по пътя на сегашните анализи, които са лишени от насочване към определена точка. Ето най-напред опита. Посадете семена от кресон (една от субстанциите на органичната природа) в прах от сярата (едно от неразложимите вещества). Полейте семената с вода, която е дестилирана, за да не участва в поникването никакво непознато вещество! Семената поникват, покарват в една добре позната среда и се хранят само с предварително известните вещества. Откъснете повечко стъбла от поникналите растения, за да получите достатъчно количество пепел, след като ги изгорите; така ще имате по-голяма изходна маса за опита. Е добре, като анализирате пепелта, ще откриете силициева киселина, алуминий, фосфат, калциев карбонат, магнезиев карбонат, калиев карбонат и железен окис — сякаш новият кресон е израснал в земята, край брега на някоя река. Всички тези субстанции не съществуват нито в сярата — неразложимото вещество, което служеше за почва на растенията, нито във водата, използвана за поливане, и чието съдържание е известно; но тъй като тях ги няма и в семената, ние не можем да обясним присъствието им в растенията, другояче, освен като допуснем, че има елемент, общ за веществата, съдържащи се в кресона, и за веществата, послужили като среда за развитието му. И така следва, че въздухът, дестилираната вода, серният прах и субстанциите, получени при анализа на кресона, тоест калият, вартата, магнезият, алуминият и така нататък, имат общ източник, блуждаещ в атмосферата — такава, каквато слънцето я е създадо. От този неопровержим опит — провикна се той — аз направих извод, че съществува *абсолютното*! Една субстанция, която е обща за всички творения, видоизменена от една единствена сила — такава е точното и

ясно положение на проблема, поставен от абсолютното, и то ми се стори *подлежащо на търсене*. Тук вие ще откриете загадъчната Троица, пред която открай време човечеството е коленичело: първичната материя, средството, резултата. Вие ще намерите това ужасно число Три във всичко човешко, то господства над религиите, науките и законите. Тук — продължи той — войната и бедността прекъснаха моите изследвания... Вие сте ученик на Лавоазие, имате пари и сте господар на времето си, следователно мога да ви доверя моите догадки. Ето целта, която ми разкриха направените от мен опити. Първичната материя трябва да е някакъв общ източник на трите газа и въглерода. Средството трябва да е онова свойство, което е общо на отрицателното и на положителното електричество. Търсете доказателства, които ще установят тези две истини, и вие ще достигнете до върховното обяснение на всички природни явления. О, господине, когато човек носи ей тук — той се удари по челото — най-важната тайна на сътворението, когато предчувствува абсолютното, нима е живот за него това — да бъде въввлечен в движението на тая тълпа от хора, които в определено време се нахвърлят едни върху други, без да знаят какво вършат? Моят сегашен живот представлява точно обратното на съня. Тялото ми отива, връща се, действа, попада посред стрелба, между оръдия, между хората, прекосява Европа по волята на една сила, на която се подчинявам, като в същото време я презирам. А душата ми не съзнава нищо от тези действия, тя остава неподвижна, погълната от една идея, вцепенена от тая идея — търсенето на абсолютното, на тая причина, по силата на която съвършено еднакви семена, поставени в една и съща среда, дават едните — бели, а другите — жълти цветчета! Това явление се наблюдава и при копринените буби. Хранени с едни и същи листа и без да имат видими различия помежду си, едни от тях правят жълта, а други — бяла коприна. Най-сетне и на мъжа често се случва да има законни деца, които не приличат нито на майката, нито на него. Нима логичният извод от тези факти не е съществуването на причина за всички тези природни явления? Какво по-съвместимо с нашите представи за бога от тази вяра, че той е направил всичко с най-простото средство? Питагорейското обожествяване на *едното*, от което произлизат всички числа и което представлява единната материя; на числото *две*, първото сцепление, образец на всички останали, на

числото *три*, което във всички времена е олицетворявало бога, тоест материята, силата и продукта — нима всичко това не е традиционното потвърждение на една смътна представа за абсолютното? Щал, Бекер, Парацелз, Агрипа — всички велики изследователи на окултните въпроси са имали за свой девиз думата Триславен, което означава великата Троица. Невежите, свикнали да осъждат алхимията — тая висша химия, — безсъмнено не знаят, че ние допринасяме за оправдаването на страстните издирвания, извършени от тия славни мъже! След намирането на абсолютното, бих могъл да се противопоставя на движението. Ах, докато се храня с барут и заповядам на хората да умират почти безсмислено, моят предишен учител прави откритие след откритие, той лети към абсолютното! А аз ще умра като куче край някоя батарея!“ Когато този нещастен и велик човек се поуспокои малко, добави с трогателно братство: „Ако ми хрумне някой важен опит, ще ви го завещая, преди да умра...“ Пепита — продължи Балтазар, като стисна ръката на жена си, — сълзи от ярост потекоха по изпитите страни на тоя мъж, докато разпалваше в душата ми огъня на това разсъждение, до което бе достигнал и Лавоазие, но не бе посмял да му се отдаде...

— Нима е възможно? — госпожа Клаес не можа да се стърпи и прекъсна мъжа си. — Този човек, прекарал една нощ под нашия покрив, ни е отнел твоята обич, с едно изречение, с една едничка дума е разрушил щастието на цяло семейство? О, скъпи Балтазар, видя ли тоя човек да се кръсти? Разгледа ли го добре? Само Изкусителят би могъл да има такива жълти очи, от които изскача огънят на Прометей. Да, само демонът би могъл да те отдели от мен. От оня ден насам ти вече не си нито баща, нито съпруг, нито глава на семейство...

— Какво? — Балтазар се изправи и хвърли пронизителен поглед към нея. — Ти упрекваш съпруга си, задето се е издигнал над останалите мъже, за да простре пред краката ти божественния пурпур на славата като най-малка облага за съкровищата на твоето сърце! Ти не знаеш обаче какво съм направил за три години. Гигантски крачки. Пепита! — продължи той, като се увличаше.

В тоя миг Жозефин видя, че лицето му, разпалено от огъня на гения, сияе по-силно, отколкото по-рано, когато го огряваше пламъкът на любовта, и тя заплака, додето го слушаше.

— Аз съединих хлора и азота, разложих няколко вещества, които досега бяха смятани за неразложими, открих нови метали. Ето например — продължи той, като видя нейните сълзи — разложих сълзите. Те съдържат малко калциев фосфат, натриев хлорид, мукус и вода.

Той продължи да приказва, без да забележи ужасната конвулсия, която сгърчи лицето на Жозефин. Бе възседнал науката, която с разперени криле го отнасяше далеч от материалния свят.

— Този анализ, мила, е едно от най-добрите доказателства в полза на системата на абсолютното. Животът винаги предполага някакво горене. В зависимост от по-голямата или по-малка активност на огъня, животът бива повече или по-малко продължителен. Така разпадането на минерала е неописуемо бавно, защото горенето в него е латентно или недоловимо. Също и растенията, които постоянно се освежават чрез съединението, пораждащо влажност, живеят неограничено дълго; има някои, които са съществували още по времето на последния катаклизъм. Но винаги, когато природата е усъвършенствувала някой инструмент, когато с неизвестна цел е влагала в него чувство, инстинкт или интелигентност — три очертани степени в органичната система, — тези три свойства изискват горене, чиято интензивност е в пряка връзка с получавания резултат. Човекът бележи върха на интелигентността и притежава единствения инструмент, от който произлиза една полутворческа сила, мисълта. И така човекът е онова живо създание, в което горенето достига най-голяма интензивност и за нея до известна степен може да се съди по фосфатите, сулфатите и карбонатите, намирани в тялото му при анализ. Дали тези субстанции не са следите, които оставя у него действието на електрическия флуид, източника на всяко оплождане? Дали електричеството не се проявява у него чрез по-разнообразни съединения, отколкото у всяко друго животно? Няма ли той по-големи способности от всяко друго същество да поглъща по-значителни количества от абсолютното? И не ги ли асимилира, за да образува, в своя по-съвършен организъм, силата и идеите си? Аз вярвам, че е така. Човекът е реторта. И затова според мен идиот е оня, чийто мозък съдържа най-малко фосфор и всякакви други продукти на електромагнетизма; луд е оня, в чийто мозък пък има прекалено много от тях; обикновен човек — у когото са малко; гений — у когото са в

подходящо количество. Постоянно влюбеният, носачът, танцьорът, лакомникът са хора, които изместват силата, произхождаща от техния електрически апарат. Така нашите чувства...

— Стига, Балтазар! Ти ме ужасяваш, ти богохулствуващ! Значи, моята любов според теб е...

— Летлива материя, която се отделя — отвърна Клаес — и която без съмнение е израз на абсолютното. Помисли си само — ако аз, аз пръв...! Ако открия... Ако открия... Ако открия!

Докато изричаше тези думи с три различни интонации, лицето му постепенно придоби изражение на екстаз.

— Ще създавам метали, ще създавам диаманти, ще повтарям природата! — извика той.

— А ще те направи ли това по-щастлив? — продума Жозефин с отчаяние. — Проклетата наука! Проклет демон! Ти забравяш, Клаес, че изпадаш в греха на гордостта, в който се е провинил Сатаната. Ти предизвикваш бога.

— О, о! Бога!

— Той го отрича! — проплака тя и закърши ръце. — Клаес, бог притежава нещо, което ти никога не би могъл да имаш!

При този аргумент, който изглеждаше унищожителен за любимата му наука, той я погледна, потрепервайки:

— Кое е то?

— Единствената сила, движението. Ето какво разбрах от книгите, които ме принуди да чета. Анализирай цветя, плодове, вино от Малага; навярно ще откриеш веществата, които ги съставят. Както и при твоя кресон, тия вещества се появяват в една чужда за тях среда. Може би ти ще ги откриеш в природата, но като ги събереш, ще направиш ли от тях тия цветя, тия плодове, това вино от Малага? Ще разполагаш ли с необяснимото въздействие на слънцето? Ще имаш ли испанския въздух? Да разлагаш, не означава да създаваш.

— Ако открия решаващата сила, ще мога да създавам.

— Нищо няма да го спре! — извика Пепита с отчаян глас. — О, моя любов, той е убит, загубих го!...

Тя се обля в сълзи и очите ѝ, оживени от скръбта и от светостта на нейните чувства, заблестяха по-красиви от всякога.

— Да — продължи тя, ридаейки, — ти си мъртъв за всичко. Виждам, науката има повече власт над теб, отколкото самият ти, и

нейният полет те е отнесъл толкова високо, че не можеш никога да се върнеш долу като другар на една нещастна жена. Какво щастие бих могла аз да ти предложа? Ах, бих искала, поне — макар че това е тъжна утеха — да вярвам, че бог те е създал, за да покажеш неговите творения и да го възхваляваш, че е вложил в гърдта ти неудържима сила, която те владее. Но не, бог е добър, той би оставил в сърцето ти мъничко помисъл за жената, която те обожава, за децата, които трябва да закриляш. Да, единствен демонът може да ти помага да вървиш сам сред безизходни бездни, в пълния мрак, където не ти свети вярата, идваща от висините, а една ужасяваща увереност в собствените ти способности! Ако не беше така, нима нямаше да забележиш, че погълна деветстотин хиляди франка от три години насам? О, бъди справедлив към мен, ти си моят бог на тая земя, аз не те упреквам в нищо, Ако бяхме сами бих ти поднесла на колене всичките ни богатства, бих ти казала: „Вземи, хвърли ги в пещта си, превърни ги в дим!“ и бих се смяла, като ги гледам да изчезват. Ако беше бедняк, не бих се срамувала да прося, за да ти доставя въглища за твоята пещ. Накрая, ако това би ти помогнало да намериш твоето отвратително абсолютно, Клаес, аз бих била щастлива да изгоря в нея, щом ти поставяш над всичко тая още неразкрита, тайна... Но нашите деца, Клаес, нашите деца! Какво ще стане с тях, ако не разбулиш скоро тая загадка на ада? Знаеш ли защо бе дошъл Пиеркен? За да ти поиска тридесет хиляди франка, които дължиш, а ги нямаш. Твоите имоти вече не ти принадлежат. Казах му, че имаш тия тридесет хиляди франка, за да ти спестя затруднението, в което би изпаднал от въпросите му; но за да платя тая сума, реших да продам, нашето старо сребро.

Тя видя, че очите му са готови да се навлажнят, и отчаяно се хвърли в краката му, като вдигна умолително ръце към него:

— Скъпи, прекрати за малко твоите издирвания, нека да спестим парите, които ще ти трябват, за да продължиш по-късно, ако не можеш да се откажеш съвсем. О, аз не осъждам делото ти! Ще раздухвам твоите пещи, ако поискаш; но не обричай децата ни на мизерия. Ти вече не можеш да ги обичаш, науката е погълнала сърцето ти, не им завещавай нещастен живот в замяна на щастиято, което им дължиш. Майчиното чувство прекалено често е било по-слабото в моето сърце, да, често съм пожелавала да не съм майка, за да мога по-тясно да се

слея с твоята душа, с твоя живот! А сега, за да заглуша угризенията си, трябва да защитавам пред теб твоите деца, преди да говоря за себе си...

Косите ѝ се бяха пръснали по раменете, очите пронизваха с хиляди чувства като стрели, тя възтържествува над своята съперница. Балтазар я вдигна, занесе я на канапето, сви се в краката ѝ.

— Нима съм ти причинил мъка? — заговори той с гласа на човек, който се пробужда от мъчителен сън.

— Нещастни Клаес, ти ще ни причиниш и още против волята си — отвърна тя, като погали косата му. — — Ела, седни до мен — и тя му посочи място на канапето. — Ето, вече всичко съм забравила, щом се връщаш при нас. Хайде, ще поправим всичко. Но ти няма да се отдалечаваш от своята съпруга, нали? Каж ми „да“. Остави ме, мой умен и хубав Клаес, да въздействувам върху благородното ти сърце с онова женско влияние, което е необходимо за щастieto на безутешните хора на изкуството, на страдащите велики мъже! Бъди груб, наскърбявай ме, ако щеш, но ми позволявай да ти противореча по малко, за твое добро. Никога няма да злоупотребя с властта, която ми отстъпваш. Бъди прочут, но бъди също и щастлив. Не предпочитай химията пред нас! Чуй ме, ние ще бъдем много сговорчиви, ще позволим на науката да участва заедно с нас в подялбата на твоето сърце; но бъди справедлив, дай ни половината, която ни се полага! Каж ми, не е ли възвишена моята безкористност?

Тя накара Балтазар да се усмихне. С чудното изкуство, което притежават жените, тя докара най-сериозния въпрос в областта на шегите, където господствуват жените. Същевременно, въпреки че изглеждаше засмяна, сърцето ѝ тъй се беше свило, че с мъка си възвръщаше обичайния равномерен ход. Ала като видя, че в очите на Балтазар отново се появява изражението, което я очароваше, което беше нейната гордост, а сега ѝ доказваше, че не е загубила силата на въздействието си, тя каза с усмивка:

— Повярвай ми, Балтазар, природата ни е създала, за да чувствуваме. Колкото и да казваш, че ние сме само електрически машини, нито твоите газове, нито твоите летливи материи биха могли да обяснят нашата способност да предугаждаме бъдещето.

— Могат да я обяснят — отвърна той, — с помощта на афинитета. Мощта на въображението, която създава поетите, и силата

на дедукцията, която създава учените, се основават върху афинитет. Той е видим, неосезаем и мъчно доловим; повърхностният наблюдател го причислява към категорията на душевните прояви, но той принадлежи към физическите явления. Пророкът вижда и прави заключения. За нещастие, такъв афинитет се среща твърде рядко и много трудно се забелязва, та не може да се подложи на анализ и наблюдение.

— Това, значи, е афинитет? — каза тя, вземайки от него една целувка, за да отдалечи химията, която непредпазливо бе пробудила.

— Не, това е съединение: две субстанции с еднакъв знак не произвеждат никакво действие...

— По-добре замълчи, ще ме накараш да умра от мъка. Не бих понесла съперницата си, когато ми говориш за любовта си.

— Но, мила, аз мисля само за теб, моите изследвания са слава за нашето семейство, с теб са свързани всичките ми надежди.

— Погледни ме!

Тази сцена я бе разхубавила като съвсем млада жена. Той виждаше в тоя миг само главата ѝ над облак от муселин и дантели.

— Да, наистина сгрехих, като те изоставих заради науката. Сега, като потъна отново в моите занимания, Пепита, ще трябва да ме изтръгнеш от тях, аз искам да направя така.

Тя сведе очи и го остави да вземе ръката ѝ, най-красивото у нея, една ръка едновременно силна и деликатна.

— Но аз искам повече — каза тя.

— Ти си тъй очарователно красива, че можеш всичко да постигнеш.

— Искам да разруша твоята лаборатория и да окова твоята наука — продължи тя с пламтящи очи.

— Добре, по дяволите химията!

— Тоя миг заличава всичките ми мъки. Сега отново ме карай да страдам, ако искаш.

При тези думи Балтазар се просълзи.

— Ти си права, аз ви гледах като през някаква завеса и не ви чувах...

— Ако се отнасяше само до мен, бих продължила да страдам мълчаливо, без да се оплача пред моя повелител; но твоите синове имат нужда от добро име, Клаес Уверявам те, че ако би продължил да

пилееш парите си така, дори и да е славна твоята цел, светът не би държал никаква сметка за това и неговото неодобрение би засегнало близките ти. За теб, тъй издигнатия, би трябвало да е достатъчно, че твоята жена ти привлече вниманието върху опасност, която не забелязваше. Но нека не говорим вече за всичко това — добави тя, като му се усмихна и го погледна кокетно. — Тая вечер. Клаес, да не бъдем щастливи наполовина.

На следния ден подир тази вечер, тъй важна за семейството, Балтазар Клаес не се изкачи в своята лаборатория и остана при Жозефин през целия ден. Без съмнение, тя бе получила от него някакво обещание относно прекратяването на неговите занимания. На другия ден семейството се приготви да иде в имението, където остана около два месеца. Върнаха се чак когато трябваше да се погрижат за празненството, с което Клаес искаше, както някога, да отбележи годишнината от своята сватба. Тогава Балтазар почна да получава от ден на ден все повече доказателства за бъркотията в своите работи, причинена от безгрижието, с което се бе отдал на изследвания. Без да задълбочава раната със забележки, жена му винаги намираше някакви начини за временно превъзможване на бедите. В деня на последния прием Клаес бе имал седмочленна прислуга. Сега бяха останали само Льомюлкиние, готвачката Жозет и една стара камериерка, наречена Марта, която не напускаше своята господарка още от излизането ѝ от манастира. Беше невъзможно да приемат най-отбраното общество на града с тъй малобройна прислуга. Госпожа Клаес отстрани всички затруднения, като предложи да доведат един готвач от Париж, да подготвят сина на техния градинар и да заемат прислужника на Пиеркен. В течение на двадесет дни, докато траеха приготовленията, госпожа Клаес съумя ловко да залъгва бездействието на своя мъж: ту му заръчваше да избира редки цветя за украса на главното стълбище, галерията и апартаментите, ту го изпращаше в Дюнкерк, за да набави от грамадните риби, които са гордостта на трапезите в департамента Нор. Празненство като това, което устройваше Клаес, представляваше важно начинание, изискващо множество грижи и усилен кореспонденция, в една страна, където традициите за гостоприемство до такава степен поставят на изпитание честта на семействата, че за домакините и за прислугата една вечеря е нещо като победа, която трябва да удържат над своите гости. Стридите се доставяха от

Остенде, глухарите биваха поръчвани в Шотландия, плодовете пристигаха от Париж. И най-дребните подробности не трябваше да опровергават показвания разкош. Освен това балът на дома Клаес имаше своя известност. По онова време Дуе беше административно средище на департамента и тази вечер в известен смисъл откриваше зимния сезон и даваше тон на следващите празненства в цялата област. Затова в продължение на петнадесет години Балтазар се бе старал да се отличи. Успехът му в тази насока бе тъй голям, че всеки път се разнасяха разкази на двадесет левги^[10] наоколо — говореха за тоалетите на гостите, за най-малките подробности, за видените новости, за станалите събития. И така, всички тези приготовления попречиха на Клаес да мисли за търсенето на абсолютното. Завръщайки се към домашните грижи и живота в обществото, ученият си възвърна честолюбието на мъж, на фламандец, на домакин и пожела да удиви хората. Поиска с помощта на някаква новост да придаде оригиналност на тази вечер. За целта измежду многобройните приумици на разкоша, той избра най-красивата, най-богатата и най-краткотрайната, като изпълни своя дом с редки растения и приготви букети за жените. Останалите подробности на празненството отговаряха на този невидан лукс, нищо не биваше да разваля впечатлението. Обаче двадесет и деветият бюлетин и допълнителните новини за пораженията на великата армия в Русия и край Березина се бяха разпространили след обяд. Дълбока и искрена скръб завладя жителите на Дуе, които от патриотично чувство единодушно се отказаха да танцуват. Между писмата, които пристигнаха от Полша в Дуе, имаше и едно за Балтазар. Господин дьо Верховня, намиращ се в Дрезден, пишеше, че умира от рана, получена при едно от последните сражения. Той бе пожелал да завещае на своя домакин някои идеи относно абсолютното, които му бяха дошли на ум след тяхната среща. Това писмо потопи Клаес в дълбок унес, който наглед правеше чест на неговия патриотизъм; но жена му не се излъга за причината. За нея празненството бележеше двоен траур. Тази вечер домът Клаес хвърляше своя последен блясък. Имаше нещо мрачно и печално посред толкова великолепието, посред редките и скъпи предмети, събирани от шест поколения — всяко със своя мания, — на които жителите на Дуе се любуваха за последен път.

Кралицата на този ден беше Маргерит, тогава шестнадесетгодишна, която бе представена от родителите си на обществото. Тя привлече всички погледи с изключителната си естественост, с чистосърдечния си вид и най-вече със своето лице, хармониращо с жилището. Това беше фламандска девойка — тъкмо такава, каквато я изобразяват художниците на тази страна: съвършено закръглена и пълна глава; кестеняви коси, пригладени над челото и вчесана на прав път; сиви очи с примес от зелено; хубави ръце; пълнота, която не вреди на красотата; свенлив вид; ала в това високо и равно чело имаше твърдост, скрита под привидно спокойствие и нежност. Без да бъде нито тъжна, нито меланхолична, тя не изглеждаше много весела. Размисъл, порядък, чувство за дълг — трите главни черти на фламандския характер — намираха израз в нейното лице. В първия миг изглеждаше хладно, но задържахше погледа с нежността на очертанията, с миролюбивата си гордост, обещаваща семейно щастие. По силата на странност, която още не е обяснена от физиолозите, тя нямаше никаква външна прилика с майка си и баща си. Беше като живо изображение на своята прабаба по майчина линия, една Конинкс от Брюж, чийто грижливо запазен портрет удостоверяваше тази прилика.

Вечерята оживи малко празненството. Докато пораженията на армията запретяваха удоволствията от танците, всеки сметна, че няма защо да се лишава от насладите на трапезата. Скоро след това патриотите се разотидоха. Безразличните останаха заедно с неколцина любители на картите и с повечето приятели на Клаес. Но съвсем неусетно тази тъй бляскаво осветена къща, където се бяха събрали всички видни личности на Дуе, започна да утихва; към един часа през нощта галерията бе вече пуста, светлините гаснеха от салон в салон. Най-сетне и вътрешният двор, който бе за известно време тъй шумен и сияещ, отново стана тъмен и печален: пророческа картина за бъдещето, което очакваше семейството. Когато се прибраха в своя апартамент, Клаес даде на жена си да прочете писмото на поляка; Жозефин му го върна със скръбен жест, тя предвиждаше бъдещето.

И наистина, от този ден нататък Балтазар с мъка прикриваше тъгата и досадата, които го обземаха все повече. Сутрин, след семейната закуска, той поиграваше известно време в дневната със сина си Жан, приказваше с двете си дъщери, които шиеха, бродираха или

изработваха дантели; ала тези игри и разговори скоро му омръзваха, изглеждаше, че участвува в тях по задължение. Когато слизаше отново, след като се е преоблякла, жена му го намираше винаги седнал в креслото, загледан в Маргерит и Фелиси, необезпокояван от шума на техните макари. Щом донасяха вестника, той го прочиташе бавно като оттеглил се от работа търговец, който не знае как да си убива времето. После ставаше, съзерцаваше небето през прозорците, връщаше се да седне и стъкваше огъня унесено като човек, завладян от мислите си дотолкова, че не съзнава собствените си движения. Госпожа Клаес изпита дълбоко съжаление, загдето ѝ липсва образование и добра памет. Беше ѝ трудно да поддържа по-дълго някой интересен разговор. Всъщност може би това изобщо не е възможно между двама души, които са си казали всичко и които са принудени да търсят теми извън живота на чувствата или на всекидневието. Животът на чувствата има свои етапи и изисква противопоставяния; подробностите на всекидневния живот не биха могли да занимават дълго издигнатите духове, привикнали на бързи решения; и светът е непоносим за влюбените души. Затова две самотни същества, които изцяло се познават, трябва да търсят разтуха в най-възвишените области на мисълта — не е възможно да се противопостави нещо дребно на онова, което е огромно. Освен това, когато някой мъж е привикнал да се занимава с големи проблеми, той става неподатлив на забавление, освен ако е запазил в дъното на сърцето си онази непринуденост, онази небрежност, които карат гениалните хора да изглеждат като очарователни деца. Но няма тази младост на сърцето не е съвсем рядко качество у онези, чиято мисия е всичко да виждат, всичко да знаят, всичко да разбират?

През първите месеци госпожа Клаес се справи с критичното положение чрез извънредни усилия, внушени от любовта или от необходимостта. Веднъж си наложи да учи табла, която никога не бе съумявала да играе, и накрая успя. Друг път увлече Балтазар с грижи за възпитанието на дъщерите им, поиска той да ръководи техните уроци. Всички подобни средства се изчерпаха. Настъпи миг, в който Жозефин се намери пред Балтазар в положението на госпожа дьо Ментнон пред Луи XIV. Но тя не разполагаше нито с великолепието на властта, нито с хитрините на цял кралски двор, който умее да разиграва комедии като пратеничеството на сиамския крал и на

персийския шах, та с тяхна помощ да развлича изпадналия в унес господар. Принуден, след като бе изразходвал Франция, да прибегва до похватите на богаташки син, за да си доставя пари, монархът нямал вече нито младостта, нито успехите и изпитвал ужасяващо безсилие, а бил заобиколен с почести. Кралската бавачка, която съумяла да залъгва децата, не винаги успявала да залъгва бащата. Той страдал, загдето е злоупотребил с нещата, с хората, с живота и с бога. А Клаес страдаше от прекалена сила. Подтиснат от мисълта, която го владееше, той мечтаеше за почестите на науката — съкровища за човечеството, слава за самия него. Той се измъчваше като художник, изпаднал в мизерия, като Самсон, завързан за колоните на храма. Резултатът беше еднакъв за тези двама владетели, въпреки че интелектуалният монарх беше съсипан от собствената си сила, а другият — от слабостите си. Какво можеше да стори Пепита срещу тази своеобразна научна носталгия? След като изчерпа средствата, предоставени от семейните занимания, тя повика на помощ обществото и почна да кани на кафе по два пъти седмично. В Дуге не се кани на чай, а на кафе. В продължение на цяла вечер гостите опитват от прекрасните вина и ликьори, с които са претъпкани избите в тази благословена страна, ядат сладкиши, пият кафе — чисто или с мляко, изстудено с лед. Жените пеят романси, обсъждат тоалетите си или си разказват незначителните градски събития. Това са винаги картини от Миерис или Тербург, само че без червените пера по островърхите сиви шапки, без китарите и хубавите облекла от шестнадесетия век. Обаче усилията, които полагаше Балтазар, за да играе добре ролята си на домакин, изкуствената му любезност, пресилените изблици на остроумие — всичко сочеше размерите на злото и то проличаваше в умората, която го обземаше на следния ден.

Тези редовни празненства, слаби и временни средства за разведряване, потвърждаваха сериозността на болестта. Тези клонки, които се изпречваха пред Балтазар при сгромолясването му в пропастта, забавиха падането, но го направиха по-тежко. Наистина той нито веднъж не заговори за своите предишни занимания, не изрази никакво съжаление поради невъзможността да възобнови опитите си, но движенията му бяха печални, гласът — слаб, видът — като на станал от тежка болест. Понякога притеснението му се проявяваше дори в начина, по който вземаше машата, за да оформи несъзнателно в

огъня някоя фантастична пирамида от въглени. Когато вечерта най-сетне настъпваше, той изживяваше видимо задоволство: сънят щеше да го отърве, без съмнение, от нежелани мисли. На следната сутрин обаче се събуждаше меланхоличен, тъй като му предстоеше да изкара още един ден; изглеждаше, че преценява времето, което му предстоеше, както някой уморен пътник би гледал пустинята, която ще трябва да прекоси. Госпожа Клаес знаеше причината за това настроение, но се помъчи да не обръща внимание на нанесените поражения. Изпълнена с храброст спрямо душевните терзания, тя беше безсилна пред великодушието на сърцето. Не смееше да пита нищо по тези въпроси, докато Балтазар разговаряше с двете си дъщери или слушаше смеха на Жан с вида на човек, завладян от скрити мисли. Обаче тя потръпваше, като го виждаше как се мъчи да преодолее своята меланхолия и воден от благородно чувство, се опитва да изглежда весел, за да не натъжава никого. Закачките на бащата с двете му дъщери, както и игрите му с Жан просълзяваха Жозефин, която излизаше от стаята, за да скрие вълнението си: героизъм, чиято цена е добре известна на жените и който им разкъсва сърцето. Тогава госпожа Клаес имаше желание да извика: „Убий ме и прави каквото си искаш!“ Неусетно очите на Балтазар загубиха своя жив блясък и придобиха мътните отсенки, които опечаляват погледите на старците. Вниманието, проявявано към жена му, думите му, всичко у него изглеждаше подтиснато. Всички тези симптоми, станали още по-силни към края на месец април, изплашиха госпожа Клаес. За нея тази гледка беше непоносима, тя и без това вече хиляди пъти се беше упреждала и се възхищаваше от фламандската почтеност, с която той удържаше думата си. Един ден Балтазар изглеждаше по-измъчен от всеки друг път и тя най-после реши да пожертвува всичко, за да го върне към живота.

— Скъпи, аз те освобождавам от дадената дума.

Балтазар я погледна учудено.

— Ти мислиш за своите опити, нали? — продължи тя. Жестът, с който той отговори, беше ужасяващо бърз.

Госпожа Клаес не му отправи никакви упреци. Тя бе имала предостатъчно време да измери пропастта, в която щяха да пропаднат и двамата, взе ръката му и я стисна, като се усмихваше.

— Благодаря ти, скъпи, сега съм сигурна в своята власт — подхвана отново тя, — ти пожертвува заради мен повече от живота си. Сега е мой ред да се жертвувам! Въпреки че вече продадох няколко от моите диаманти, все пак остават достатъчно, та като прибавя към тях и накитите от брат ми, ще мога да ти набавя парите, необходими за опитите. Бях определила тези украшения за двете ни дъщери; но нали твоята слава ще бъде още по-ценна за тях! Нали един ден ще им дадеш още по-хубави диаманти!

Радостта, която внезапно освети лицето му, докара отчаянието на Жозефин до неговия връх; с болка тя видя, че страстното увлечение на този мъж е по-силно от самия него. Клаес вярваше в своето дело и без да трепне, бе готов да върви по пътя, който означаваше гибел според жена му. На него принадлежеше вярата, а на нея — съмнението, тя носеше най-тежкото бреме: жената винаги страда за двама. В тоя миг тя се помъчи да вярва в успеха, търсейки да се оправдае пред самата себе си за съучастието си във вероятното разпиляване на тяхното имущество.

— Любовта на целия ми живот не би стигнала, за да възнагради твоята преданост, Пепита — каза трогнатият Клаес.

Едва бе изрекъл тези думи, и Маргерит и Фелиси влязоха, за да ги поздравят. Госпожа Клаес сведе поглед и за миг остана смутена пред двете си дъщери, чието богатство току-що бе пропиляно заради една химера; а той ги взе на коленете си и весело заговори с тях, щастлив, че може да сподели радостта, която го изпълваше. От този ден госпожа Клаес заживя напрегнатия живот на своя съпруг. Бъдещето на нейните деца, името, с което щеше да се ползува техният баща, бяха за нея два подтика, също тъй могъщи, както бяха славата и науката за Клаес. Затова, след като всички диаманти бяха продадени в Париж с посредничеството на абат дьо Солис, нейния изповедник, и след като производителите на химически продукти подновиха своите пратки, за тази нещастна жена вече нямаше нито час спокойствие. Непрестанно овладяна от демона на науката и от тази страст към изследвания, която поглъщаше нейния мъж, тя живееше в непрекъснато очакване и в продължение на цели дни оставаше като мъртва, прикована към креслото от силата на собствените си желания. За разлика от Балтазар при нея те не намираха отдушник в лабораторна работа, а измъчваха духа ѝ, като подтикваха съмненията и

страховете ѝ. Понякога, като се упрекуваше за поддържането на една страст, чиято цел беше невъзможна и която бе осъждана от господин дьо Солис, тя ставаше, отиваше до прозореца към вътрешния двор и с ужас гледаше комина на лабораторията. Ако от него излизаше пушек, тя го съзерцаваше с отчаяние, най-противоречиви мисли вълнуваха сърцето и ума ѝ. Виждаше как отлита, превърнато в дим, имуществото на нейните деца, но тя спасяваше живота на баща им: не беше ли нейно първо задължение да го направи щастлив? Последната мисъл я успокояваше за миг. Беше получила разрешение да влиза и да остава в лабораторията, но скоро бе принудена да се откаже от това печално удовлетворение. Там страдеше прекалено силно, като виждаше, че Балтазар не ѝ обръща никакво внимание и дори често изглежда притеснен от нейното присъствие; там я обземаше ревниво нетърпение, жестоко желание да подпали къщата; там тя сякаш умираше хиляди пъти. Тогава Льомюлкиние се превърна за нея в нещо като барометър: чуеше ли го да си подсвирква, когато влизаше и излизаше, за да поднесе обяда или вечерята, тя разбираше, че опитите на мъжа ѝ са били успешни и че той се надява на скорошна сполука; ако Льомюлкиние биваше мрачен, тъжен, тя го поглеждаше с болка: Балтазар безсъмнено беше недоволен. В края на краищата съпругата и прислужникът стигнаха до разбирателство въпреки нейната гордост и неговата почти надменна изпълнителност. Слаба и беззащитна пред приливите и отливите на мисълта, тази жена изнемогваше поради редуването на надеждата и отчаянието, които за нея се утежняваха от безпокойствата на любящата жена и от грижите на майката, трепереща за своето семейство. Скръбното мълчание преди смразяваше сърцето ѝ, сега тя го споделяше, без да си дава сметка за мрачната атмосфера, която царуваше в жилището. Цели дни изминаваха в тази дневна стая без нито една усмивка, често и без нито една дума. Ръководена от печална майчинска предвидливост, тя привикваше двете си дъщери към домакинската работа и се опитваше да ги подготви за някой занаят, подходящ за жена, та да могат да преживяват, ако изпаднат в нищета. Така външното спокойствие в дома прикриваше силни вълнения. Към края на лятото Балтазар бе погълнал парите от диамантите, продадени в Париж с помощта на стария абат дьо Солис и беше задлъжнял с двайсетина хиляди франка към Проте и Шифрьовил.

През август 1813 година, около една година след сцената, с която започна тази история, Клаес бе направил няколко сполучливи опита, но за нещастие ги пренебрегваше, тъй като усилията му бяха останали без резултат, що се отнася до главната цел на неговите издирвания. В деня, в който завърши замислената поредица от изследвания, той осъзна безсилието си и съвсем се разстрои: мисълта, че безполезно е пропилял огромни суми, го хвърли в отчаяние. Това беше страшна катастрофа. Той напусна своето таванско помещение, слезе бавно в дневната, отпусна се на едно кресло и остана известно време между децата си като мъртъв, без да отговори на въпросите, с които го отрупваше жена му. Като не можеше да сдържи сълзите си, той избяга в своя апартамент, за да няма свидетели на мъката му; Жозефин го последва и го отведе в своята стая, където, останал сам с нея, Балтазар даде воля на цялото си отчаяние. Тези сълзи на мъж, тези думи на обезкуражен творец, тези угризения на баща бяха тъй изпълнени с ужас, нежност и лудост, че причиниха на госпожа Клаес повече мъка, отколкото всички дотогавашни изпитания. Жертвата се зае да утешава палача. Когато Балтазар каза с трогателна убедителност: „Аз съм окаян човек, проигравам живота на децата си и твоя живот; за да можете да сте щастливи, ще трябва да се самоубия!“, тези думи достигнаха до сърцето ѝ. Като познаваше характера на своя мъж, тя се побоя, че той може веднага да осъществи това отчаяно пожелание; обзе я едно от онези вълнения, които разтърсват живота до самата му основа. В случая то беше съдбоносно, защото Пепита сдържа буйните му пориви, като ги прикри с престорено спокойствие.

— Ето какво — отвърна тя, — аз се посъветвах не с Пиеркен, чието приятелство не му пречи да изпитва тайно удоволствие, че ще ни види разорени, а с един старец, който е добър към мен като същински баща. Абат дьо Солис, моят изповедник, ми даде съвет, който ни спасява от гибелта. Той дойде да види твоите картини. Стойността на онези, които се намират в галерията, може да стигне за изплащане на всички ипотечи върху твоите имуществва, както и дължимото на Проте и Шифрьовил — защото ти сигурно имаш сметка за изплащане към тях.

Клаес кимна утвърдително с побелялата си глава.

— Господин дьо Солис познава Хап и Дункер от Амстердам; те са луди за картини и като същински парвенюта се стремят да

демонстрират разкош, който е позволен само на отдавнашни фамилии. Те ще дадат добра цена за нашите картини. Така ние ще изплатим дълговете и от цялата сума, която ще приближава сто хиляди дуката, ще ти остане известен капитал, за да продължиш опитите си. Двете ти дъщери и аз ще се задоволим с малко. С течение на времето и с пестене ние ще попълним празните места с други картини и ти ще бъдеш щастлив!

Балтазар вдигна поглед, изпълнен с радост и боязън. Ролите бяха разменени. Съпругата се превръщаше в покровителка на съпруга. Този мъж, в миналото тъй нежен и със сърце тъй съзвучно с нейното, сега я държеше в прегръдките си, без да усети ужасните конвулсии, които я разтърсваха и раздвижваха косите и устните ѝ с нервен трепет.

— Не смеех да ти кажа, че между мен и абсолютното остава вече само косъм разстояние. За да превърна металите в газове, ми трябва само да намеря средство да ги подложа на огромна топлина в среда, където атмосферното налягане е нулево, с други думи в абсолютна празнота.

Госпожа Клаес не можа да понесе егоизма на този отговор. Тя очакваше разпалени благодарности за своите жертви, а намери един химически проблем... Рязко се отдръпна, слезе в дневната, отпусна се в своето кресло край двете си изплашени дъщери и избухна в плач. Маргерит и Фелиси взеха ръцете ѝ, коленичиха от двете страни на креслото и също заплакаха, без да знаят причината за нейната скръб. На няколко пъти питаха:

— Какво ти е мамо?

— Горките ми деца! Аз умирам, усещам го.

Маргерит изтръпна. За първи път тя видя по лицето на майка си следите на особената бледност.

— Марта! Марта! — викна Фелиси. — Ела, мама има нужда от теб.

Старата дуеня изтича от кухнята и като видя зеленикавата белота на това лице, извика на испански:

— Исусе, госпожата умира!

Тя бързо излезе, каза на Жозет да приготви топла вода за краката на господарката и се върна при нея.

— Не плаши господаря си, не му казвай нищо, Марта — заговори госпожа Клаес. — Нещастни мои деца — добави тя,

притискайки до сърцето си Маргерит и Фелиси с отчаяно движение, — бих искала да живея достатъчно дълго, за да ви видя щастливи и омъжени. Марта, кажи на Льомюлкиниие да иде у господин дьо Солис и да го повика от мое име.

Този неочакван удар отекна чак до кухнята. Жозет и Марта и двете предани на госпожа Клаес и на нейните дъщери, бяха засегнати в едничката си привързаност. Ужасните думи: „Госпожата умира, господинът я е убил! Пригответи бързо баня с горчица за краката ѝ!“ бяха изтръгнали множество възклицания от Жозет, която засипваше с тях Льомюлкиниие. Льомюлкиниие, студен и безучастен, бе седнал да яде в края на масата, до един от прозорците. През тях светлината влизаше от двора в кухнята, където всичко беше изрядно чисто.

— Това не можеше да не свърши така — казваше Жозет, гледайки камериера, докато се покачи на едно столче, за да вземе котле, блестящо като злато. — Никоя майка не може да гледа спокойно как бащата се забавлява да пилее богатство като богатството на господина, за да направи от него помия.

Жозет, чиято глава, покрита с кръгло дантелено боне, приличаше на главата на немска лешникотрошачка, хвърли към Льомюлкиниие кисел поглед, който добиваше сила на отрова поради зеления цвят на малките ѝ кръвясали очи. Старият камериер вдигна рамене с движение, което бе достойно за изгубилия търпение Мирабо. После той напъха в голямата си уста маслена курабия, поръсена с подправки.

— Вместо да пречи на господина, госпожата трябваше да му даде пари; тогава бързо щяхме да забогатеем и да плуваме в злато! Само на един косъм сме от откритието.

— Добре де, ти имаш дващест хиляди франка спестени, защо не ги дадеш на господина? Нали ти е господар! И понеже си толкова сигурен във всичко, което той прави...

— Ти не разбираш нищо от това. Жозет; топли си там водата — отвърна фламандецът, прекъсвайки готвачката.

— Разбирам достатъчно, за да знам, че тук имаше за хиляда марки сребро, което ти и твоят господар стопихте, и че ако ви остави човек, така ще се развъртите, че съвсем ще опразните къщата.

— И господинът — добави влизащата Марта — ще убие госпожата, за да се освободи от една жена, която го задържа и му пречи да погълне всичко. Той е обладан от демон, това е ясно! Най-

малкото, което можеш да загубиш, като му помагаш, Льомюлкиние, е твоята душа, ако изобщо имаш такава, защото ти си застанал тук като парче лед, докато всички сме безутешни. Госпожиците плачат като същински Магдалени. Побързай да намериш господин абата дьо Солис!

— Имам работа за господина, трябва да подредя лабораторията — каза камериерът. — Много е далече оттук до квартала Ескершен. Иди ти.

— Ама че чудовище! — каза Марта. — Кой ще затопли краката на госпожата? Да не искаш да я оставим да умре! Кръвта ѝ е в главата...

— Мюлкиние — каза Маргерит, влизайки в стаята, предшествуваща кухнята, — като се връщаш от господин дьо Солис, помоли господин Пиеркен, лекаря, да дойде бързо тук.

— Аха, ще идеш! — каза Жозет.

— Госпожице, господинът ми каза да подредя лабораторията — отвърна Льомюлкиние и се обърна към двете жени, като ги изгледа с деспотичен вид.

— Татко — каза Маргерит на господин Клаес, който влизаше в тоя момент, — нали можем да изпратим Мюлкиние в града?

— Ще идеш, проклетнико! — каза Марта, чувайки, че господин Клаес поставя Льомюлкиние под заповедите на дъщеря си.

Слабата привързаност на камериера към дома беше голямата причина за караници между тези две жени и Льомюлкиние, чиято студенина разпалваше още повече предаността на Жозет и на дуенята. Тази борба, тъй дребнава наглед, повлия много върху бъдещето на семейството, когато по-късно то се нуждаеше от помощ срещу нещастieto. Балтазар отново беше станал тъй разсеян, че изобщо не забеляза болезненото състояние, в което се намираще Жозефин. Той взе Жан на коленете си и почна да го подрусва машинално, като мислеше върху проблема, с чието разрешаване отново щеше да може да се залови. Той видя, че носят топла вода за краката на жена му, която нямаше сили да стане от креслото и затова бе останала в дневната. Видя дори и как двете му дъщери се грижат за майка си, без да потърси причината за припрените им грижи. Когато Маргерит или Жан се опитваха да кажат нещо, госпожа Клаес изискваше тишина, като им посочваше Балтазар. Сцената беше такава, че накара Маргерит

да се замисли. Тя вече бе достатъчно голяма и достатъчно разумна, за да може да преценява държането на баща си и майка си. В живота на всяко семейство настъпва време, когато децата, съзнателно или не, стават съдници на своите родители. Госпожа Клаес бе разбрала опасността от това положение. От любов към Балтазар тя се опитваше да оправдае в очите на Маргерит онова, което в справедливата душа на шестнадесетгодишното момиче можеше да изглежда като прегрешения у един баща. Дълбокото уважение, което при тези обстоятелства госпожа Клаес проявяваше към Балтазар, самоотричайки се, за да не наруши неговия размисъл, внушаваше на нейните деца своеобразен ужас спрямо бащината власт. Но тази преданост, колкото и заразителна да беше, от друга страна още повече увеличаваше възхищението на Маргерит от нейната майка. С нея я свързваше по-тясно и всекидневието. Това чувство почиваше върху своеобразно боготворене на страдания, за чиято причина девойката трябваше да се замисли. Човешка сила не можеше да попречи на това — някои думи и изрази, изплъзнали се било от Марта, било от Жозет, разкриха на Маргерит източника на положението, в което домът се намираще от четири години насам. Въпреки дискретността на госпожа Клаес, дъщеря и разкриваше неусетно, бавно, нишка по нишка, загадката на тази семейна драма. Маргерит щеше да стане след известно време активна довереница на майка си и би била при развързката най-безжалостният съдия. Ето защо всички грижи на госпожа Клаес бяха насочени към Маргерит, на която тя се опитваше да предаде своята привързаност към Балтазар. Твърдостта и разумът, които откриваше у дъщеря си, я караха да трепери при мисълта за една възможна борба между Маргерит и Балтазар, когато, след смъртта ѝ, нейната дъщеря щеше да я замести в живота на семейството. Нещастната жена по този начин бе достигнала дотам, че се боеше повече от последиците на своята смърт, отколкото от самата нея. Грижата ѝ за Балтазар се прояви в решението, което току-що беше взела. Освобождавайки имуществата на своя съпруг, тя му осигуряваше независимост и предотвратяваше всякакви разправи, като отделяше неговите интереси от интересите на децата; надяваше се да го види щастлив до мита, в който тя ще склопи очи; освен това разчиташе да предаде нежността на сърцето си на Маргерит, която би продължила да играе край него ролята на ангел на любовта и да упражнява над семейството една власт, която направлява

и запазва. По този начин и от дъното на своя гроб тя щеше да излива любовта си върху скъпите за нея същества. От друга страна обаче, тя не искаше да zlepостави бащата в очите на дъщерята, като я запознае прибързано с ужасите, които ѝ вдъхваше научната страст на Балтазар. Тя опознаваше душата и характера на Маргерит, за да разбере дали тази девойка ще съумее да стане като майка за своите братя и сестра и като нежна и любяща жена — за своя баща. По този начин последните дни на госпожа Клаес бяха помрачени от пресмятания и страхове, които не смееше да довери на никого. Тя се чувствуваше болезнено засегната от тази последна сцена и се опитваше да види бъдещето; докато Балтазар, неспособен занапред да обръща внимание на всичко, което се отнасяше до пестене, имущество, чувства в семейството, мислеше за намирането на абсолютното... Дълбоката тишина в дневната се нарушаваше само от еднообразния шум от крака на Клаес, който продължаваше да го движи, без да забележи, че Жан е слязъл от него. Седнала близо до майка си, чието бледо и разстроено лице съзерцаваше, Маргерит от време на време се обръщаше към баща си, като се удивляваше на неговата безчувственост. Скоро външната врата отекна при затварянето си и семейството видя абат дьо Солис бавно да прекосява двора, облегнат на своя племенник.

— Ах, ето господин Еманюел — каза Фелиси.

— Доброто момче! — каза госпожа Клаес, като забележа Еманюел дьо Солис. — Радвам се, че ще го видя.

Маргерит се изчерви, като чу похвалата, изказана от майка ѝ. От два дни насам видът на този младеж бе събудил в сърцето ѝ непознати чувства, а в ума ѝ бе раздвижил дремещи дотогава мисли. По време на последното посещение, направено от изповедника, се бяха случили някои от онези незабележими събития, които заемат голямо място в живота. Резултатите от тях щяха да бъдат тъй значителни, че изискват тук да бъдат описани двете нови лица, дошли при семейството. Госпожа Клаес имаше за принцип да изпълнява тайно всичко, което считаше за свой религиозен дълг. Нейният изповедник беше почти непознат в дома и се появяваше за втори път в къщата; но и тук, както и другаде, не можеше да не се изпита от всички своеобразно разнежване и възхищение при вида на чичото и племенника. Абат дьо Солис беше старец, прехвърлил осемдесетте, с бяла коса и безжизнено лице, от което животът сякаш се беше оттеглил в очите. Пристъпваше с

мъка, защото единият от краката му беше ужасно обезобразен и бе прибран в нещо, което наподобяваше велурена торба. Поради това бе принуден да си служи с патерица, когато не се обляга на рамото на своя племенник. Превитият му гръб и съсухреното тяло говореха за крехко здраве, овладяно от желязна воля и целомъдрен религиозен дух, които го бяха запазили. Този испански свещеник, проявил се с широки знания, искрена религиозност и дълбок ум, от прост доминиканец беше станал главен изповедник на Толедо и главен викарий на архиепископството в Малин. Ако не беше френската революция, покровителството на Каза Реал щеше да го отведе до най-високите длъжности в църковната йерархия; обаче мъката, която му причини смъртта на младия дук, негов ученик, го отблъсна от дейния живот и той изцяло се посвети на възпитанието на своя племенник, осиротял твърде рано. По време на завладяването на Белгия той се установи при госпожа Клаес. Още от младите си години абат дьо Солис бе проявил забележителен ентузиазъм към света Тереза и природната му склонност го отведе към християнската мистика. Във Фландрия, където госпожица Буриньон и авторите, привърженици на религиозния екстаз, бяха спечелили доста последователи, той остана на драго сърце, още повече че това своеобразно братство го прие като патриарх. Тук продължаваха да следват доктрините на мистиците, въпреки цензурирането на Фенелон и госпожа Гюйон. Нравите му бяха строги, животът му — примерен и се говореше, че е изпадал в екстатични състояния. Въпреки че при подобна строга религиозност се полага пълно отричане от земното, любовта му към племенника го караше да полага грижи за неговите интереси. Когато ставаше въпрос за благотворителност, старецът прибягваше до приноса на вярващите от своята черква, преди да черпи от собственото си имущество. Патриархалният му авторитет беше тъй общопризнат, намеренията му — тъй чисти, преценките му — тъй верни, че всеки се отзоваваше на неговите искания. Като нагледна представа за контраста, който съществуваше между чичото и племенника, следва да се сравни старецът с някоя изкорубена крайречна върба, а младежът — с храст, покрит с рози, чийто строен и изправен ствол се протяга към изкривеното дърво, сякаш иска да го приповдигне.

Строго възпитан от своя чичо, който бдеше над него, както някоя матрона бди над девица, Еманюел беше изпълнен с онази ласкава

чувствителност, с онова полумечтателно разнежване, които са преходните цветя на всяка младост, ала изненадват душите, възпитани в религиозни принципи. Старият свещеник бе подтиснал израза на чувственост у своя ученик, като го подготвяше за изпитанията на живота чрез постоянен труд, при една почти манастирска дисциплина. Това възпитание щеше да отведе Еманюел съвсем невинен пред света й да го направи щастлив, ако би срещнал подходящ отклик при първия си изблик на чувства. То беше го обгърнало с ангелска чистота, която придаваше на личността му очарованието, присъщо на младите девойки. Свенливите му очи, наред с които обаче имаше силен и храбър дух, излъчваха светлина, отразяваща се в душите, както звукът на кристала гали слуха. Изразителното му лице правеше впечатление с голямата точност на очертаванията, щастливото разположение на линиите и дълбокото спокойствие, дължащо се на душевния му покой. Всичко в него беше хармонично. Черните коси, кафявите очи и вежди, подчертаваха още повече белотата на кожата му. Гласът му беше такъв, какъвто би могъл да се очаква от едно тъй хубаво лице. Женствените му движения съответствуваха на мелодията на този глас, на нежните светлини в неговия поглед. Изглеждаше, че той не си дава сметка за привлекателността, която бе резултат на полумеланхоличната му съдържаност, на умереността в думите му и на почтителните грижи, с които обсипваше своя чичо. Той внимаваше в измъчената му походка, за да се съобразява с болезнените изкривявания и същевременно гледаше по пътя си, за да не би нещо да нарани краката на стария абат. Гледайки го в такъв момент, човек не би могъл да не разпознае у Еманюел благородните чувства, които правят от човека едно възвишено създание. Той изглеждаше прекрасен, като обичаше своя чичо, без да го преценява, като му се подчиняваше, без никога да обсъжда заповедите му, и всеки виждаше същинско предопределение в името, което кръстницата му бе избрала. Когато, било у тях, било на чуждо място, старецът проявеше своя доминикански деспотизъм, Еманюел понякога тъй благородно издигаше глава, сякаш за да протестира, че чувствителните хора оставаха развълнувани, подобно на ценители на изкуството при вида на някоя велика творба. Защото красивите чувства отекват в духа не по-малко силно чрез живота си проявление, отколкото чрез осъществяването си в изкуството!

Еманюел беше придружил своя чичо при посещението му за картините на дома Клаес. Научавайки от Марта, че абат дьо Солис е в галерията, Маргерит, която искаше да види този известен човек, бе потърсила претекст да се присъедини към майка си, за да задоволи своето любопитство. Тя бе влязла доста смутена, придавайки си повърхностната веселост, под която младите момичета тъй добре скриват копнежите си. И тогава край облечения в черно, прегърбен, изкривен и съсухрен старец бе съзряла свежото, очарователното лице на Еманюел. Еднакво младите и еднакво невинни погледи на тези две същества бяха изразили една и съща изненада. Няма съмнение, че Еманюел и Маргерит са се били виждали вече в своите сънища. И двамата бяха свели погледи и после ги бяха повдигнали с един и същ порив, изразявайки мислено едно и също признание. Маргерит бе хванала майка си под ръка, за да ѝ каже нещо съвсем тихо и сякаш да намери по този начин закрила под майчиното крило, но бе протегнала шия с лебедово движение, за да види отново Еманюел, който от своя страна, бе останал прикован към ръката на своя чичо. Умело насочено да подчертава достойнствата на всяко платно, слабото осветление на галерията бе благоприятствувало на тези бегли погледи, които са щастието на свенливите. Няма съмнение, че нито един от тях не бе достигнал, дори и в мисълта си, до онова „ако“, с което започват страстните чувства; но и двамата бяха почувствували дълбокото смущение, което раздвижва сърцето и тайната за което младият човек запазва само за себе си — или за да ѝ се наслаждава, или от невинност. Първото впечатление, което предизвиква приливът на дълго съдържаната чувственост, бива последвано у всички млади хора от същото донякъде глупаво учудване, което предизвикват у децата първите звуци на музиката. Някои от децата се смеят и се замислят, други се засмиват, след като са се замислили; но онези, чиито души са определени да живеят от поезия или от любов, се вслушват дълго и отново пожелават да чуят мелодията с поглед, в който вече запламтява удоволствието или затрептява любопитството пред безкрая. И ако ние неудържимо обичаме местата, където в детските си дни сме били посветени в красотата на хармонията, ако си спомняме с наслада и за музиканта, и дори за инструмента, нима е възможно да си наложим да не обичаме съществуването, което първо ни е разкрило музиката на живота? Първото сърце, в което ние сме се домогвали до любовта, не е

ли като родина? Еманюел и Маргерит бяха един за друг този мелодичен глас, който разбужда едно чувство, тази ръка, която повдига облачни завеси и показва брегове, окъпани от огньовете на пладнето. Когато госпожа Клаес бе спряла стареца пред една картина от Гидо, изобразяваща ангел, Маргерит се бе извърнала, за да види впечатлението на Еманюел, а младежът бе потърсил Маргерит, за да сравни нямата мисъл на платното с живата мисъл на момичето. Това неволно и очарователно ласкателство бе разбрано и изживяно с наслада. Старият абат бе продължил да възхвалява хубавата композиция и госпожа Клаес му бе отговорила, а двете деца бяха останали мълчаливи. Така бе преминала тяхната среща. Загадъчната светлина на галерията, спокойството на дома, присъствието на близките, всичко бе допринесло да запечата по-дълбоко в сърцата им нежните очертания на този неуловим мираж. Хилядите объркани мисли, облъхнали Маргерит, се бяха успокоили, сякаш в душата ѝ бе станало равно и светло, сякаш бе засиял лъч, когато Еманюел смутено бе изговорил няколко думи, за да се сбогува с госпожа Клаес. Този глас, чийто свеж и кадифен тембър пръсваше в сърцето чудни вълшебства, бе допълнил внезапното откровение, което Еманюел бе предизвикал. Но той трябваше и да го оплоди в своя полза: защото мъжът, с който съдбата си послужва, за да събуди любовта в сърцето на някоя девойка, често не подозира какво е направил и оставя делото недовършено. Маргерит се бе поклонила силно смутена и се бе сбогувала с поглед, в който личеше съжалението, че загубва това чисто и чаровно видение. Като детето, тя искаше отново да чуе мелодията. Това сбогуване бе станало в подножието на старото стълбище, пред вратата на дневната; прибирайки се в тази стая, тя бе продължила да гледа чичото и племенника чак докато външната врата се бе затворила. Госпожа Клаес беше твърде заета със сериозните въпроси, повдигнати при разговора ѝ с нейния изповедник, и не можа да забележи изражението на дъщеря си. В мига, в който господин дьо Солис и неговият племенник се появиха за втори път, тя беше силно развълнувана и не видя червенината, която обля лицето на Маргерит, разкривайки отраженията от първата наслада на едно девствено сърце. Когато бе съобщено за пристигането на стария абат, Маргерит поднови работата си и изглеждаше тъй задълбочена в нея, че поздрави чичото и племенника, без да ги гледа. Господин Клаес отговори машинално на

поздрава, който му отпрати абат дьо Солис, и излезе от дневната като човек, зает със своите дела. Набожният доминиканец седна близо до своята довереница, като ѝ хвърли един от онези проникателни погледи, чрез които проникваше до дъното на душите; достатъчно му бе да види господин Клаес и неговата съпруга, за да отгатне катастрофата.

— Деца, идете в градината — каза майката. — Маргерит, покажи на Еманюел лалетата на баща си.

Полузасрамената Маргерит взе под ръка Фелиси и погледна към младежа, който се изчерви и излезе от дневната, грабвайки Жан, за да прикрие смущението си. Когато и четиримата се намериха в градината, Фелиси и Жан тръгнаха сами, изоставиха Маргерит, която остана почти сама с младия дьо Солис. Тя го поведе към лалетата, подреждани всяка година по един и същ начин от Лъомюлкиние.

— Обичате ли лалетата? — попита Маргерит, след като за известно време бе запазила мълчание, без Еманюел да се опита да го наруши.

— Госпожице, тези цветя са много хубави, но за да ги обича, човек трябва да има склонност да умее да цени красотата им. Тези цветя ме заслепяват. Навикът да работя в мрачна малка стаичка, в близост до чичо, безсъмнено ме кара да предпочитам онова, което е по-смекчено за погледа.

При последните думи той загледа Маргерит, но без погледът му, изпълнен със скрит копнеж, да съдържа какъвто и да било намек относно матовия тен, спокойствието и нежното изражение, благодарение на които това лице изглеждаше като цвете.

— Вие, значи, много работите? — подхвана Маргерит, като поведе Еманюел към една дървена пейка със зелено облегало. — Оттук ще виждате лалетата по-надалеч, по-малко ще уморяват очите ви. Имате право, тези багри са крещящи и причиняват болка.

— Да, много работя! — отвърна младежът след кратко мълчание, по време на което той изравняваше с крак пясъка на алеята. — Работя най-различни неща... Чичо иска да ме направи свещеник...

— О, нима? — неволно го прекъсна Маргерит.

— Аз се възпротивих, не усещах в себе си такова призвание. Но ми беше нужна голяма смелост, за да противореча на моя чичо. Той е тъй добър, толкова ме обича! Неотдавна плати, за да ме спаси от повикване в армията — мен, бедния сирак...

— А на какво смятате да се посветите? — попита Маргерит, която щеше да каже още нещо, но не довърши. — Извинете, господине, сигурно ще намерите, че съм много любопитна!

— О, госпожице — каза Еманюел, като я гледаше с възхищение и нежност, — никой освен чичо не ми е задавал още този въпрос. Уча, за да стана учител. Какво да се прави, аз не съм богат. Ако мога да стана директор на някой колеж във Фландрия, бих имал с какво да преживявам скромно и бих се оженил за някоя чистосърдечна жена, която бих обичал. Така изглежда бъдещият ми живот. Може би затова предпочитам някоя паричка от равнината на Оршиз, върху която всички стъпват, пред тези прекрасни лалета, пълни със злато, пурпур, сапфири и изумруди. Те олицетворяват един разкошен живот, докато паричката олицетворява тих и патриархален живот, живота на беден учител, какъвто ще бъда.

— Досега винаги бях наричала паричките маргаритки — каза тя.

Еманюел дьо Солис се изчерви силно и потърси отговор, като риеше пясъка с крака. Затруднен да подбере между всички хрумвания, които му се виждаха все глупави, а след това притеснен, че закъснява да отговори, той каза: „Не смеех да произнеса вашето име...“ и не довърши.

— Учител! — повтори тя.

— Да, госпожице, ще стана учител, за да имам някакво положение, но ще се заема и с нещо по-значително... Много ми допадат историческите изследвания.

— Ах!

Това „ах“, изпълнено със скрити мисли, още повече засрами младежа и той смутено се засмя, като каза:

— Вие ме карате да говоря за себе си, госпожице, а би трябвало да ви говоря само за вас.

— Струва ми се, че майка ми и чичо ви свършиха своя разговор — каза тя, като погледна през прозорците на дневната.

— Госпожа майка ви ми се видя много променена...

— Тя страда, без да иска да ни каже причината за своите мъки, и ние не можем с нищо да ѝ помогнем.

Госпожа Клаес наистина току-що бе получила отговор на въпроса си. Той бе поставил на изпитание нейната съвест и само абат дьо Солис можеше да го разреши. Тя предвиждаше пълно разоряване

на семейството. Затова искаше да задържи без знанието на Балтазар значителна част от стойността на картините, които господин дьо Солис се заемаше да продаде в Холандия. Тя щеше да скрие парите и да ги запази за момента, в който семейството би изпаднало в нищета. След зряло обсъждане и след като прецени обстоятелствата, в които се намираше неговата довереница, старият доминиканец одобри тази проява на благоразумие. После си тръгна, за да се заеме с продажбата. Тя трябваше да се извърши тайно, за да не накърни доброто име на господин Клаес. Старецът изпрати до Амстердам своя племенник, снабден с препоръчително писмо. Там младежът, зарадван, че може да направи услуга на семейство Клаес, успя да продаде картините от галерията на прочутите банкери Хап и Дункер. Уговорената цена привидно бе осемдесет и пет хиляди холандски дуката с добавка от други петнайсет хиляди, които тайно щяха да бъдат предадени на госпожа Клаес. Картините бяха толкова известни, че за да се сключи сделката, бе достатъчно само Балтазар да отговори на писмото, което му отправи фирмата Хап и Дункер. Еманюел дьо Солис бе натоварен от Клаес да получи стойността на картините, които бяха изпратени скритом, за да не се узнае в Дие за тази продажба. Към края на септември Балтазар изплати сумите, които бе взел назаем, освободи имуществата си и поднови своите занимания. Обаче домът Клаес се бе лишил от най-хубавата си украса. Заслепен от своята страст, Балтазар не прояви никакво съжаление; той беше тъй сигурен, че скоро ще може да възстанови загубата, че бе сключил продажбата с право на откупуване. Сто изрисувани платна не представляваха нищо в очите на Жозефин в сравнение със семейното щастие и задоволството на нейния съпруг. При това тя накара да попълнят галерията с картините от салоните за Гости, а за да прикрие празнините в предната къща, промени подреждането на мебелите. Господин абатът дьо Солис и неговият племенник бяха приели да съхраняват петнадесетте хиляди дуката, запазени от госпожа Клаес. За да увеличи тази сума, абатът продаде дукатите, които бяха поскъпнали след войната. Сто и седемдесет хиляди франка в еку^[11] бяха заровени в избата на неговия дом. Госпожа Клаес получи тъжното удовлетворение да вижда мъжа си постоянно зает в продължение на осем месеца. Ала тя беше твърде жестоко засегната от нанесения ѝ удар и се разболя, като положението ѝ непрекъснато продължаваше да се влошава. Науката тъй погълна

Балтазар, че нито неуспехите на Франция, нито първото падане на Наполеон, нито връщането на Бурбоните го изтръгнаха от неговите занимания; той не беше нито съпруг, нито баща, нито гражданин, беше само химик. Към края на 1814 година госпожа Клаес беше достигнала до такова изтощение, че вече не можеше да става от леглото. Понеже не искаше да вегетира в своята стая, където бе живяла щастлива, където спомените от изгубеното щастие биха ѝ внушавали неволни и отчайващи сравнения с бъдещето, тя оставаше в дневната. Лекарите подкрепиха това желание, като намериха, че тук има повече въздух и е по-весело, по-подходящо за положението на болната, отколкото в нейната стая. Леглото, в което нещастната жена свършваше живота си, бе поставено между камината и прозореца към градината. Тя прекара на това място последните си дни, заета със святи старания да облагороди душите на своите две дъщери, върху които простря ръцете на собствената си душа. Отслабена във външните си прояви, съпружеската любов позволи на майчината любов да се изяви с пълна сила. Майката беше още по-очарователна към тях поради това, че го правеше със закъснение. Като всички великодушни същества, тя изпитваше възвишени приливи от чувства, които смяташе за угризения. Като вярваше, че не е дала на децата си цялата нежност, която им е дължала, тя се опитваше да ги възмезди за въображаемите си прегрешения: проявяваше към тях внимание и грижи, които я правеха възхитителна; сякаш искаше да им вдъхне живот от сърцето си, да ги обгърне с крилете на своята закрила и да навакса в любовта си към тях цялото пропуснато дотогава време, през което ги бе пренебрегвала. Страданията придаваха на нейните ласки и на нейните думи трогателна нежност, която сякаш се излъчваше от душата ѝ. Очите ѝ галеха децата, преди отне гласът ѝ да ги развълнува с израза на най-нежна загриженост, и ръката ѝ сякаш винаги ги обсипваше с благословии.

След като се възвърна към предишния си разкошен живот, домът Клаес обаче не се отвори за никакви гости. В града не се изненадаха от това, че неговото усамотение стана още по-пълно и че Балтазар вече не устройваше празненства по случай годишнината от своята сватба. Преди всичко болестта на госпожа Клаес изглеждаше достатъчна причина за тази промяна, а и изплащането на дълговете прекрати злословията. Най-сетне политическите превратности, на които бе

подложена Фландрия, войната на Стоте дни, чуждата окупация окончателно накараха да бъде забравен този химик. Последните две години градът тъй често бе заплашен от превземане, тъй последователно окупиран ту от французите, ту от неприятеля; в него дойдоха толкова чужденци, намериха убежище толкова селяни, повдигнаха се толкова въпроси, заплашени бяха толкова съществувания, натрупаха се толкова промени и нещастия, че всеки беше принуден да мисли само за себе си. Абат дьо Солис и неговият племенник, както и двамата братя Пиеркен бяха единствените хора, които посещаваха госпожа Клаес, и зимата между 1814 и 1815 година беше за нея период на най-болезнена агония. Мъжът ѝ рядко идваше да я види. След обяд оставаше няколко часа при нея, но тъй като тя нямаше сили да поддържа дълъг разговор, той произнасяше едно или две изречения, всеки път почти едни и същи, седяше, мълчеше и оставяше ужасна тишина да тегне над дневната. Това еднообразие се прекъсваше в дните, когато абат дьо Солис и неговият племенник прекарваха вечерта в дома Клаес. Докато старият абат играеше на табла с Балтазар, Маргерит разговаряше с Еманюел близо до леглото на майка си, която се усмихваше на тяхната невинна радост, без да показва колко едновременно болезнен и благотворен е за нейния угасващ дух свежият полъх на тази девствена любов. Нежността на гласовете, която очароваше двете деца, разкъсваше сърцето ѝ, някой поглед на разбирателство между тях, който тя долавяше, я пренасяше — нея, почти умрялата, в спомени за щастливата ѝ младост, които увеличаваха горчивината на настоящето. Еманюел и Маргерит имаха вродена деликатност; тя подтискаше очарователните детинщини на любовта, за да не бъде засегната с нещо опечалената жена, чиито рани бяха инстинктивно долавяни от тях. Никой още не е забелязал, че чувствата имат свой собствен живот, свой характер, който зависи от условията на тяхното пораждање; те запазват както вида на местата, където са се породили, така и отпечатъка на мислите, които са влияели върху тяхното развитие. Има чувства, възникнали пламенно, които остават пламенни като любовта на госпожа Клаес към нейния мъж; има чувства, на които всичко се е усмихвало, които запазват утринна бодрост и тяхната жетва от радости винаги бива придружавана със смехове и празненства; срещат се обаче и страсти, които са съдбоносно обградени от меланхолия или отрупани с нещастия, техните

удоволствия са мъчителни, скъпо заплатени, подтиснати от страхове, отровени от угризения или изпълнени с отчаяние. Любовта, тлееща в сърцата на Еманюел и Маргерит, без още нито един от двамата да е разбрал, че това е любов, чувството, разцъфнало под мрачния свод на Клаесовата галерия, край един строг абат, в миг на тишина и спокойствие; тази сериозна и дискретна, но богата с нежни отсенки любов имаше потайни сладости, поглъщани като гроздове, откраднати от края на някое лозе, тази любов запазваше кафявия цвят, сивите отсенки, които я придружаваха и в първите ѝ часове. Като не смееха да проявят нищо открито пред леглото на страдащата, двете деца засилваха своите наслади чрез съсредоточаване, при което изживяванията им ставаха по-дълбоки. Това бяха грижи към болната, в които обичаше да участва и Еманюел, щастлив, че може да се присъедини към Маргерит, като още отсега застава в положението на син пред болната майка. Меланхолична благодарност върху устните на девойката заместваше най-хубавите думи между влюбени. Въздишките на техните сърца, изпълнени с радост от някой разменен поглед, малко се различаваха от въздишките, изтръгнати от картината на майчината мъка. Редките им хубави моменти на косвени признания, на недоизречени обещания, на потиснати излияния, можеха да се сравнят с алегиите, рисувани от Рафаел върху черен фон. И двамата бяха обзети от сигурност, която не си признаваха; те знаеха, че слънцето е над тях, но не им беше известно кой вятър ще прогони тежките черни облаци, събрани над главите им; бояха се от бъдещето и страхувайки се, че винаги ще бъдат придружавани от страдания свенливо оставаха в сянката на този полумрак, без да посмеят да си кажат: „Ще завършим ли заедно деня?“ От друга страна, нежността, която госпожа Клаес проявяваше към своите деца, благородно скриваше всичко онова, което тя премълчаваше и пред самата себе си. Нейните деца не ѝ причиняваха нито тревога, нито ужас, те бяха нейна утеха, но не бяха неин живот; тя живееше за тях и умираше за Балтазар. Колкото и мъчително да бе за нея присъствието на мъжа ѝ, замислен с часове и който от време на време я поглеждаше по един и същ начин, тя забравяше своите мъки само по време на тези жестоки мигове. Безразличието на Балтазар към умиращата жена би изглеждало престъпно за някой чужденец; но госпожа Клаес и нейните дъщери бяха свикнали с него, те познаваха сърцето на този мъж и му

прощаваха. Ако се случеше някой ден госпожа Клаес да преживее опасна криза, ако се чувствуваше по-зле, ако краят и изглеждаше близък, Клаес беше единственият в къщата и в града, който не знаеше това. Лъомюлкиние, неговият камериер, беше осведомен за всичко; но нито дъщерите (майката им налагаше мълчание), нито съпругата му казваха за опасността, заплашваща онази, която тъй пламенно бе обичал някога. Когато стъпките му отекваха в галерията на обяд, госпожа Клаес беше щастлива: тя щеше да го види, тя събираше сили, за да изпита тази радост. В мига, в който той влизаше, бледата полумъртва жена добиваше по-свеж вид, възвръщаше си подобие на здраве; ученият идваше до леглото, вземаше нейната ръка и я виждаше не такава, каквато беше в действителност; само за него тя беше добре. Когато я питаше: „Скъпа, как се чувствуваш днес?“, тя му отговаряше: „По-добре, мили!“ и караше този разсеян мъж да вярва, че на следния ден ще стане и ще бъде здрава. Заетостта на Балтазар беше тъй голяма, че той приемаше като обикновено неразположение болестта, от която жена му умираше. Издъхваща за целия свят, за него тя беше жива. Пълно отделяне между двамата съпрузи бе настъпило през последната година. Клаес спеше далеч от жена си, ставаше рано и се затваряше в лабораторията или в кабинета си; като я виждаше само в присъствието на своите дъщери или на двамата или трима приятели, които я посещаваха, той отвикна от нея. Тези две същества, някога привикнали да мислят заедно, сега само от време на време, все по-рядко достигаха до онези моменти на споделяне, на отдаване, на излияния, от които се състои животът на любовта; а настъпи момент, когато и тези редки наслади престанаха. Физическите болки дойдоха на помощ на нещастната жена, спомогнаха по-леко да понася една празнота, една раздяла, която би я убила, ако беше останала здрава. Измъчваха я тъй силни болки, че беше щастлива, ако не присъствуваше онзи, когото продължаваше да обича. Тя съзерцаваше Балтазар през част от вечерта и като знаеше, че той е щастлив по своему, и тя споделяше радостите, които му бе осигурила. Тези скромни удоволствия й бяха достатъчни, вече не се запитваше дали е обичана, а се стремеше да го вярва и се плъзгаше по този леден пласт, без да посмее да потърси опора, страхувайки се да не го разчупи и да не удави сърцето си в ужасяващата бездна. И тъй като никакво събитие не смуцаваше това спокойствие, тъй като болестта, която бавно довършваше госпожа

Клаес, допринасяше за вътрешния покой, поддържайки съпружеските чувства в пасивно състояние, не ѝ бе трудно да доживее до първите дни на 1816 година.

Към края на месец февруари нотариусът Пиеркен нанесе удара, който ускори смъртта на една жена, чиято душа според абат дьо Солис беше почти без грехове.

— Госпожо — заговори той шепнешком, използвайки миг, в който момичетата не можеха да чуят техния разговор, — господин Клаес ми възложи да склуча заеми за триста хиляди франка срещу неговите имоти; вземете мерки за имуществото на децата си.

Госпожа Клаес сплете ръце, вдигна очи към тавана и благодари на нотариуса с кимване и с тъжна усмивка, която го развълнува. Това изречение беше като удар с кама, който уби Пепита. През този ден тя бе обзета от мъчителни размишления, които изтерзаха сърцето ѝ. Намираще се в положение, при което пътникът, загубил равновесие, се е подхлъзнал на някое малко камъче и е полетял към дъното на пропастта, след като дълго и смело се е борил да я избегне. След излизането на нотариуса госпожа Клаес поиска от Маргерит всичко необходимо за писане, напрегна силите си и се зае да напише завещание. На няколко пъти се спира да гледа дъщеря си. Часът на признанията беше настъпил. Справяйки се с дома, откак майка ѝ се разболя, Маргерит тъй сполучливо бе осъществила надеждите на умиращата, че госпожа Клаес погледна без отчаяние към бъдещето на семейството, като се виждаше възродена в лицето на този любящ и силен ангел. Без съмнение двете жени предчувстваха, че им предстои да си направят взаимни и тъжни разкрития. Дъщерята поглеждаше към майка си всеки път, когато майката отправяше поглед към нея, и двете ронеха обилни сълзи. На няколко пъти, в мигове когато госпожа Клаес си почиваше, Маргерит казваше: „Мамо...“, сякаш за да заговори; после се спираше, като че ли е останала без дъх, преди майка ѝ, твърде заета с последните си мисли, да я запита какво желае. Накрай госпожа Клаес поиска да запечата писмото си; Маргерит, която ѝ подаде свещта, се извърна от дискретност, за да не види написаното.

— Можеш да го прочетеш, мое дете! — каза болната с трогателен глас.

Маргерит видя как майка ѝ пише думите: „На моята дъщеря Маргерит“.

— Ще поприскаваме, когато си отдъхна малко — добави майката, като скри писмото под възглавницата си.

После тя се отпусна назад, сякаш съвсем изтощена от усилието, което току-що бе направила, и спа в продължение на няколко часа. Когато се събуди, двете ѝ дъщери и двамата ѝ сина бяха на колене пред леглото и усърдно се молеха. Беше четвъртък. Габриел и Жан току-що бяха доведени от колежа от Еманюел дьо Солис, назначен от шест месеца насам за учител по история и философия.

— Мили деца, трябва да си кажем сбогом — заговори тя. — Вие няма да ме напуснете, вие и онзи, който... — Тя не довърши.

— Господин Еманюел — каза Маргерит, като я видя, че побледнява, — идете и кажете на баща ми, че мама е по-зле.

Младият Солис се изкачи до лабораторията и след като убеди Льомюлкиние да повика Балтазар, химикът изслуша настоятелната молба на младежа и му отговори:

— Ще дойда.

— Моля ви — каза госпожа Клаес на Еманюел, щом той се върна, — отведете синовете ми и идете да потърсите чичо си. Струва ми се, че е необходимо да ми даде последното опрощение, бих искала да го получа от неговата ръка.

Като остана сама с двете си дъщери, тя направи знак на Маргерит, която разбра и отпрати Фелиси.

— И аз исках да ти кажа нещо, мила мамо — каза Маргерит, която не разбираше колко зле е болната в действителност, и увеличи раната, нанесена от Пиеркен. — От шест дни насам вече нямам пари за всекидневните разходи и дължа по за шест месеца на прислугата. На два пъти мислех да поискам пари от татко, но не посмях. Ти не знаеш, картините от галерията и вината от избата са продадени всичките...

— Той не ми е казал нито дума за това — извика госпожа Клаес — О, господи, навреме ме прибираш! Горките ми деца, какво ще стане с тях?

Тя почна горещо да се моли и очите ѝ се оживиха от пламъка на покаянието.

— Маргерит — подхвана тя, като измъкна писмото изпод възглавницата, — ето нещо, което ще отвориш и ще прочетеш чак в

момента, когато след смъртта ми вие ще се намирате в най-тежко положение, с други думи, ако нямате какво да ядете. Мила Маргерит, обичай баща си, но се грижи за сестра си и братята си. След няколко дни, а може би и след няколко часа къщата ще бъде в твои ръце! Бъди пестелива. Ако се случи да се противопоставиш на волята на баща си — а това би могло да стане, защото той изхарчи големи суми, за да търси тайна, чието откриване би донесло слава и огромно богатство, а без друго ще има нужда от още пари и навярно ще ти поиска, — вложи тогава цялата нежност на една дъщеря и се опитай да примириш интересите, чиято единствена закрилница ще бъдеш, с онова, което дължиш на баща си, на един велик човек, който жертвува своето щастие, своя живот за прослава на семейството. Той би могъл да греши само във външните прояви, намеренията му винаги ще бъдат благородни, той е тъй чудесен, сърцето му е пълно с любов; вие отново ще го видите добър и ласкав, вие! Трябваше да ти кажа тези думи на прага на гроба, Маргерит. Ако искаш да облекчиш предсмъртните ми страдания, ще ми обещаеш, мое дете, да ме заместиш до баща си, да не му причиняваш никога мъка; не го укорявай за нищо, не го осъждай! Изобщо, бъди нежна и ласкава посредница, докато той завърши делото си и отново стане глава на семейството.

— Разбирам те, мила мамо — каза Маргерит, като целуна горящите очи на умиращата, — и ще направя, както ти искаш.

— Не се омъжвай, мила моя — подхвана госпожа Клаес, — преди Габриел да те е наследил в ръководството на семейните работи. Ако се ожениш по-рано, може би твоят съпруг няма да споделя чувствата ти и би внесъл смут в семейството и би измъчвал баща ти.

Маргерит погледна майка си и каза:

— Нямах ли нищо друго да ми поръчаш за омъжването ми?

— Ще ти тежи ли то, мило дете? — каза умиращата с напрежение.

— Не, ще изпълня всичко, което ми кажеш.

— Горкото ми момиче, аз не съумях да се пожертвувам за вас — подхвана майката, проливайки горещи сълзи, — а искам от тебе да се пожертвуваш, да се пожертвуваш за всички! Щастieto прави човека егоист. Да, Маргерит, аз бях слаба, защото бях щастлива. Ти бъди силна, имай разум и за ония, които няма да го имат тук. Направи така,

че твоите братя и сестра ти никога да не ме обвиняват. Обичай баща си и недей да му противоречиш... много.

Тя отпусна глава на възглавницата и не каза нищо повече, силите ѝ бяха изневерили. Вътрешната борба между жената и майката се бе оказала твърде силна. След няколко минути дойде свещеник, предшествуван от абат дьо Солис; дневната се изпълни от домашните. Когато обредът започна, госпожа Клаес, събудена от своя изповедник, огледа всички около себе си и не видя между тях Балтазар.

— А той?

Тези думи, които съдържаха живота и смъртта ѝ, бяха произнесени с тъй жален глас, че предизвикаха неудържим трепет у присъстващите. Въпреки напредналата си възраст Марта се устреми като стрела, изкачи стълбището и силно заудря по вратата на лабораторията.

— Господине, госпожата умира! И ви очакват за последната благословия — извика тя с негодувание.

— Слизам — отвърна Балтазар.

Льомюлкиние се появи след малко и каза, че господарят му идва след него. Госпожа Клаес не престана да гледа към вратата на дневната; обаче нейният мъж се показва едва в мига, когато обредът беше завършен. Абат дьо Солис и децата бяха заобиколили леглото на умиращата. Като видя, че мъжът ѝ влиза, Жозефин се изчерви и няколко сълзи потекоха по страните ѝ.

— Ти сигурно разлагаше азота? — промълви тя с ангелска нежност, която потресе всички наоколо.

— Разложих го! — извика радостно той. — Азотът съдържа кислород и една субстанция от категорията на трудно определяемите, която по всяка вероятност е основата на...

Разнесе се неодобрителен и възмутен шепот, който го прекъсна и го накара да дойде на себе си.

— Какво ми казаха? — подхвана той. — По-зле ли се чувствуваш?... Какво се е случило?

— — Случи се това, господине — му каза на ухото възмутеният абат дьо Солис, — че вашата съпруга умира и вие я убихте!

Без да дочака отговор, абат дьо Солис се подпря на Еманюел и излезе, последван от децата, които го изпратиха чак на двора. Балтазар остана като ударен от гръм и със сълзи на очи се вгледа в жена си.

— Ти умираш и аз съм те убил! — повтори той. — Какво каза той?

— Аз живеех само чрез твоята любов и ти по своя воля ми отне живота.

— Оставете ни сами — каза Клаес на децата, които се връщаха в стаята. — Нима е имало миг, в който да съм преставал да те обичам? — продума той, като седна край смъртния одър на жена си, взе нейните ръце и ги целуна.

— Аз не те упреквам в нищо. Ти ме направи щастлива, много щастлива; не можах да издържам сравнението между първите дни на нашия брак, които бяха пълни, и тия последни дни, през които ти вече не беше същият и те бяха съвсем празни. Животът на чувствата, както и животът на тялото, има своите проявления. От шест години насам ти беше мъртъв за любовта, за семейството, за всичко, което създаваше нашето щастие. Аз няма да ти говоря за радостите, които са присъщи на младостта, те трябва да престанат в напредналата възраст; но те оставят плодове, с които се храни душата, безгранично доверие, нежни привички; е, добре, ти ми отне тези съкровища на нашата възраст. Време беше да си отивам: ние не живеехме заедно в никакво отношение, ти криеше от мен мислите и постъпките си. Как можа да стигнеш дотам, че да се боиш от мен? Нима някога съм ти отправяла дума, поглед или жест, които да изразяват упрек? И въпреки това, ти си продал твоите последни картини, ти си продал дори вината от избата си и отново сключваш заеми за сметка на имотите си, без да ми кажеш нито дума!... Аз ще напусна живота, отвратена от живота. Ако допускаш грешки, ако си заслепен в преследването на невъзможното, нима не съм ти показала, че те обичам достатъчно, за да намеря сили да споделям твоите грешки, винаги да вървя до теб дори и ако ме поведеш по пътищата на престъплението? Ти ме обичаше много. Това е моята утеха и моята мъка. Болестта ми трая дълго, Балтазар; тя започна в деня, когато на това място, дете ще умра, ти ми доказа, че принадлежиш повече на науката, отколкото на семейството си. Ето жена ти мъртва и собственото ти богатство пропиляно. Богатството ти и жена ти бяха нещо твое, ти можеше да разполагаш с него; но в деня, когато няма да ме има, моето имущество ще принадлежи на твоите деца и ти няма да можеш да черпиш от него. Какво ще стане тогава с теб? Сега съм длъжна да ти кажа истината, умиращите виждат далеч!

Кой за в бъдеще ще уравнисява проклетата страст, на която си посветил живота си? Щом заради нея пожертвува мен, няма да се замислиш много и за децата си, защото трябва да призная, че ти държеше най-много на мен. Два милиона и шест години труд бяха хвърлени в тая бездна и ти нищо не намери...

При тези думи Клаес скри своята побеляла глава в ръцете си.

— Ти няма да намериш нищо друго, освен срам за тебе и нищета за децата ти — продължи умиращата. — Вече те наричат презрително алхимика Клаес, по-късно ще дойде ред на лудия Клаес! Аз вярвам в тебе. Знам, че си способен, учен, изпълнен с гений; но за обикновения човек геният прилича на лудост. Славата е слънцето на умрелите; приживе ти ще бъдеш нещастен като всички велики хора и ще разориш своите деца. Аз си отивам, без да съм се порадвала на твоята известност, която би ме утешила за загубеното щастие. Е, добре, мили Балтазар, за да смекчиш горчивината на смъртта ми, би трябвало да съм уверена, че децата ни няма да останат без парче хляб; но нищо, дори и ти самият, не би могло да ме успокои.

— Кълна се — каза Клаес, — че...

— Не се кълни, за да не нарушиш клетвата си — прекъсна го тя. — Ти ни дължеше закрила, а ни лиши от нея близо седем години. Науката е твоят живот. Великият мъж не може да има нито жена, нито деца. Върви сам по твоя път на нищета! Твоите добродетели не са добродетелите на обикновените хора, ти принадлежиш на света, ти не би могъл да принадлежиш нито на жена, нито на семейство. Ти изсушаващ земята около себе си, както правят големите дървета! Аз съм нещастно растение, което не можа да се издигне достатъчно високо, аз умирам по средата на твоя живот. Чаках този последен ден, за да ти кажа ужасните мисли, които ми бяха внушени от мъката и отчаянието. Пощади децата ми! Дано тези думи да откликнат в сърцето ти! Ще ти ги повтарям до последния си дъх. Ето, жена ти умира, ти бавно и постепенно я лиши от чувства и удоволствия. Но тези нещастни деца не ме изоставяха, те израснаха близо до моите страдания. Пощади, пощади децата ни!

— Лъомюлкиние! — извика Балтазар с гръмовит глас.

Старият камериер веднага се появи.

— Иди и унищожи всичко горе, всички апарати и прибори; действуй внимателно, но счупи всичко. — После се обърна към жена

си и добави: — Отказвам се от научните занимания!

— Вече е много късно! — промълви тя, гледайки Льомюлкиние.
— Маргерит! — простена след това, като усещаше, че умира.

Маргерит застана на прага на вратата и пронизително изпищя, щом видя угасващите очи на майка си.

— Маргерит! — повтори умиращата.

Последното възклицание съдържаше тъй мощен повик към дъщерята, в него беше вложена такава сила, че този вик представляваше цяло завещание. Ужасеното семейство притича и видя как умира госпожа Клаес, която беше изчерпала последните си сили в разговора със своя съпруг. Балтазар и Маргерит стояха неподвижни, тя — край възглавницата, той — при краката на умиращата. Те не можеха да повярват в смъртта на тази жена, чиито неизброими добродетели и неизчерпаема нежност бяха изцяло познати само на тях. Бащата и дъщерята размениха погледи, натежали от мисли: дъщерята преценяваше баща си, бащата с трепет виждаше в нейно лице оръдие на отмъщението. Въпреки че спомените за любовта, с която жена му бе изпълнила неговия живот, нахлуха в паметта му и придадоха на последните й думи свято обаяние, в което би трябвало винаги да се вслушва, Балтазар се съмняваше в сърцето си. То беше слабо в сравнение с неговия гений; у него вече се надигаше страхотният порив на страстта, отричаща силата на разкаянието му. Тя го караше да се страхува от самия себе си. След смъртта на тази жена всеки разбра, че домът Клаес е имал една душа и че тази душа вече не съществува. Скръбта на семейството беше тъй силна, че дневната, в която сякаш оставаше да витае Жозефин, сега стоеше заключена — никой не се осмеляваше да влиза там.

Обществото не проявява никога добродетелите, които изисква от отделните хора; то непрекъснато извършва престъпления, само че ги върши на думи; то подготвя лошите постъпки чрез подигравки, тъй както опошлява красивото чрез карикатурни отражения; то се надсмива над синовете, които прекалено много оплакват своите бащи, и анатемосва онези, които не плачат достатъчно; после то се забавлява да преценява колко тежат трупове, преди още да са изстинали... Вечерта на деня, в който госпожа Клаес умря, нейните познати хвърлиха по няколко цветя върху гроба ѝ между две партии вист и възхваляха добрите ѝ качества, докато търсеха някоя купа или пика.

После, след няколко съзливни изречения, които изразяват празнодумството на колективната скръб и които се произнасят с една и съща интонация, без повече или по-малко чувства, по всяко време и във всички градове на Франция, всеки пресметна размера на нейното наследство. Пиеркен пръв обърна внимание на своите събеседници, че смъртта на тази превъзходна жена всъщност е добре дошла за нея: мъжът ѝ я правел прекалено нещастна. Но това било още по-добре дошло за нейните деца: тя не можела да отказва пари на мъжа си, когото обожавала, докато днес Клаес вече не можел да разполага с нейното имущество. И всеки се заемаше да оценява наследството на нещастната госпожа Клаес, да изчислява нейните спестявания (Спестила ли е нещо? Не е ли спестила нещо?), да изброява нейните бижута, да раздипля гардероба ѝ, да претърсва всичките ѝ чекмеджета, докато опечаленото семейство плачеше и се молеше около нейния смъртен одър. Със замах на експерт-оценител Пиеркен пресметна, че собствеността на госпожа Клаес, според неговия израз, все още е налице и възлиза на сумата от около сто и петдесет хиляди франка, включващи гората във Вение — през последните дванадесет години нейната цена страшно се била покачила; и той изброи бранищата, насажденията от млади дръвчета и други подробности. Към това трябваше да се прибавят имотите на Балтазар, които още били в състояние да задоволят неговите деца, доколкото сметките по ликвидацията позволяват това. Все според неговия жаргон, госпожица Клаес била при това положение девойка с четиристотин хиляди франка.

— Но ако не се омъжи скоро — добави той, — което би я направило правоспособна и би ѝ позволило да продаде на търг гората във Вение, да ликвидира дяловете на малолетните и да ги запази от посегателство на баща им, господин Клаес е способен да разори децата си.

Всеки потърси имена на млади мъже, които биха могли жа претендират за ръката на госпожица Клаес. Но никой не поласка нотариуса с предположението, че той би могъл да бъде един от тях. Той от своя страна намирате доводи, за да отхвърли всяка от предложените партии като недостойна за Маргерит. Събеседниците се споглеждаха, подсмиввайки се, и се забавляваха да удължават тази провинциална хитрина. В смъртта на госпожа Клаес Пиеркен бе

съзрял събитие, благоприятно за неговите домогвания, и той вече си правеше свои сметки.

„Тая добра женица — си казваше той, докато се прибираще да спи — беше горда като паун и никога не би ми дала дъщеря си. Е, защо сега пък да не маневрирам така, че да се оженя за нея? Стариият Клаес е тъй заплеснат в своя въглерод, че никак не го е грижа за децата му; ако му поискам ръката ѝ, след като съм убедил Маргерит, че трябва спешно да се омъжи, за да спаси имуществото на братята и сестра си, той с радост ще гледа да се освободи от едно дете, което може да го затруднява.“

Той заспа, съзирайки красотата на брачния обред, като мечтаеше за всички предимства, които му предлагаше тази сделка, и за гаранциите за бъдещото си щастие в лицето на онази, за която щеше да се ожени. Трудно беше да се намери из цялата област младо момиче с тъй нежна красота и тъй добре възпитано като Маргерит. Нейната скромност и грация можеха да се сравнят със скромността и грацията на красивото цвете, което Еманюел не бе посмял да назове пред нея от страх, че ще разкрие съкровенията пожелания на сърцето си. Нейните чувства бяха горди, възпитанието ѝ — религиозно, тя навярно щеше да се превърне в целомъдрена съпруга. Но Маргерит не само ласкаеше самолюбието, което всеки мъж повече или по-малко влага при избора на съпруга, в добавка към това тя задоволяваше гордостта на нотариуса, поради огромното уважение, което това благородно семейство се ползуваше във Фландрия и което щеше да се споделя от бъдещия ѝ съпруг. На следния ден Пиеркен извади от касата си няколко банкноти от по хиляда франка и приятелски ги предложи на Балтазар, за да му спести паричните затруднения в мига, когато е потънал в скръб. Нотариусът очакваше, че Балтазар ще се трогне от вниманието и ще похвали пред дъщеря си доброто сърце на дарителя. Но не стана нищо подобно. Господин Клаес и дъщеря му приеха тази постъпка като нещо съвсем естествено и мъката им беше твърде силна, за да могат да мислят за Пиеркен. И наистина, отчаянието на Балтазар беше тъй дълбоко, че хората, осъждащи неговото поведение, сега му го простиха — по-малко в името на науката, която би могла да го оправдае, отколкото заради съжаленията, които не можеха да поправят нищо. Светът се задоволява с гримаси, той не проверява качеството на онова, което получава; за него скръбта е зрелище, своеобразно

забавление, което го предразполага да опрости всичко, дори и един престъпник. В своята алчност за вълнуващи преживявания, светът оправдава наравно и онзи, който го е разсмял, и онзи, който го е разплакал, без да им държи сметка.

Маргерит бе навършила деветнадесетата си година, когато нейният баща я остави да се разпорежда с къщата. Авторитетът ѝ беше почти набожно признат от сестра ѝ и двете ѝ братчета, на които в последните мигове от живота си госпожа Клаес бе заръчала да се подчиняват на така си. Траурът подчертаваше свежата ѝ белота, тъй както скръбта изтъкваше още повече нейната нежност и търпение. Още от първите дни тя прояви онази женска храброст, онази постоянна ведрина, която трябва да имат ангелите, вдворяващи покой, докато докосват със зелените си вейки сърцата на страдащите. Но въпреки че благодарение на преждевременното осъзнаване на своя дълг тя свикна да прикрива страданията си, те не намаляха от това; външното спокойствие беше в противоречие с дълбочината на нейните изживявания. Съдено ѝ бе твърде отрано да изпита изблици на чувства, които сърцето не винаги съумява да задържи. Баща ѝ непрекъснато я държеше притеснена между великодушието, присъщо на младостта, и гласа на една непрекословна необходимост. Сметките, с които се сблъска още на следния ден след смъртта на майка си, я изправиха пред негодите на живота в един момент, когато младите момичета опознават само неговите радости. Ужасно възпитание чрез страдание, което никога не липсва на ангелските натури!

Любовта, която се подхранва от алчност и честолюбие, представлява най-упоритата страст. Пиеркен не искаше да отлага завладяването на наследницата. Той намери повод да говори с Маргерит и започна с ловкост, която би могла да я съблазни. Но любовта придаваше същинско ясновидство на нейната душа. Благодарение на това тя не се полъга по една външност, безсъмнено подходяща да създаде лъжливо увлечение, още повече че в дадения случай Пиеркен проявяваше доброта, която наистина притежаваше — доброта на нотариус, сметнал за любов грижата си да спасява екую. Той се чувствуваше силен, благодарение на мнимото родство и на постоянния навик да урежда работите и да споделя тайните на това семейство. Освен това беше сигурен в доброто мнение и приятелството на бащата, беше подпомогнат от безгрижността на един

учен, който нямаше никакви определени проекти за бъдещето на дъщеря си. Като не допускаше, че Маргерит би могла да има някакво предпочитание, Пиеркен ѝ представи нещата под формата на сметки, които са тъкмо най-омразни за младите души. В случая той се показва наивен, а тя си по-служи с преструвка, понеже нотариусът смяташе, че се намира пред една девойка в безизходица и подцени предимствата на слабостта.

— Скъпа братовчедке — заговори той на Маргерит, с която се разхождаше из алеите на малката градина, — вие познавате сърцето ми и знаете колко уважавам скръбните чувства, които изпитвате в този момент. Душата ми е прекалено чувствителна за нотариус, принуден съм постоянно да се занимавам с интересите на другите, докато бих искал да се отдам на нежните чувства, които правят живота щастлив, ето защо страдах много поради това, че съм задължен да ви говоря за проекти, които не отговарят на вашето състояние, но е наложително. Не преставам да мисля за вас от няколко дни насам. Трябва да призная, че по силата на някаква фаталност имуществото на вашите братя и сестра, дори и собственото ви имущество са в опасност... Искате ли да спасите семейството си от разорение?

— Какво би трябвало да направя? — запита Маргерит, разтревожена от тези думи.

— Да се омъжите — отвърна Пиеркен.

— Аз няма да се омъжа! — възкликна тя.

— Вие ще се омъжите, след като обмислите зряло критичното положение, в което се намирате.

— А как бракът би могъл да ме спаси...?

Ето какво очаквах да ме попитате, братовчедке — прекъсна я той. — Бракът дава пълноправие!

— За какво ми е да бъда пълноправна? — попита Маргерит.

— За да встъпите в собственическите си права, скъпа моя малка братовчедке — заяви нотариусът тържествуващо. — Тогава вие ще можете да вземете своя дял от имуществото на майка ви. За да ви го дадат, ще бъде необходима ликвидация; а за ликвидацията ще се наложи да се продаде на търг гората във Вение. След като се извърши това, всички имущества, включени в наследството, ще се обърнат в капитал и вашият баща, в качеството си на настойник, ще бъде

задължен да скъта по такъв начин дяловете на вашите братя и сестра, че химията да не може да посегне на тях.

— А в противен случай какво ще се случи?

— Много просто, баща ви ще се разпорежда с имуществата ви. Ако отново се заеме да прави злато, той би могъл да продаде гората във Вение и да ви остави съвсем голи. Гората във Вение в момента струва близо един милион и четиристотин хиляди франка, но днес или утре баща ви може да я изсече и вашите хиляда и триста арпана^[12] няма да струват и триста хиляди франка. Не е ли по-добре да се избегне тази опасност, която е почти съвсем сигурна, като още сега се предизвика делба чрез добиването на вашето пълноправие? По този начин вие ще спасите гората от изсичане, към което баща ви положително би прибегнал във ваша вреда. Засега, докато химията спи, той без друго ще вложи средствата от ликвидацията в ценни книжа. При сегашната лихва милите деца ще имат всяко едно по близо пет хиляди ливри рента върху петдесет хиляди франка; като се има предвид, че капиталите на малолетните са неприкосновени, при навършване на пълнолетие братята и сестра ви ще имат удвоено имущество. Докато в противен случай, бога ми... ето... От друга страна, баща ви накърни имуществото на майка ви, ние ще знаем дефицита, след като направим пълен опис. Ако остават някакви дългове, ще ипотекирате имотите му и по този начин ще спасите нещо от тях.

— Но това би значело да обидя баща си. Последните думи на мама не бяха казани тъй отдавна, че да ги забравя. Баща ми не е способен да ограби децата си — добави тя, като се разплака. — Вие не го познавате достатъчно добре, господин Пиеркен.

— Но ако баща ви, скъпа братовчедке, се заеме отново с химия, той...

— Ние ще бъдем разорени, нали?

— О, напълно разорени! Вярвайте ми, Маргерит — каза той, като взе нейната ръка и я постави на сърцето си, — аз не бих изпълнил дълга си, ако не настоявах, Единствено вашият интерес...

— Господине — отвърна Маргерит студено, като отдръпна ръката си, — добре разбраният интерес на нашето семейство изисква аз да не се омъжвам. Майка ми прецени така.

— Братовчедке — възкликна той с убедителността на користолобец, който вижда, че изгубва цяло богатство, — вие ще се самоубиете, вие ще хвърлите на вятъра наследството на майка си... Но аз ще бъда предан докрай, вие не знаете колко е голямо приятелството ми към вас! Вие не знаете колко ви обичам, как ви обожавам от деня, в който ви видях на последния бал, даден от баща ви. Вие бяхте възхитителна. Можете да се доверите на гласа на сърцето, когато то говори за материални интереси, скъпа Маргерит.

Той направи пауза.

— Да, ще свикаме семеен съвет и ще ви въведем в пълноправие, без да се допитваме до вас.

— Но какво означава пълноправието?

— Да можеш да се ползуваш от правата си.

— Щом мога да стана пълноправна, без да се омъжвам, защо настоявате да се омъжа и за кого?

Пиеркен се опита да погледне братовчедка си нежно. Но този израз тъй контрастираше със студенината на очите му, привикнали да обръщат всичко в пари, че на Маргерит ѝ се стори, че забелязва пресметливост в дъното на тази импровизирана нежност.

— Ще се ожените за този, който би ви харесал... в града... Съпруг ви е необходим, дори и като сделка. Ами ако останете сама с баща си? Без подкрепа ще можете ли да му оказвате съпротива?

— Да, господине, ще съумея да защитавам братята и сестра си, когато дойде време за това.

„Гледай я ти!“ — каза си наум Пиеркен.

— Не, няма да успеете.

— Нека да оставим тази тема.

— Сбогом, братовчедке. Ще се опитам да ви служа въпреки съпротивата ви. Ще ви докажа колко ви обичам, като ви закрилям, въпреки волята ви, срещу едно нещастие, което всички в града предвиждат.

— Благодаря ви за интереса, който проявявате към мен, но ви умолявам да не предлагате и да не предприемате нищо, което би могло да причини и най-малка скръб на баща ми.

Маргерит остана замислена, докато гледаше как Пиеркен се отдалечава. Тя сравни металическия глас, пружинената гъвкавост на обноските, погледите, които изразяваха по-скоро раболепие, отколкото

нежност, с мелодичното мълчание на поезията, която излъчваха чувствата на Еманюел. Каквото и да се прави, каквото и да се приказва, съществува някакъв чудесен магнетизъм, чиито прояви никога не лъжат. Звукът на гласа, погледът, развълнуваните движения на влюбения мъж могат да бъдат имитирани, една девойка може да бъде подмамена от някой ловък актьор; но за да сполучи, гой трябва да бъде сам, единствен. Ако до девойката има душа, трептяща в съзвучие с нейните чувства, тя скоро ще различи проявленията на истинската любов. По това време Еманюел, както и Маргерит, се намираше под влиянието на облаците, които още от първата им среща съдбоносно бяха създали мрачна атмосфера над главите им и скриваха от тях синьото небе на любовта. Той изпитваше към своята избраница онова боготворение, което приема тъй нежни и загадъчни форми поради липсата на надежда. Неговото обществено положение го отдалечаваше твърде много от госпожица Клаес. Бедността и липсата на титла го обезкуражаваха и той не виждаше никакъв шанс да бъде приет за съпруг, винаги бе очаквал някакво насърчение, но Маргерит отказваше да му го даде пред угасващия поглед на умиращата. Еднакво чисти, те не си бяха казали нито една любовна дума. Техните радости бяха егоистичните радости на нещастните, които са принудени да им се наслаждават всеки в самота. Всеки бе изживял своя трепет поотделно, въпреки че ги вълнуваше лъч, произлизащ от една и съща надежда. Те сякаш се страхуваха от самите себе си, усещайки, че вече твърде много си принадлежат един на друг. Така Еманюел се боеше да докосне ръката на владетелката, за която бе издигнал храм в сърцето си. И най-неволният допир би предизвикал у него твърде вълнуваща наслада и той не би останал господар на своите развихрени чувства. Между тях не бяха разменени лесно уязвимите и всеобхватни, невинните и сериозни изповеди, които си позволяват и най-свенливите влюбени. Но въпреки това всеки от тях дотолкова бе завладял сърцето на другия, че и двамата бяха готови да направят един за друг и най-големите жертви — единствените удоволствия, които можеха да си позволят. Откакто умря госпожа Клаес, тяхната тайна любов се задушаваше под знака на траура. От кафяви, багрите на окръжаващата ги среда бяха станали черни, а проблясъците от светлина гаснеха сред сълзи. Сдържаността на Маргерит достигна почти до студенина, защото трябваше да спазва клетвата, дадена пред майка ѝ. След като получи по-голяма свобода от

преди, тя стана още по-строга. Еманюел беше възприел траура на своята любима, разбирайки, че в най-малкото любовно желание, и най-незначителното искане биха представлявали прегрешения пред законите на сърцето. Така тази голяма любов оставаше скрита повече от когато и да било. Двете нежни души продължаваха да трептят в съзвучие. Обаче, разделяни от скръбта, тъй както бяха разделяни от свенливостта на младостта и от уважението към страданията на умиращата, те още продължаваха да си служат само с прекрасния език на погледите, с нямото красноречие не преданите постъпки, с постоянното и пълно съответствие, възвишената хармония на младостта, първите стъпки на още неукрепналата любов. Всяка сутрин Еманюел идваше да се осведоми за здравето на Клаес и Маргерит, но влизаше в трапезарията само когато носеше писмо от Габриел или когато Балтазар го замолваше да влезе. Още първият му поглед, отправен към девойката, изразяваше хиляди пориви на симпатия: той страдеше поради сдържаността, която му налагаха условностите, той не беше я напуснал, споделяше тъгата ѝ и проливаше сълзи над сърцето на своята любима чрез този поглед, лишен от всякаква задна мисъл. Добрият младеж дотолкова живееше само в настоящето, тъй много държеше на едно щастие, което му изглеждаше мимолетно, че понякога Маргерит се упреkwаше, загдето не му подава ръка с думите: „Нека бъдем приятели!“

Пиеркен продължаваше да досажда с онова упорство, което представлява безсмисленото търпение на глупците. Той съдеше за Маргерит съобразно обикновените мерки, използвани от мнозинството за преценка на жените. Той вярваше, че думите брак, свобода, богатство, които бе хвърлил в ушите ѝ, ще поникнат в нейната душа и ще разцъфтят в копнеж, от който сам ще се възползува. Въобразяваше си, че студенината ѝ е само престорена. Но макар че я заобикаляше с грижи и галантно внимание, той зле прикриваше деспотичните си обноски на мъж, привикнал да решава най-важни въпроси от живота на семействата. За да я утеши, той си служеше с общите фрази, присъщи на хората от неговата професия. Те преминават като охлюви по мъката и оставят по нея следа от сухи думи, които разкъсват светостта ѝ. Нежността му беше преструвка. Престорената му меланхолия го напускаше още на вратата, когато си обуваше галошите или си вземаше чадъра, преди да излезе. Тонът,

който дългата му фамилиарност позволяваше да държи, сега се превръщаше в инструмент, чрез който се опитваше да спечели благоразположението на семейството, за да склони Маргерит на брака, предварително разгласен из целия град. По този начин истинската любов, предана и почитателна, беше в ярко противоречие с една егоистична и пресметната любов. И двамата мъже бяха последователни докрай. Единият даваше вид, че е обзет от страст, и използваше и най-малките си предимства, за да се ожени за Маргерит; другият криеше любовта си и трепереше да не издаде предаността си. Известно време след смъртта на своята майка, при това в един и същ ден, Маргерит има възможност да направи сравнение между единствените двама мъже, които беше в състояние да преценява. Дотогава самотата, на която беше осъдена, не ѝ беше позволила да види света, а положението, в което се намираше, не даваше никакъв достъп на онези, които биха помислили за брак с нея. Един ден, след закуска, през една от първите хубави априлски утрини Еманюел дойде тъкмо когато господин Клаес излизаше. Балтазар трудно можеше да понася гледката на своя дом и през по-голямата част от деня се разхождаше покрай градските стени. Еманюел реши да последва Балтазар, после се поколеба, сякаш събра сили, погледна Маргерит и остана. Маргерит отгатна, че учителят иска да ѝ говори, и му предложи да идат в градината. Тя отпрати сестра си Фелиси при Марта, която работеше в преддверието на първия етаж; после отиде и седна на една пейка, където можеха да я виждат нейната сестра и старата дуеня.

— Господин Клаес е тъй погълнат от скръбта, както беше от своите научни изследвания — каза младежът, докато гледаше как Балтазар бавно прекосява двора. — Всички в града му съчувствуват; той ходи като човек, който не мисли вече за нищо, спира се без причина, гледа, без да вижда...

— Всяка скръб се изразява по някакъв начин — каза Маргерит, едва сдържайки сълзите си. — Какво искате да ми кажете? — продължи тя след кратко мълчание, запазвайки студена сериозност.

— Госпожице — отвърна Еманюел с развълнуван глас, — дали имам право да ви заговоря така? Много ви моля, не виждайте в това нещо друго, освен моето желание да ви бъда полезен, и ми повярвайте, че един учител може да се интересува от съдбата на своите ученици

дотог, че да се безпокои за тяхното бъдеще Вашият брат Габриел мина петнайсетте години, вече е между по-големите ученици и сигурно ще бъде необходимо да се насочи учението му съобразно кариерата, която ще си избере. Господин баща ви е човекът, който следва да реши този въпрос; но ако не се сети, няма ли това да бъде цяло нещастие за Габриел? А от друга страна, няма ли да бъде не по-малко болезнено за господин баща ви, ако вие му обърнете внимание, че не се грижи за сина си? При това положение не бихте ли могли да поговорите с брат си за неговите вкусове, да го накарате сам да си избере някакво поприще, та по-късно, ако баща му пожелае да направи от него юрист, чиновник или военен, Габриел вече да има известни специални познания? Вярвам, че нито вие, нито господин Клаес бихте желали да го оставите неподготвен.

— О, не — каза Маргерит. — Благодаря ви, господин Еманюел, имате право. Майка ми ни караше да изработваме дантели, много се грижеше да ни научи да рисуваме, да плетем, да бродираме, да свирим на пиано и често ни казваше, че човек не знае какво може да му се случи. Габриел трябва да има своя собствена тежест в живота и да получи добро образование. Но коя кариера е най-подходяща за един мъж?

— Госпожице — каза Еманюел, потръпвайки от щастие, — от целия клас Габриел е най-надареният ученик в областта на математиката; ако има желание да влезе в Политехническото училище, вярвам, че там ще придобие познания, които ще му бъдат полезни за всякаква професия. При завършването му той ще бъде свободен да избира онази, която ще му допада най-много. Без да предрешавате нищо още отсега, вие ще спечелите време. Завършилите с успех това училище са добре дошли навсякъде. То е дало много чиновници, дипломати, учени, инженери, генерали, мореплаватели, празници, фабриканти и банкери. Така че няма нищо необикновено в това — един богат младеж от добро семейство да се подготвя за приемане там. Ако Габриел реши, бих ви помолил... дали бихте се съгласили? Кажете „да“!

— Какво желаете?

— Да се заема с подготовката му — отвърна той разтреперан.

Маргерит погледна господин дьо Солис, взе ръката му и каза:

— Да.

Тя замълча и после прибави с развълнуван глас:

— Много ценя вашата деликатност да ми предложите тъкмо това, което бих могла да приема от вас! По думите, които току-що ми казахте, разбирам, че наистина мислите за нас. Благодаря ви.

Въпреки простотата, с която бяха казани тези слова, Еманюел извърна глава, за да не се видят сълзите му от удоволствие, че може да бъде приятен на Маргерит.

— Ще ви ги довеждам и двамата — каза той след малко, когато се бе поуспокоил, — утре е свободният им ден.

Той стана, сбогува се с Маргерит, която го изпрати, а когато стигна в двора, още я виждаше на вратата на трапезарията, откъдето тя му махна приятелски.

След обяда нотариусът дойде да посети господин Клаес и седна в градината, между своя братовчед и Маргерит, тъкмо на същата пейка, на която бе седял Еманюел.

— Драги братовчедо — каза той, — днес съм дошъл, за да поговорим по работа... Четирийсет и три дни изтекоха от кончината на вашата съпруга...

— Не съм ги броил — каза Балтазар, като изтри сълза, изтръгната от официалния израз, употребен от Пиеркен.

— О, господине — каза Маргерит и погледна нотариуса, — как можете...?

— Какво да се прави, братовчедко, професията ни принуждава да отмерваме сроковете, които са установени от закона. Въпросът засяга именно вас и вашите сънаследници. Господин Клаес има само малолетни деца; той е длъжен да направи опис в срок от четиридесет и пет дни след кончината на неговата съпруга, за да бъдат установени имуществата на общото домакинство. Налага се да се разбере дали балансът е положителен, за да бъде възприет изцяло, или да се отделят правата на малолетните.

Маргерит се изправи.

— Останете, братовчедко — каза Пиеркен, — тези въпроси ви засягат, вас и вашия баща. Вие знаете колко голямо участие вземам във вашата скръб; но е необходимо дори още днес да се занимаете с тези подробности; ако не сторите това, бихте могли да изпаднете в тежко положение! В този момент аз изпълнявам своя дълг на семеен нотариус.

— Той има право — каза Клаес.

— Срокът изтича след два дни — подхвана отново нотариусът, — следователно от утре аз трябва да започна работата по установяване на имуществото, ако не за друго, то поне за да се забави плащането на наследствения данък, който фискът ще ви поиска; фискът няма сърце, той не се интересува от чувства, той слага ръка върху нас по всяко време. И така всеки ден от десет до четири часа аз и моят писар ще идваме заедно с оценителя господин Рапарлие. Щом приключим в града, ще отидем на полето. Колкото до гората във Вение, за нея ще поговорим. След като уредихме това, да минем на друга точка. Трябва да свикаме семеен съвет, за да посочим заместник-настоятник. Господин Конинкс, от Брюж, сега е вашият най-близък роднина; ала той пък е станал белгиец! Би трябвало, братовчеде, да му пишете по този повод: трябва да узнаете, дали има намерение да се установи във Франция, където притежава хубави имоти, и бихте могли да го придумате да дойде да живее, заедно с дъщеря си, във френска Фландрия. Ако откаже, ще се постарая да съставя съвета според степените на родството.

— За какво служи описът? — попита Маргерит.

— За установяване на правата, на имуществата, на актива и на пасива. Когато всичко бъде точно издирено, семейният съвет взема, в интереса на малолетните, решенията, които смята...

— Пиеркен — каза Клаес, като стана от пейката, — извършете всичко, което смятате необходимо за опазване правата на моите деца; но спестете ни мъката, да видим, че се продава онова, което принадлежеше на моята скъпа...

Той не довърши, беше казал тези думи с тъй благороден вид и с тъй проникновен тон, че Маргерит взе ръката на баща си и я целуна.

— До утре — каза Пиеркен.

— Елате на обед — каза Балтазар.

После Клаес сякаш събра спомените си и се провикна:

— Но според моя брачен договор, който беше направен според обичаите на Ейно, аз бях освободил жена си от грижата за опис, за да не я безпокоя, и по всяка вероятност също не съм длъжен...

— Ах, какво щастие! — каза Маргерит. — Това щеше да ни причини такава скръб...

— Добре тогава, утре ще проучим вашия договор — отвърна нотариусът малко сконфузен.

— Нима вие не го познавахте? — попита Маргерит. Разговорът им приключи с този въпрос. Нотариусът се оказа твърде затруднен да продължи по-нататък.

„Дяволът се намесва тук! — си каза той в двора. — Тоя тъй разсеян човек си възвърна паметта тъкмо в подходящия момент, за да ни попречи да вземем мерки срещу него. Децата му ще бъдат ограбени! Това е сигурно като две и две четири. Върви да говориш за работа на деветнайсетгодишни момичета, които си играят на чувства! Толкова си блъсках главата, за да спася имуществото на тия деца, и се разбрах с добряка Конника... А ето сега! Губя много в очите на Маргерит, която ще попита баща си, защо съм искал да правя описа, който счита за ненужен. И господин Клаес ще и каже, че нотариусите имат манията да пишат документи, че ние сме нотариуси, преди да бъдем роднини, братовчеди или приятели, с една дума — глупости...“

Той затвори рязко вратата, като мислено проклинаше клиентите, които се разоряват поради благородни чувства. Балтазар бе имал право. Описът не се състоя. И така положението на бащата спрямо децата му не беше уточнено. Изминаха месеци, без нищо в дома Клаес да се промени. Габриел, умело ръководен от господин дьо Солис, работеше старателно, учеше чужди езици и се подготвяше да вземе приемния изпит за Политехническото училище. Фелиси и Маргерит живееха в пълно усамотение. За да пестят, през топлия сезон бяха отишли да живеят в имението на бащата. Господин Клаес се зае с работите си — изплати своите дългове, като склучи значителен заем срещу имотите, и посети гората във Вение. Към средата на 1817 година бавно успокояващата се скръб го остави сам и беззащитен пред еднообразието на живота, който водеше и който му натежа. Отначало той храбро поведе борба срещу научната си страст, която неусетно започна да се пробужда, и сам си забрани да мисли за химията. После започна да мисли за нея. Но си наложи да не се заема с активна работа и се задоволи само с теоретически занимания. Постоянните проучвания възвърнаха предишната сила на увлечението му, което отново го завладя. Той започна да се пита дали е обещал да не продължава своите изследвания и си спомни, че жена му не бе приела неговата клетва. Въпреки че сам на себе си бе обещал да не се опитва

да разрешава своя проблем, нима не можеше да промени намеренията си в момент, когато забелязваше шансове за успех? Беше вече на петдесет и девет години. При тази възраст идеята, която го поглъщаше, придоби силата, с която започват маниите. Обстоятелствата допринесоха за разклащането на колебливата му лоялност. Мирът, на който се радваше Европа, бе позволил раздвижен обмен на открития и научни идеи, до които учените от различни страни бяха достигнали по време на войната, без между тях да са съществували връзки в продължение на близо двадесет години! Науката бе напреднала. Клаес откри, че постиженията в областта на химията бяха насочени, без това да се иска от химиците, към обекта на неговите търсения. Хората, посветили се на висшите сфери на науката, мислеха като него, че светлината, топлината, електричеството, галванизмът и магнетизмът са всъщност различни последици от една и съща причина, че разликата, която съществува между веществата, дотогава считани за неразложими, би могла да се получи като следствие от различна дозировка на един неизвестен източник. Той се уплаши, че друг ще открие превръщането на металите и първопричината на електричеството — две открития, които водеха към намирането на абсолютното в химията. Този страх още повече засили онова, което жителите на Дуе наричаха лудост. Желанията на този човек достигнаха до пароксизъм и той може да бъде понятен за онези, които са се увличали в науката или които са опознали тиранията на идеите. Страстта на Балтазар се развихри още по-буйно поради това, че бе дремала доста време. Тогава Маргерит, която следеше настроенятия на баща си, отключи дневната. С влизането там тя предизвика болезнените спомени за смъртта на майка си и наистина успя да съживи съжаленията и угризенията на баща си, да забави неговото падение в бездната, от която все пак нямаше да може да се спаси. Тя изрази желание да излизат и накара Балтазар да вземе участие в някои развлечения. Появиха се не малко подходящи кандидати за нея, които привлякоха вниманието на Клаес, независимо от настояването на Маргерит, че няма да се омъжи, преди да е навършила двадесет и пет години. Въпреки всички усилия на дъщеря си, въпреки яростните си душевни борби, в началото на зимата Балтазар тайно поднови своите изследвания. Трудно е да се скрият подобни занимания от любопитни жени. И така един ден Марта каза на Маргерит, докато я обличаше:

— Госпожице, ние сме загубени! Това чудовище Мюлкиние, което е предрешен дявол, защото никога не съм го виждала да се кръсти, отново се качва на тавана. Ето че господин баща ви заминава за ада... Небето да ви пази да не ви убие, както уби горката мила госпожа!

— Това не е възможно — каза Маргерит.

— Елате да видите как са се запретнали...

Госпожица Клаес изтича до прозореца и наистина видя лек дим, който излизаше от комина на лабораторията.

„След няколко месеца ще навърша двадесет и една година — помисли тя, — ще съумея да предотвратя прахосването на нашето имущество.“

Като се остави да бъде повлечен наново от своята страст, Балтазар по необходимост трябваше да пренебрегне интересите на децата си, и то още по-драстично, отколкото бе сторил това по отношение на жена си. Сега преградите бяха по-ниски, съвестта му беше станала по-малко взискателна, а увлечението му — още по-силно. И така, той тръгна по своя път към слава, труд, надежда и нищета с яростната енергия на убедения мъж. Сигурен в резултата, той започна да работи денонощно със старание, което ужасяваше дъщерите му. Те не знаеха колко малка е вредата от труда, който доставя удоволствие. Щом баща ѝ поднови своите опити, Маргерит премахна всичко излишно на масата, започна да проявява пестеливост, достойна за някоя скъперница, и бе подпомогната отлично от Жозет и Марта. Клаес не забеляза тази реформа, която свеждаше разноските само до най-необходимото. Сутрин той не закусваше, после слизаше от лабораторията си чак при започването на обяда, а вечер си лягаше, след като е постоял известно време при своите дъщери в дневната, без да им каже нито дума. Когато се прибираще в стаята си, те му пожелаваха лека нощ и той се оставяше машинално да бъде целунат по двете бузи. Подобно поведение би могло да причини големи семейни нещастия, обаче Маргерит беше подготвена да изпълнява ролята на майка, а тайната ѝ любов я предпазваше от опасностите на една тъй голяма свобода. Пиеркен престана да посещава своите братовчедки, преценявайки, че тяхното разоряване ще бъде пълно. Поземлените имоти на Балтазар, които носеха шестнадесет хиляди франка годишен доход и струваха около двеста хиляди екю, вече бяха обременени с

ипотеки за триста хиляди франка. Преди да се посвети отново на химията, Клаес бе сключил значителен заем. Сега доходите му стигаха точно за изплащане на лихвите; но с непредвидливостта, присъща на хората, които са се посветили на някаква идея, той оставяше на Маргерит получаваните от имотите си пари, за да може тя да посреща домакинските нужди. Поради това нотариусът бе пресметнал, че три години ще бъдат достатъчни, за да стане положението неудържимо, че пазителите на закона ще погълнат онова, което Балтазар няма да изхарчи дотогава. Студенината на Маргерит бе довела Пиеркен до състояние на почти враждебно безразличие. За да подготви всички за отказа си от брак с братовчедката, в случай че тя обеднее съвсем, той изразяваше съчувствие към семейство Клаес:

— Тия нещастни хора са разорени! Направих всичко, което можах, за да ги спася; но какво да се прави, госпожица Клаес се отказа от всички законни комбинации, които можеха да ги спасят от нищета...

Еманюел бе назначен за директор на колежа в Дуе, благодарение на покровителството на своя чичо, но след като бе доказал, че е достоен за този пост. Всяка вечер той навестяваше двете девойки, които повикваха при себе си дуенята веднага щом баща им си лягаше. Лекото почукване на младия дьо Солис не закъсняваше никога. От три месеца насам, насърчаван от очарователната и мълчалива признателност, с която Маргерит приемаше неговите грижи, той беше придобил самоувереност. Лъчите на чистата му душа засияха ведро като диамант и Маргерит можеше да съди за тяхната сила и трайност, като виждаше неизчерпаемостта на техния източник. Тя се възхищаваше от последователното разцъфтяване на цветя, чийто аромат предварително вече беше вдъхвала. Всеки ден Еманюел осъществяваше по някоя от мечтите на Маргерит, запалваше из вълшебните селения на любовта нови светлини, които прогонваха облаците, разведряваха небето и придаваха пищен блясък на съкровища, останали дотогава в сянка. Придобил по-голяма увереност, Еманюел можа да разкрие привлекателността на своето сърце, която дотогава бе останала дискретно прикрита. Тя се състоеше от буйната веселост на младостта, от простотата, придобита чрез постоянен труд, и от богатствата на един ум, който не е бил развратен от света, състоеше се от всичко, което тъй добре подхожда на влюбената младост. Техните две души достигнаха до още по-голямо

разбирателство; заедно те проникнаха до дъното на сърцата си и намериха едни и същи мисли: бисери с еднакъв блясък, привлекателни и свежи хармонии, подобни на онези, които се намират в морските дълбочини и, както се разправя, възхищават гмурците! Те се опознаха чрез размяна на мнения, чрез взаимното любопитство, което и у двамата възприемаше най-възхитителните форми на чувствата. Между тях липсваше лъжливият срам, но не и някои взаимни кокетства. Двата часа, които Еманюел прекарваше всяка вечер с двете девойки и Марта, възнаграждаваха Маргерит заради живота, изпълнен с тревоги и самоотричане, в който бе навлязла. Тази чистосърдечно нарастваща любов беше нейната опора. Еманюел влагаше в израза на чувствата си онзи естествен чар, който е тъй привлекателен, онзи нежен и изящен ум, които разнообразява монотонността на чувството, тъй както полировката разкроява еднообразието на скъпоценния камък, отразявайки всички лъчи. Това бяха онези възхитителни уроци, чиято тайна принадлежи на влюбените сърца; тези уроци карат жените да бъдат верни на изкусната ръка, под която формите се възраждат винаги нови, на гласа, който никога не повтаря същата фаза, без да я освежи с нови интонации. Любовта не е само чувство, тя е и изкуство. Една обикновена дума, едно внимание, една дреболия разкриват на жената опитния и възвишен майстор, който може да докосва нейното сърце, без да го похабява. С течение на времето Еманюел все по-очарователно изразяваше своята любов.

— Изпреварих Пиеркен — каза младежът една вечер, — той идва да ви съобщи неприятна новина, предпочитам сам да ви я кажа. Баща ви е продал вашата гора на спекуланти, които са я препродали на части; дърветата вече са изсечени, всички трупи са вдигнати. Господин Клаес е получил триста хиляди франка в брой, които е използвал, за да плати своите дългове в Париж; за да ги погаси напълно, той дори е бил принуден да прехвърли сто хиляди франка срещу допълнителните сто хиляди екю, които купувачите са останали да му дължат.

Пиеркен влезе.

— Видяхте ли, скъпа братовчедке, вие вече сте разорени! Аз ви предсказвах, но не пожелахте да ме слушате. Баща ви има добър апетит. Той глътна горите ви на един залък. Вашият заместник-настойник, господин Конинкс, сега е в Амстердам, за да ликвидира тамошното си имущество, и Клаес се е възползувал от този момент, за

да нанесе своя удар. Това не е хубаво. Току-що писах на добрия Конинкс, но когато той се върне, всичко ще бъде вече пропиляно. Вие ще бъдете принудени да съдите баща си; процесът няма да бъде дълъг, но ще бъде опозоряващ. Господин Конинкс не може да не заведе това дело, законът го изисква. Ето плодовете от вашето упорство! Признавате ли сега, колко бях предвидлив, колко предан бях на вашите интереси?

— Нося ви една хубава новина, госпожице — каза младият дьо Солис със своя нежен глас — Габриел е приет в Политехническото училище. Трудностите, които бяха възникнали около приемането му, са преодоляни.

Маргерит поблагодари на своя приятел с усмивка и каза:

— Моите спестявания ще имат предназначение! Марта, още от утре трябва да се заемем с багажа на Габриел. Горкичка Фелиси, ние ще трябва много да работим — добави тя, като целуна сестра си по челото.

— Утре той ще си дойде за десет дни, трябва да бъде в Париж на петнайсети ноември.

Нотариусът измери с поглед директора и каза:

— Моят братовчед Габриел се насочва добре, на него ще му бъде необходимо да си пробива път в живота. Но, скъпа братовчедке, става въпрос да се спаси честта на семейството; този път ще искате ли да ме слушате?

— Не, ако пак ще става въпрос за женитба.

— Но какво смятате да правите?

— Аз ли, братовчедке? Нищо...

— Но вие вече сте пълнолетна.

— Ще стана след няколко дни. Имате ли предвид някой кандидат, който би могъл да съчетае нашите интереси с онова, което дължим на баща ни, на семейната чест?

— Братовчедке, ние не можем да предприемем нищо без чичо ви. Като имате предвид това, аз ще дойда пак, щом той се върне.

— Сбогом, господине — каза Маргерит.

„Колкото повече обеднява, толкова повече си придава важност“ — помисли нотариусът. А на глас каза:

— Сбогом, госпожице. Моите почитания, господин директоре.

И си отиде, без да обърне внимание нито на Фелиси, нито на Марта.

— От два дни насам изучавам Гражданския кодекс и се посъветвах с един стар адвокат, приятел на моя чичо — каза Еманюел с разтреперан глас. — Ако ми позволите, още утре ще замина за Амстердам... Чуйте, скъпа Маргерит...

Той я наричаше така за първи път; тя му поблагодари с развълнуван поглед, с усмивка и с кимване на главата. Той се поспря, посочи към Фелиси и Марта.

— Говорете пред сестра ми — каза Маргерит. — На нея не ѝ е нужен този разговор, за да се примири с нашия живот на лишения и труд, тя е тъй нежна и храбра! Но тя трябва да знае колко много смелост ни е необходима.

Двете сестри се хванаха за ръце и се целунаха, сякаш за да си дадат ново доказателство за своето единство пред нещастиято.

— Остави ни сами, Марта.

— Мила Маргерит — подхвана Еманюел с глас, в който се долавяше щастиято му, че е завоювал някои права, произтичащи от любовта, — аз издирих имената и адресите на купувачите, които са останали да дължат двеста хиляди франка за гората. Ако вие се съгласите, утре един пълномощник от името на господин Конинкс, който няма да се отрече от него, ще им съобщи, че се налага заповест. След шест дни вашият роднина ще се върне, ще свика семеен съвет и ще обяви пълноправията на Габриел, който е на осемнадесет години. След като вие и брат ви получите възможност да упражнявате правата си, ще поискате своя дял от стойността на гората. Господин Клаес не може да ви откаже онези двеста хиляди франка, които ще са останали под заповест; що се отнася до другите сто хиляди, които ще останат да вземат, за тях ще получите ипотеката върху къщата, в която живеете. Господин Конинкс ще поиска гаранции за тристата хиляди франка, които се падат на госпожица Фелиси и на Жан. При това положение баща ви ще бъде принуден да ипотекира своите имоти в равнината Оршиз, които вече са обременени със сто хиляди еку. Законът дава с обратна сила приоритет на вземанията в полза на малолетни; така всичко ще бъде спасено. Занапред ръцете на господин Клаес ще бъдат вързани, никой няма да може да ви отнема земите; той няма да може да сключва заеми срещу своите земи, защото върху тях ще тежат вече

ипотеки, надхвърлящи собствената им стойност. Всичко ще се уреди вътре в семейството, без скандал, без процес. Баща ви ще бъде принуден да продължи по-предпазливо своите занимания, а може би съвсем да ги прекрати.

— Добре — каза Маргерит, — но какво ще стане с нашите доходи? Стоте хиляди франка ипотека срещу тази къща няма да ни донесат нищо, тъй като ние ще останем в нея. Доходите от имотите на баща ми в равнината Оршиз ще покриват лихвите на тристате хиляди франка дългове към чужди хора; от какво ще живеем ние?

— Най-напред ще вложите в облигации петдесетте хиляди франка на Габриел от неговия дял. Според сегашния курс вие ще получавате повече от четири хиляди ливри годишна рента, която ще стигне за заплащане на пансиона и пребиваването му в Париж. Габриел не би могъл да разполага нито със сумата от ипотеката върху къщата на баща ви, нито с капитала на своята рента; по този начин няма да се боите, че той може да изхарчи нещо от тях, а и издръжката му няма да ви тежи. А освен това, нали и на вас ще ви останат сто и петдесет хиляди франка?

— Баща ми ще ги поиска — отвърна напрегнато тя, — а аз не бих могла да му откажа.

— И тях можете да спасите, скъпа Маргерит. Вложете ги на името на брат си. Тази сума ще ви носи дванайсет или тринайсет хиляди ливри рента, с които ще живеете. Правоспособните малолетни не могат да извършват сделки без съгласие на семейния съвет и по този начин ще спечелите три години спокойствие. Дотогава баща ви ще намери, каквото търси или по всяка вероятност ще се откаже; Габриел ще стане пълнолетен и ще ви възстанови капитала, за да се оправят сметките между вас четиримата.

Маргерит изслуша нови обяснения на закона, които не можеше да разбере веднага. Безспорно тази картина беше съвсем нова в техните отношения: да разучават кодекса, с който Еманюел се беше снабдил, за да обясни на своята любима законите, засягащи имуществата на малолетните. Тя бързо оцени неговия ум, благодарение на природната женска прозорливост, засилена още повече от любовта.

На следващия ден Габриел дойде в бащината си къща. Когато младият дьо Солис го доведе при Балтазар и съобщи за приемането му

в Политехническото училище, баща му поблагодари:

— Много съм доволен, значи, Габриел ще стане учен!

— Братко — каза Маргерит, виждайки, че Балтазар се изкачва към лабораторията си, — работи добре, не пилей парите! Прави всичко, което трябва да правиш, но бъди пестелив. В дните, когато излизаш из Париж, отивай при наши приятели, при наши роднини, за да не придобиеш никое от влеченията, които погубват младите хора. Пансионът ти ще струва близо хиляда екю, ще ти остават хиляда франка за дребни удоволствия, мисля, че ще ти стигат.

— Аз отговарям за него — каза Еманюел дьо Солис, потупвайки по рамото своя ученик.

Един месец по-късно господин Конинкс, в споразумение с Маргерит, бе получил от Клаес всички желани гаранции. Плановете, тъй мъдро замислени от Еманюел дьо Солис, бяха изцяло одобрени и осъществени. Пред лицето на закона, пред своя братовчед, чиято почтеност беше непоколебима по въпроси, засягащи честта, Балтазар прие всичко, което искаха от него. Той се срамуваше от продажбата, която бе извършил в момент на силен натиск от страна на своите кредитори. Доволен, че може да поправи вредата, която почти несъзнателно бе нанесъл на своите деца, той подписа документите със сериозността на учен. Беше загубил всякаква предвидливост, напомняше за онези негри, които сутрин продават жена си за малко ракия, а вечерта я оплакват. Дори и не поглеждаше към своето най-близко бъдеще. Не се запитваше от какво ще живее, когато изхарчи и последното екю. Той задълбочаваше своите изследвания, продължаваше покупките, без да съзнава, че вече само номинално е собственик на къщата и на другите си имоти, че благодарение строгостта на законите би му било невъзможно да получи дори един петак срещу имуществата, на които беше само нещо като юридически пазител. 1818 година измина без неприятни събития. Двете девойки плащаха разноските, необходими за образованието на Жан, и се справяха с всички домашни нужди, благодарение на осемнайсетте хиляди франка рента, вложена на името на Габриел. Господин дьо Солис загуби чичо си през месец декември на същата година. Една сутрин Маргерит научи от Марта, че баща ѝ продал сбирката си от лалета, мебелировката на предната къща и всичкото сребро. Тя беше принудена да откупи най-необходимите прибори и накара да ги

бележат с нейната марка. До този ден бе пазила пълно мълчание относно крайностите на Балтазар, но този път, след вечеря, помоли Фелиси да я остави сама с баща им. Той бе седнал, както обичаше, в ъгъла на дневната край камината. Маргерит му каза:

— Мили татко, ти си господар да продаваш всичко тук, дори и децата си. Ние ще ти се подчиняваме без възражение, но аз съм принудена да ти обърна внимание, че сме без пари, че едва има с какво да преживяваме тази година. Фелиси и аз сме принудени да работим денонощно, за да плащаме пансиона на Жан — сега сме започнали една дантелена рокля. Заклевам те, татко, откажи се от твоите изследвания.

— Имаш право, мое дете; след шест седмици всичко ще бъде свършено! Аз ще съм намерил абсолютното, е противен случай абсолютното изобщо не може да се намери. Вие ще бъдете богати, ще имате милиони...

— Остави ни засега поне парче хляб! — отвърна Маргерит.

— Няма ли хляб тук? — запита Клаес с тревога. — Да няма хляб у един Клаес!... Ами всичките ни имоти?

— Ти изсече гората във Вение. Землището още не е разчистено и не може да произвежда нищо. Що се отнася до фермите в Оршиз, доходите от тях не стигат дори за изплащане на лихвите от заемите, които си направил.

— Тогава от какво живеем? — запита той.

Маргерит му посочи иглата си и добави:

— Рентата на Габриел ни помага, но тя не е достатъчна. Бих могла да свържа някак двата края тая година, ако не ме отрупваш с неочаквани фактури, ти нищо не ми казваш за покупките си в града. Тъкмо мисля, че имам достатъчно за тримесечните разходи, и ми пристига някоя сметка за закупена сода, поташ, цинк, сяра и какво ли не още...

— Мило дете, още шест седмици търпение; после ще стана повнимателен, ти ще видиш чудеса, моя малка Маргерит.

— Крайно време е да помислиш за своите работи. Продаде всичко: картини, лалета, сребро, вече нищо не ни остава; поне нови дългове недей да правиш.

— Отсега нататък не бих искал да правя — каза старецът.

— Отсега нататък! Да не би да си направил други?

— Малко нещо, дреболии... — отвърна той, като сведе поглед и се изчерви.

За първи път Маргерит се почувствува унижена от падението на баща си и изпита такава мъка, че не посмя да го разпитва повече. Месец по-късно един банкиер от града дойде, за да осребри полица за десет хиляди франка, подписана от Клаес. Маргерит го помоли да изчака този ден, като изказа съжаление, че не е била предупредена за това плащане. Тогава той ѝ съобщи, че фирмата Проте и Шифрървил има още девет полици, всяка за същата сума, с падежи през един месец.

„Повече не може така! — помисли си Маргерит. — Нещо трябва да се направи.“

Тя изпрати да повикат баща ѝ и нервно почна да се разхожда из дневната, като си говореше сама на себе си:

— Да намеря сто хиляди франка или да видя баща си затворен, какво да правя?

Балтазар не слезе. Не можейки повече да чака, Маргерит се изкачи в лабораторията. Като влезе, видя баща си сред обширно помещение, силно осветено, пълно с уреди и прашни стъклени съдове. Тук и там имаше книги и масички, отрупани с надписани и номерирани вещества. Навред, поради заетостта на учения, безпорядък — пълно противоречие с фламандските навици. Над тези купища от колби, реторти, метали, фантастично оцветени кристали, образци, окачени по стените или хвърлени върху пещите, се очертаваше лицето на Балтазар Клаес. Без дреха, със запретнати ръкави като работник, с разголена гръд, покрита с косми, бели като косите му. Очите, страхотно напрегнати, втречени в една пневматична машина, не се откъснаха от нея. Похлупакът на тази машина беше покрит с леща, образувана от две изпъкнали стъкла, чиято вътрешност бе изпълнена с алкохол. Там се събираха слънчевите лъчи, които минаваха през едно от деленията на таванската розетка. Съдът, чиято основа беше изолирана, бе свързан чрез жици с огромна волтова батерия. Лъчмюлкини движеше основата на машината, монтирана върху подвижна ос, като се стремеше винаги да поддържа лещата перпендикулярно спрямо слънчевите лъчи. Той се изправи с лице, очернено от прах, и каза:

— Ах, госпожице, не се доближавайте!

Баща ѝ, който, почти коленичил пред своята машина, бе ярко осветен от слънчевите лъчи, с оределите си коси, наподобяващи сребърни нишки, с изпъкналия си тук там череп, с лицето си, изкривено в напрегнато очакване, а също необикновеният изглед на предметите, които го заобикаляха, тъмнината, която обгръщаше ъглите на това обширно таванско помещение, откъдето се подаваха чудновати машини — всичко засилваше впечатлението на поразената Маргерит, която си каза е ужас:

„Баща ми е луд!“

Тя се приближи до него и му каза на ухото:

— Отпрати Льомюлкиние.

— Не, не, мое дете, той ми трябва; очаквам резултата от един чудесен опит, за който другите не са се сещали. От три дни вече дебнем един слънчев лъч. Разполагам със средства да подложам металите в съвсем празно пространство под концентрирана слънчева светлина и електрически ток. Виждаш ли, ей сега най-силното въздействие, с което може да разполага един химик, ще се прояви, и само аз...

— Татко, вместо да изпаряваш металите, по-добре ги пази, за да плащаш с тях полиците си...

— Чакай, чакай!

— Господин Мерсктюз дойде, татко: той трябва да получи десет хиляди франка в четири часа.

— Да, да, ей сега. Подписах тия дреболии за следващите няколко месеца, вярно е. Убеден съм, че ще намеря абсолютното. Боже мой, ако имах юлско слънце, опитът щеше да е сполучил вече!

Той се хвана за главата, седна на грозния тръстиков стол и сълзи се появиха на очите му.

— Господинът има право! — каза Льомюлкиние. — За всичко това е виновно слънцето, то е много слабо, пъл негодник, мързеливец такъв!

Господарят и камериерът вече не обръщаха внимание на Маргерит.

— Остави ни сами, Мюлкиние — каза тя.

— Но аз тъкмо правя нов опит! — провикна се Клаес.

— Татко, забрави за своите опити — каза дъщеря му, когато останаха сами, — ти трябва да изплащаш сто хиляди франка, а ние

нямаме нито грош... Остави лабораторията, сега става въпрос за честта ти. Какво ще стане с тебе, когато се озовеш в затвора? Ще опетниш ли белите си коси и името Клаес с позора на една несъстоятелност? Аз съм против това. Ще намеря сили да се боря с лудостта ти, би било ужасно да те видя без хляб в последните ти дни. Осъзнай положението ни, имай най-сетне малко разум!

— Лудостта! — извика Балтазар, който се изправи, втренчи пламтящите си очи в дъщеря си, скръсти ръце на гърдите си и повтори думата „лудостта“ тъй величествено, че Маргерит потрепера. — Ах, майка ти не би ми казала тази дума, тя познаваше значението на моите издирвания, тя беше изучила цяла наука, за да ме разбира, тя знаеше, че работя за човечеството, че няма нищо себично и долно в мен. Виждам, че любовта на обичащата съпруга стои по-високо от привързаността на дъщерята. Да, любовта е най-хубавото от всички чувства! Да имам разум! — прибави той, като се удари в гърдите. — Нима ми липсва разум? Не съм ли това, което съм? Ние сме бедни, дъще, е добре, аз искам да бъде така. Аз съм ваш баща, слушайте ме. Ще ви направя богати, когато ми бъде угодно. Вашето богатство, та то е дреболия. Когато открия разложител на въглерода, ще напълня вашата дневна с диаманти и това е още нищо в сравнение с другото, което търся. Вие можете спокойно да чакате, докато аз изгарям в гигантски усилия...

— Татко, нямам право да ти искам сметка за четирите милиона, които погребя без никаква полза в тоя таван. Няма да ти говоря за майка ми, която ти уби. Ако имах съпруг, навярно и аз щях да го обичам, както те обичаше мама, и щях да съм готова да пожертвувам всичко за него, както тя пожертвува всичко за теб. Изпълних нейните нареждания и се посветих изцяло на теб. Доказах го, като не се ожених, за да не те принуждавам да даваш сметка за настояничеството си. Да оставим миналото, да мислим за настоящето. Дошла съм тук заради една необходимост, която ти самият си създаде. Трябват пари за твоите полици, разбираш ли? Тук не е останало нищо за продаване, освен портретът на нашия праядо Ван Клаес. И така, аз идвам от името на майка ми. Тя нямаше сили да защитава децата си от техния баща и ми заповяда да ти се съпротивлявам. Идвам от името на моите братя и на сестра ми. Идвам, татко, от името на всички Клаес. Идвам да ти заповядам да изоставиш своите опити, да си оправиш сметките,

преди да се върнеш към своята наука. На твоя страна е бащината власт, която се проявява само в това, че ни убива, на моя страна обаче са твоите предци и честта, чийто глас е по-силен от химията. Семействата са по-важни от науката. Прекалено дълго бях твоя дъщеря!

— И вече искаш да бъдеш мой палач! — каза той с отпаднал глас.

Маргерит излезе, за да не изневери на ролята, която току-що бе взела. Беше ѝ се сторило, че чува гласа на майка си да казва: „Недей да противоречиш много на баща си, обичай го!“

— Хубава работа свърши госпожицата горе! — каза Льомюлкиние, като слезе в кухнята да се храни. — Тъкмо щяхме да пипнем тайната, трябваше ни само още мъничко юлско слънчице! Защото господинът, ах, какъв човек! Той е като бог! Той не предприема и толкоз — каза камериерът на Жозет, като тракна с палеца на дясната ръка по зъбите си, — без да знае причината на всичко. И изведнъж — дрън-дрън! Тя идва да вика за някакви си глупави полицаи...

— Добре де, плати ги от твоите спестявания тия полицаи — каза Марта.

— Няма ли масло да си намажа на хляба? — обърна се Льомюлкиние към Жозет.

— Ас какво да го купим? — кисело отвърна готвачката. — Гледай ти! Старо чудовище, нали правиш злато в твоята дяволска кухня, защо не вземеш да направиш и малко масло? Няма да е толкова трудно и ще продадеш от него на пазара, за да има какво да ядем. Сега ядем само сух хляб, не виждаш ли! Двете госпожици се задоволяват само с хляб и орехи, ти може би ще искаш да се храниш по-добре от господарите? Госпожицата не иска да харчи повече от сто франка на месец за цялата къща, ние се храним само по веднъж. Ако ти се хапва нещо хубаво, имаш си пеци горе, в които печете бисери, само за това се говори из пазара. Защо не почнеш да печеш пилета в тях?

Льомюлкиние взе хляба си и излезе.

— Ще си купи нещо със свои пари — каза Марта, — още по-добре, все пак ще икономисаме нещо. Ама че е скъперник!

— Би трябвало да го оставим малко гладен — каза Жозет. — Вече осем дни нищичко нийде не е пипнал, аз му върша работата, той е все горе. Би могъл да ми се отплати, като ни купи няколко херинги; нека само да ги донесе, аз се наемам да ги взема от него!

— Ах! — каза Марта. — Чувам, че госпожица Маргерит плаче. Старият магьосник, баща ѝ, ще погълне къщата, без да каже нито една християнска дума, магьосникът му с магьосник! Да беше в моя край, досега щяха да са го изгорили жив, но тук хората нямат повече вяра от африканските маври.

Госпожица Клаес не можеше да сдържа риданията си, докато прекосяваше галерията. Тя се прибра в стаята, потърси писмото на майка си и прочете следното:

„Дете мое, ако бог позволи, душата ми ще бъде в сърцето ти, когато четеш тези редове, последните, написани от мен! Те са пълни с любов към моите скъпи деца, които остават на произвола на един демон, на когото не съумях да се противопоставя. И така, той е погълнал вашия хляб, както погълна живота ми и дори любовта ми! Ти знаеш, мила моя, че обичах баща ти! Ще издъхна, обичайки го по-малко, защото вземам срещу него мерки, които не бих му признала, докато съм жива. Да, в дъното на гроба си ще запазя едно последно средство за деня, когато ще бъдете в най-тежко положение. Ако той ви е осъдил на нищета или ако трябва да се спаси честта ви, дете мое, ти ще намериш у господин дьо Солис, ако е още жив, ако не — у неговия племенник, нашия добър Еманюел, около сто и седемдесет хиляди франка, които ще ви помогнат да живеете. Ако нищо не е могло да укроти страстта на баща ви, ако неговите деца не са се оказали по-силна преграда за него, отколкото беше моето щастие и ако не го спират в неговия престъпен устрем, напуснете го, заживейте отделно! Аз не можех да го изоставя, бях се отдала на него. Ти, Маргерит, трябва да спасиш семейството! Опрощавам ти всичко, което ще бъдеш принудена да направиш, за да защитаваш Габриел, Жан и Фелиси! Бъди храбра, стани ангел пазител на семейство Клаес. Бъди твърда, не смей да кажа безмилостна. Но за да бъдат поправени причинените нещастия, ще трябва да си запазиш някакви средства и ти трябва да помниш, че си

била пред пълна нищета, не забравяй, че нищо не може да спре силата на страстта, която всичко ми отне. И така, дъще моя, забравиш ли сърцето си, значи, имаш сърце. Твоята лъжа, ако се наложи да криеш нещо от баща си, ще бъде похвална; всичките ти действия, колкото и укорими да изглеждат, ще бъдат героични, щом са направени за закрила на семейството. Добродетелният господин дьо Солис ми потвърди това, а никоя съвест не би могла да бъде по-чиста, нито по-прозорлива от неговата. Не бих имала сили да ти кажа тези думи дори когато умирам. Все пак бъди винаги почитателна и добра при тази борба. Съпротивлявай се, обичайки, отказвай с нежност. Какво да правя — предстоят ти сълзи и страдания, които ще възникнат едва след смъртта ми... Целуни от мен милите ми деца в момента, когато ще бъдеш единствената им закрила. Бог и светиите да са с теб!

Жозефин“

Към това писмо беше прибавен израз на признателност към господата дьо Солис — чичо и племенник, — които се задължаваха да предадат поверената им от госпожа Клаес сума на онова от нейните деца, което им представи въпросното писмо.

— Марта — извика Маргерит на дуенята, която веднага се изкачи, — иди у господин Еманюел и го помоли да дойде при мен.

„Благородна и дискретна душа! — Той нищо не ми е казвал, въпреки че моите грижи и скърби станаха негови...“ — мислеше Маргерит.

Еманюел се появи още преди Марта да се е завърнала.

— Вие сте имали тайни от мен! — каза девойката и му посочи писмото.

Еманюел наведе глава.

— Маргерит, значи, вие сте много нещастна? — отвърна той просълзен.

— О, да! Бъдете моя опора вие, когото майка ми нарича „нашият добър Еманюел“ — и тя му показа писмото, не можейки да съдържи радостния си трепет, че изборът ѝ е одобрен от нейната майка.

— Моята кръв и моят живот ви принадлежат от деня, в който ви видях в галерията, но не знаех, не смеех да се надявам, че някой ден ще приемете кръвта ми. Ако ме познавате достатъчно, би трябвало да знаете, че думата ми е свещена. Простете ми, че напълно се подчиних на майчината ви воля, няхах право да преценявам нейните намерения.

— Вие ни спасихте! — прекъсна го тя и го хвана под ръка, за да слязат в дневната.

След като узна произхода на сумата, запазена от Еманюел, Маргерит му довери тъжната необходимост, заплашваща къщата.

— Трябва да ида да изплатя полиците — каза Еманюел. — Ако всичките са у Мерсктнос, вие ще спечелите лихвите. Ще ви предам седемдесетте хиляди франка, които остават. Милият ми чичо остави приблизително такава сума в дукати, които лесно ще могат да се пренесат тайно.

— Да, донесете ги през нощта, когато баща ми спи, ще ги скрием заедно. Ако разбере, че имам пари, може би ще прибегне до насилие. О, Еманюел, да се пазиш от собствения си баща! — добави тя разплакана и отпусна челото си върху сърцето на младежа. Това грациозно и тъжно движение, с което Маргерит търсеше закрила, беше първият израз на нейната любов — винаги обгърната от меланхолия, винаги съдържана от страдания; но това препълнено сърце най-сетне трябваше да прелее и този миг дойде под тежестта на нещастieto!

— Какво да правим? Какво ще стане с нас? Той не вижда нищо, не се грижи нито за нас, нито за себе си. Просто не знам как може да живее на този таван, където въздухът изгаря.

— Какво може да се очаква от човек, който всеки миг се провиква като Ричард III: „Кралството ми за един кон!“ — отвърна Еманюел — Той винаги ще бъде безпощаден и вие трябва да бъдете като него. Платете тези полици, дайте му, ако искате, вашето състояние; но средствата на братята ви и на сестра ви не са нито ваши, нито негови.

— Да дам състоянието си? — каза тя, като стисна ръката на Еманюел и му хвърли пламенен поглед. — Вие ме съветвате да сторя това, вие, докато Пиеркен измисляше хиляди лъжи, за да ме накара да го запазя.

— Уви, може би и аз съм егоист по свой начин! Понякога бих желал да сте бедна, струва ми се, че така ще сте по-близо до мен; друг

път ми се иска да сте богата, щастлива и намирам, че е дребнаво да се виждаме разделени заради жалките предимства на богатството.

— Скъпи, да не говорим за нас...

— Нас! — повтори той с опиянение.

После, след кратко мълчание, добави:

— Нещастieto е голямо, но не е непоправимо.

— Ще трябва да го поправим ние самите, семейство Клаес вече няма глава. Той достигна дотам, че вече не е нито баща, нито мъж, няма никаква представа за правда и неправда. Той, който беше тъй благороден, тъй честен, тъй щедър, сега прахоса, въпреки закона, имуществото на децата, които трябваше да закриля — в каква бездна е пропаднал? Боже мой, какво всъщност търси?

— За нещастие, скъпа Маргерит, въпреки че греши като баща на семейство, той има право от научна гледна точка. Ще се намерят в Европа двадесетина души, които биха му се възхитили, докато всички останали говорят за лудост. Но вие можете без никакви скрупули да му откажете имуществото на неговите деца. Всяко откритие става случайно. Ако баща ви трябва да намери решението на своя проблем, той ще го открие без толкова разностики и може би дори в момент, когато е загубил всякаква надежда!

— Горката ми майка, по-добре е за нея, че умря! — каза Маргерит. — Тя хиляди пъти е изстрадала смъртта, преди да умре. Тази борба няма край...

— Ще има край — подхвана Еманюел. — Когато няма да имате вече нищо, господин Клаес няма да намира средства и ще се спре.

— Тогава нека да се в спре още днес, ние нямаме средства.

Господин дьо Солис отиде да изплати полиците и после ги донесе на Маргерит. Противно на обичая си, Балтазар слезе няколко минути преди започването на вечерята. За първи път от две години насам дъщеря му забеляза белези на страшна скръб по лицето му: отново беше станал баща, разумът беше пропъдил научното увлечение. Той погледна към двора, към градината и когато се убеди, че е сам с дъщеря си, приближи се към нея с жест, изразяващ меланхолия и доброта.

— Мое дете — започна той, като стисна ръката ѝ с болезнена нежност, — прости на стария си баща... Да, Маргерит, аз не бях прав, само ти си правата. Докато не съм намерил, аз съм жалък нещастник!

Ще си ида оттук. Не искам да видя как ще продадат Ван Клаес — и той посочи към портрета на мъченика. — Той е умрял за свободата, аз ще умра за науката, той — прославен, аз — омразен...

— Омразен ли, татко? Не! — каза тя, като се хвърли на гърдите му. — Ние всички те обичаме, нали Фелиси? — и Маргерит се обърна към сестра си, която влизаше в този миг.

— Но какво ти е, мили татко?

Аз ви опропастих...

— Нищо — каза Фелиси, — братята ни ще спечелят ново състояние за нас. Жан винаги е пръв в класа си.

— Ето какво, татко — подхвана Маргерит, като отведе Балтазар към камината. След този жест, изпълнен с грация и синовна ласкавост, тя взе оттам няколко книжа, сложени под стенния часовник — ето твоите полици, но не подписвай нови, защото няма да има с какво да ги платим...

— Значи, ти имаш пари? — каза Балтазар на ухото на Маргерит, когато се съвзе от своята изненада.

Тези думи спряха дъха на храбрата девойка, дотолкова бяха изпълнени с радост, надежда и безумно опиянение. Баща ѝ се оглеждаше, сякаш очакваше да намери злато.

— Татко — отвърна тя с болка в гласа, — имам това, което ми принадлежи.

— Дай ми го! — каза той с алчен жест. — Ще ти го върна стократно.

— Да, ще ти го дам — отвърна Маргерит, като наблюдаваше Балтазар, който не разбра смисъла, влаган от дъщеря му в тези думи.

— Ах, мила дъще, ти ми спасяваш живота! Намислил съм един последен опит, след който не е възможно да се направи нищо повече. Ако и тоя път не го намеря, ще трябва да се откажа да търся абсолютното. Дай ми ръка, ела, мое мило дете, аз бих искал да направя от теб най-щастливата жена на земята; ти ми връщащ щастието, славата; ти ми даваш възможност да ви обсипя със съкровища, да ви отрупам със скъпоценности, с богатства...

Той целуна дъщеря си по челото, взе ръцете ѝ, стисна ги, започна да изразява радостта си с ласкавост, която на Маргерит се видя почти раболепна. По време на вечерята, Балтазар виждаше само нея, гледаше я с обич, проявяваше вниманието и нежността, които са присъщи на

влюбените. Достатъчно беше тя да направи някакво движение, той веднага се опитваше да отгатне нейната мисъл, нейното желание и ставаше, за да го изпълни: караше я да се срамува, влагаше в грижите си своеобразна младежка жар, която контрастираше с преждевременно настъпилата му старост. На неговото мило внимание Маргерит противопоставяше картината на настоящето им падение, било чрез някоя дума, изразяваща съмнение, било чрез поглед към празните рафтове на етажерките в трапезарията.

— Нищо, след шест месеца ние ще запълним всичко това със злато и всякакви чудеса. Ти ще бъдеш като кралица. Цялата природа ще ни принадлежи, ние ще бъдем над всичко... И то благодарение на теб, моя Маргерит... Маргерита! — продължи той, като се усмихна — твоето име е същинско пророчество. Маргарита означава бисер. Стърн е казал това някъде. Чела ли си Стърн? Искаш ли една негова книга? Ще ти направи удоволствие.

— Казват, че бисерът е плод на болест — отвърна тя с огорчение, — а ние вече достатъчно страдахме!

— Не бъди тъжна, ти ще създадеш щастие за всички, които обичаш, ще бъдеш могъща, много богата...

— Госпожицата има толкова добро сърце! — каза Льомюлкиние, чието грубо лице с мъка изобрази нещо като усмивка.

До края на вечерта Балтазар обсипа двете си дъщери с всичко приятно, останало в характера му и с целия си чар на събеседник. Думите и погледите му излъчваха магнетичен флуид, той изяви могъществото на гения и ясният ум, всичко, което очароваше Жозефин. По такъв начин, тъй да се каже, той приобщи дъщерите си към своето сърце. Когато дойде Еманюел дьо Солис, той намери бащата и децата, събрани заедно — нещо, което не беше се случвало много отдавна. Въпреки своята сдържаност, младият директор попадна под въздействието на тази картина, тъй като разговорът и обноските на Балтазар имаха неудържима привлекателност. Въпреки че са потънали в бездните на мисълта и че непрестанно са заети да наблюдават духовния свят, хората на науката все пак забелязват и най-малките подробности от средата, в която живеят. По-скоро неуравновесени, отколкото разсеяни, те никога не са в хармония с онова, което ги заобикаля, те знаят и забравят всичко; предугаждат бъдещето, пророкуват за самите себе си, осведомени са за някои събития още

преди тяхното настъпване, но никому не казват нищо. Ако понякога в тишината на размишленията им се случи да си послужат със своята мощ, за да проумеят какво става около тях, стига им това, че са отгатнали търсеното. После работата им ги увлича и те почти винаги не на място прилагат придобитите познания за всекидневния живот. Случва им се да се събудят от обществената си апатия или да паднат от висините на духовния свят в света на всекидневието; тогава те се завръщат с богата памет и съвсем не са негодни за нищо чужденци. Така и Балтазар, у когото проникателността на сърцето се съчетаваше с проникателността на ума, знаеше цялото минало на дъщеря си и познаваше или бе отгатнал и най-малките подробности от загадъчната любов, която я свързваше с Еманюел. Той доказа това по много фин начин и изрази своето одобрение, споделяйки техните чувства. Това беше най-приятното ласкателство, което може да направи един баща и двамата влюбени не бяха в състояние да устоят пред него. Тази вечер беше възхитителна чрез контраста си със скърбите, които се трупаха в живота на тези нещастни деца. След като, тъй да се каже, ги изпълни със своята светлина и обля със своята нежност, Балтазар се прибра. Еманюел дьо Солис, който дотогава бе проявявал притеснение, се освободи най-сетне от трите хиляди златни дуката, които бе държал в джобовете си, боейки се да не се издаде. Той ги постави върху работната масичка на Маргерит и тя ги покри с бельото, което кърпеше. После Еманюел отиде за останалите пари. Когато се върна, Фелиси вече си беше легнала. Минаваше единадесет часа. Марта, която бе останала будна, за да съблече господарката си, в момента се занимаваше с Фелиси.

— Къде да скрием това? — каза Маргерит, и не устоя на удоволствието да си поиграе с няколко дуката — детинска постъпка, която я погуби!...

— Ще повдигна тази мраморна колонка, чиято подставка е кухня — каза Еманюел, — ще пхнете фишеците там и самият дявол не би отишъл да ги търси на това място.

В мига, в който Маргерит за предпоследен път отиваше от масичката до колонката, тя нададе пронизителен вик, изпусна фишеците, а монетите разкъсаха хартията и се разпиляха по паркета; баща ѝ беше на вратата на дневната и алчното изражение на лицето му я ужаси.

— Какво правите тук? — каза той, като поглеждаше ту към дъщеря си, прикована от страх към пода, ту към младежа, който набързо се бе изправил, но чието положение край колонката беше достатъчно многозначително.

Монетите бяха изпопадали по паркета със силен шум и тяхното разпиляване в тоя миг изглеждаше пророческо.

— Не съм се излъгал — каза Балтазар, сядайки, — долових звук на злато...

Той беше не по-малко развълнуван от двамата млади, чиито сърца биеха в такова съзвучие, че движенията им се съчетаваха като удари на часовниково махало посред дълбоката тишина, която внезапно настана в дневната.

— Благодаря ви, господин дьо Солис — каза Маргерит на Еманюел, което означаваше: „Помогнете ми, за да спасим тази сума.“

— Значи това злато...? — подхвана Балтазар, като поглеждаше с ужасяваща прозорливост към дъщеря си и Еманюел.

— Това злато е на господина, който има добрината да ми го заеме, за да посрещна нашите задължения — отвърна тя.

Господин дьо Солис се изчерви и понечи да излезе.

— Господине — каза Балтазар, като го задържа за ръката, — не се скривайте от моята признателност.

— Господине, вие не ми дължите нищо. Тези пари принадлежат на госпожица Маргерит, която ги заема срещу своите имоти — отвърна той и погледна любимата си, която му поблагодари с едва доловимо трепкаме на клепачите.

— Не мога да оставя това така — каза Клаес и взе перо и лист хартия от масичката на Фелиси.

После се обърна към удивените млади хора:

— Колко има тук?

Страстното увлечение беше направило Балтазар по-хитър и от най-ловкия измамник: сумата щеше да бъде в последна сметка негова. Маргерит и господин дьо Солист се поколебаха.

— Да ги преброим — каза той.

— Има шест хиляди дуката — отвърна Еманюел.

— Седемдесет хиляди франка — подхвана Клаес.

Погледът, който Маргерит отправи към своя любим, му даде смелост.

— Господине — заговори почтително той, — поемането на задължението от ваша страна няма никаква юридическа стойност, простете ми този чисто технически израз. Аз дадох в заем на госпожицата тази сутрин сто хиляди франка, за да изплати полиците, които вие не бяхте в състояние да погасите. Вие не можете да ми дадете никакви гаранции. Тези сто и седемдесет хиляди франка са на госпожица дъщеря ви, която може да разполага с тях както намери за добре, но аз съм ѝ ги заел срещу обещанието да сключим договор, по силата на който ще бъда гарантиран чрез нейния дял от сечицето във Вение.

Маргерит извърна лице, за да не се видят сълзите, бликнали в очите ѝ, тя познаваше чистосърдечията на Еманюел. Възпитан от чичо си в най-строгото съблюдаване на религиозните добродетели, младежът особено много се ужасяваше от всякаква лъжа: след като бе поднесъл живота си и сърцето си на Маргерит, сега той жертвуваше заради нея и своята съвест.

— Сбогом, господине — му каза Балтазар, — мислех, че имате повече доверие в един човек, който ви гледаше с очите на баща...

След като размени съжалителни погледи с Маргерит, Еманюел бе съпроводен от Марта, която затвори вратата към улицата. Когато бащата и дъщерята останаха съвсем сами, Клаес заговори.

— Ти ме обичаш, нали?

— Не започвай тъй отдалеч, татко: ти искаш тази сума, нали? Няма да ти я дам.

Тя се зае да събира дукатите, а баща ѝ мълчаливо почна да ѝ помага да подрежда монетите и да проверява сумата, която беше разпиляна. Маргерит не прояви никакво недоверие към него. Когато дукатите отново бяха събрани на фишеци, Балтазар каза с отчаян израз:

— Маргерит, това злато ми трябва!

— Ако го вземеш, ще бъде кражба — отвърна тя студено. — Чуй ме татко: по-добре да ни убиеш всички изведнъж, отколкото да ни караш да изстрадваме хиляди пъти смъртта всеки ден. Разбери, че не можем да отстъпим...

— Това значи да убиете баща си!

— Така ще отмъстим за майка си — каза тя, като посочи мястото, където госпожа Клаес беше умряла.

— Дъще, ако знаеше за какво става дума, нямаше да ми кажеш такива думи. Слушай, ще ти обясня задачата... Но ти нищо няма да разбереш — провикна се той с отчаяние, — най-сетне дай ми ги! Повярвай веднъж на баща си... Да, знам, че причиних мъка на майката, че разпилях, за да употребя изрази на невежите, своето имущество и ви лиших от вашето: знам, че всички работите заради това, което ти наричаш лудост; но, мой ангеле, моя многообична, моя любов, моя Маргерит, чуй ме най-последно! Ако не успея, ще се съгласявам за всичко с теб, ще ти се подчинявам така, както ти би следвало да ми се подчиняваш; ще изпълнявам твоите желания, ще оставя на теб да се разпореждаш с имуществото ми, няма да бъда вече настойник на децата си, ще се откажа от всякаква власт. Кълна се в майка ти! — каза той и се просълзи.

Маргерит се извърна, за да не гледа това разплакано лице, и Клаес се хвърли в краката на дъщеря си, като вярваше, че тя ще отстъпи.

— Маргерит, Маргерит! Дай ги, дай ги! Какво са шейсет хиляди франка, за да си спестиш вечни угризения! Ето виж, аз ще умра, това ще ме убие... Чуй ме, думата ми ще бъде свещена. Ако не сполуча, ще се откажа от моите изследвания, ще напусна Фландрия и самата Франция, ако искаш, и ще ида да работя като прост работник, за да възстановя стотинка по стотинка твоето имущество и да върна един ден на децата си онова, което науката е взела от тях.

Маргерит поиска да привдигне баща си, но той настояваше да остане в краката ѝ, после прибави разплакан:

— Бъди за последен път нежна и предана! Ако не успея, ще се съглася, че си имала право да бъдеш груба. Ще ме наричаш луд старец, ще ми казваш, че съм лош баща, най-сетне ще можеш да заявиш, че съм невежа! А аз, като слушам тия думи, ще ти целувам ръцете. Ако искаш, ще можеш да ме биеш и когато ме удряш, ще те благославям като най-добрата между дъщерите, спомняйки си, че си ми дала своята кръв!

— Ако ставаше въпрос само за моята кръв, щях да ти я дам — провикна се тя, — но мога ли да оставя своята наука да удуши братята ми и сестра ми? Не! Стига, стига! — каза тя, като изтриваше сълзите си и отблъскваше галещите ръце на баща си.

— Шейсет хиляди франка и два месеца — каза той, надигайки се яростно, — само това ми е нужно! Но моята дъщеря застава между славата, между богатството и мен... Бъди проклета! Ти не си нито дъщеря, нито жена, ти нямаш сърце! Ти няма да бъдеш нито майка, нито съпруга!... Остави ме да ги взема! Хайде, мила малка моя, мое скъпо дете! Ще те обожавам — продължаваше той, като протегна ръка към златото. В движението му имаше чудовищна енергия.

— Аз съм беззащитна пред силата, но бог и великият Клаес ни виждат! — каза Маргерит, като посочи портрета.

— Добре, опитан се да живееш, опръскана с кръвта на своя баща! — викна Балтазар с ужасяващ поглед.

Той стана, огледа дневната и бавно се опъти да излезе. Като стигна до вратата, обърна се като някой просяк и запита дъщеря си с жест, на който Маргерит отвърна с отрицателно движение на главата.

— Сбогом, дъще! — каза той нежно. — Опитай се да живееш щастливо.

След излизането му Маргерит остана в някакво вцепенение, което сякаш я отдели от земята. Тя вече не беше в дневната, не усещаше тялото си, имаше крила и летеше из просторите на духовния свят, където всичко е възвишено, където мисълта преодолява и разстоянията, и времето, където никаква божествена ръка повдига завесата, забулваща бъдещето. Струваше ѝ се, че изминават цели дни между отделните стъпки на баща ѝ, който се качваше нагоре по стълбището; после в мига, когато чу, че той влиза в стаята си, тръпки от ужас я разтърсиха. Водена от предчувствие, което проблясна в душата и с бързината на светкавица, тя изтича по стълбището в тъмнината, безшумно, с бързината на стрела и видя байта си, който вдигаше пистолет към челото си.

— Вземи всичко! — извика тя и се спусна към него.

Маргерит се отпусна на едно кресло. Като видя бледността ѝ, Балтазар почна да плаче, тъй както плачат старците; отново се превърна в дете, целуна я по челото, заговори ѝ, без да спира, беше готов да подскача от радост и сякаш му се искаше да танцува с нея, тъй както влюбеният танцува с любимата си, след като тя му е дала щастие.

— Стига, стига, татко! — каза тя. — Не забравяй обещанието си! Ако не сполучиш, ще ме слушаш ли?

— Да.

— О, мамо! — провикна се тя, като се обърна към стаята на госпожа Клаес. — И ти щеше да дадеш всичко, нали?

— Спи спокойно — каза Балтазар, — ти си добра дъщеря.

— Да спя! За мен няма нощи, каквито подхождат на младостта ми; ти ме състаряваш, татко, също както постепенно похаби сърцето на мама...

— Бедно дете, бих искал да те успокоя, като ти обясня резултатите от великолепия опит, който съм намислил, ти ще разбереш...

— Разбирам само, че сме разорени — каза тя на тръгване.

На следната сутрин Еманюел дьо Солис доведе Жан, който имаше свободен ден.

— И така? — тъжно подхвана Еманюел.

— Отстъпих — отвърна тя.

— Скъпа — каза той в порив на меланхолична радост, — ако бяхте устояли, щях да ви се възхищавам; но слаба, ви обожавам!

— Ах, Еманюел, какво ни остава сега?

— Оставете всичко на мен — каза сияещият младеж, — ние се обичаме, всичко ще се нареди!

Няколко месеца преминаха в пълно спокойствие. Господин дьо Солис убеди Маргерит, че нейните жалки икономии никога не биха могли да достигнат значителна сума, и я посъветва да не пести толкова, да купува всичко в достатъчни количества, използвайки остатъка от сумата, която му бе поверена. През този период Маргерит изживяваше тревогите и безпокойствата, които по-рано бяха вълнували майка ѝ при подобни обстоятелства. Колкото и недоверчива да беше, в края на краищата тя започна да се надява на гения на своя баща. По силата на едно необяснимо явление, много хора се надяват, без да вярват. Надеждата е плод на желанието, а вярата е рожба на сигурността, Маргерит си казваше: „Ако баща ми сполучи, ние ще бъдем щастливи!“ Само Клаес и Льомюлкиние заявяваха: „Ние ще успеем.“ За нещастие, от ден на ден лицето на Балтазар се натъжаваше. Когато идваше да се храни, понякога не смееше да поглежда към дъщеря си, а понякога ѝ отправяше тържествуващи погледи. Вечерите Маргерит използваше, за да си изясни някои тънкости на законите, за които разпитваше младия дьо Солис. Тя

отрупа баща си с въпроси относно техните роднински връзки. Така завърши своето, тъй да се каже, възмъжаване — очевидно се подготвяше да изпълни плана, който бе обмислила, в случай че баща ѝ още веднъж пропадне в своя двубой с Неизвестното.

В началото на месец юли Балтазар прекара цял ден на пейката в своята градина, потънал в печални размишления. Той поглеждаше ту към опразненото място на лалетата, ту към прозорците на стаята на жена си; без съмнение страдаше при мисълта за всичко, което му е струвала неговата борба: движенията му потвърждаваха, че не е задълбочен в своя проблем. Маргерит седна край него да поработи малко преди да се хранят.

— Татко, пак ли не сполучи?

— Не, мое дете...

— Ах! — каза Маргерит с нежен глас. — Няма да ти отправя и най-слаб упрек, ние сме еднакво виновни. Само ще искам да изпълниш думата си, тя трябва да бъде свещена: ти си Клаес. Твоите деца ще те заобикалят с любов и уважение; но от днес нататък ти ми принадлежиш и ми дължиш послушание. Не се безпокой, моята власт ще бъде смекчена и самата аз ще работя, за да ускоря нейния край. Ще взема със себе си Марта и ще ви напусна за около един месец, за да се заема с теб; защото — прибави тя, като го целуна по челото — сега ти си мое дете. От утре Фелиси ще се разпорежда с къщата. Горката, тя няма още седемнайсет години и не би могла да ти се противопоставя: бъди великодушен и не искай от нея никакви пари, защото тя ще разполага само с нужното за покриване на най-належащите разноси за домакинството. Бъди храбър, откажи се за две или три години от своите трудове и размишления. Проблемът ще узрее, ще ти събера достатъчно пари, за да го разрешиш и ти ще го разрешиш. Е, добре, твоята кралица не е ли мъдра? Кажй?

— Значи, всичко не е изгубено!

— Не, ако удържиш думата си.

— Ще ти се подчинявам, дъще — отвърна Клаес, дълбоко развълнуван.

На следния ден господин Конинкс дойде от Камбре, за да вземе своята родственица. Идваше с пътническа кола и не пожела да остане по-дълго — изчака само Маргерит и Марта да завършат своите приготовления. Господин Клаес посрещна братовчед си любезно, но

беше очевидно натъжен и унижен. Старият Конинкс отгатна мислите на Балтазар и докато се хранеха, му каза с голяма прямота:

— Аз притежавам няколко от вашите картини, братовчеде; обичам хубавите картини, това е една разоряваща страст, но всички си имаме по някаква лудост...

— Мили чичо! — каза Маргерит.

— Смятат ви за разорен, братовчеде; но един Клаес винаги има съкровища тук — каза той, като се почука по челото — и тук, нали? — добави, като посочи сърцето си. — Ето защо държа на вас! Намерих в кесията си няколко екю, които поставям на ваше разположение.

— Аз ще ви се отплатя със съкровища! — провикна се Балтазар.

— Единствените съкровища, които ние притежаваме във Фландрия, братовчеде, са постоянството и трудът — отвърна строго Конинкс. — Нашият прародител е написал тези две думи на челото си — добави той, като му посочи портрета на Ван Клаес.

Маргерит целуна баща си, сбогува се с него, даде наставленията си на Жозет, на Фелиси и замина за Париж. Господин Конинкс беше овдовял, имаше само една дъщеря на дванадесет години и притежаваше огромни богатства, тъй че не беше невъзможно да пожелае да се ожени отново. Ето защо жителите на Дуге повярваха, че госпожица Клаес се омъжва за бащиния си братовчед. Слухът за този богат брак доведе Пиеркен нотариуса в дома на Клаес. Бяха настъпили големи промени в мислите на отличния сметкаджия. От две години насам градското общество се беше разделило на два противни лагера. Благородниците бяха образували единия, а буржоазията — втория, естествено, твърде враждебен на първия. Това внезапно деление, което се извърши из цяла Франция и я раздели на две враждуващи нации, чието взаимно раздражение все повече се увеличаваше, беше една от главните причини за приемането на революцията от юли 1830 година в провинцията. Между двете групировки, едната от които беше ултрамонархическа, а другата — ултралиберална, се намираха чиновниците, приемани — съобразно важността си — в едната и в другата и които при падането на легитимисткия режим останаха неутрални. В началото на тази борба между аристокрацията и буржоазията кафенетата на роялистите придобиха нечувано великолепие, съперничейки блестящо с либералните кафенета. Стигна се до своеобразни гастрономически празненства, за които се разказва,

че стрували живота на мнозина. Нещастниците, като несполучливо излети топове, не могли да издържат на тези изпитания. Естествено, двете групи проявяваха нетърпимост и прочистваха редовете си. Въпреки че бе твърде богат за жител на провинцията, Пиеркен беше отхвърлен от аристократическите кръгове и се приюти при буржоазията. Честолюбието му пострада много от последователните удари, получени, когато постепенно бе отблъсван от хората, с които общуваше по-рано. Той навърши четиридесет години — пределната възраст, при която мъжете, възнамеряващи да се женят, все още биха могли да вземат млади жени. Девојките, за които би могъл да претендира, принадлежаха към буржоазията, а неговата амбиция беше да остане във висшето общество, в което трябваше да го въведе някой подходящ брак. Усамотението, в което живееше семейство Клаес, го беше оставило чуждо на това обществено деление. Въпреки че Клаес беше от старата аристокрация на областта, научните занимания му пречеа по всяка вероятност да се подчинява на враждебността, породена от новото групиране на хората. Колкото и бедна да би била, една госпожица Клаес би донесла на своя съпруг онова богатство от суетност, за което копнеят всички парвенюта. Ето защо Пиеркен отново почна да посещава Клаесови с тайното намерение да направи необходимите жертви, но да постигне брака, който би осъществил всичките му възжелания. Той правеше компания на Балтазар и Фелиси, докато Маргерит отсъствуваше, но макар и късно откри опасен съперник в лицето на Еманюел дьо Солис. Смяташе се, че наследството на покойния абат е значително. В очите на един мъж, който обръщаше всичко в цифри, младият наследник изглеждаше посилен с парите си, отколкото с привлекателността на сърцето, която никога не смуцаваше Пиеркен. Това богатство възвръщаше цялата тежест на името дьо Солис. Златото и благородното потекло бяха като два светилника, които отразявайки се един в друг, удвояваха своя блясък. Искреното чувство на младия директор към Фелиси, с която той се отнасяше като със сестра, подтикна нотариуса. Той се опита да затъмни Еманюел, като смесваше модния жаргон, изразите на пресилена галантност, мечтателните настроения и печалните елегии, които тъй добре подхождаха на лицето му. Като се обявяваше за разочарован от всичко на света, той обръщаше очи към Фелиси, за да я убеди, че само тя би могла да го възвърне към живота. Фелиси, към

която за първи път мъж отправяше комплименти, се вслуша в думите му, а те винаги бяха приятни, дори и когато лъжеха. Тя прие кухотата за дълбочина и понеже изпитваше нужда да даде някаква насока на неопределените чувства, които изобилствуваха в сърцето ѝ, обърна внимание на своя братовчед. Може би съвсем несъзнателно тя ревнуваше влюбеното внимание, с което Еманюел обграждаше сестра ѝ. Без съмнение и тя искаше да бъде като нея прицел на погледите, на мислите и на грижите на един мъж. Пиеркен скоро забеляза предпочитанието, което Фелиси му отдаваше, и това го накара да упорствува в своите усилия дотолкова, че се увлече повече, отколкото бе желал. Еманюел не изпускаше от очи началото на тази любов — престорена у нотариуса, невинна у Фелиси, чието бъдеще беше поставено на карта. Между братовчедата и братовчедката се водеха душевни разговори, разменяха се думи, казани шепнешком зад гърба на Еманюел, изобилствуваха онези дребни лукавства, които придават такова изражение на някой поглед или на някоя дума, че потайната им нежност би могла да предизвика невинни грешки. С помощта на тези отношения, които Пиеркен поддържаше с Фелиси, той се опита да разкрие тайната на пътуването на Маргерит. Искане да узнае дали то наистина е свързано с брак и дали следва да се откаже от своите надежди. Ала въпреки неговото голямо умение нито Балтазар, нито Фелиси можаха да му дадат някакъв отговор, защото самите те не знаеха нищо за проектите на Маргерит. Изглеждаше че тя, вземайки властта в ръцете си, беше почнала да си служи с похватите на властниците и скриваше своите намерения. Мрачната натъженост на Балтазар и неговата отпадналост придаваха мудност на вечерните часове. Въпреки че Еманюел успя да накара химика да играе табла, Балтазар проявяваше разсеяност в играта. През по-голямата част от времето този човек, който притежаваше тъй голяма интелигентност, изглеждаше глупав. Разочарован в своите надежди, унижен, че е пропилял три състояния, изпаднал в ролята на комарджия без пари, той изнемогваше под тежестта на рухналите си надежди, под бремето на своите възжелания, които бяха по-скоро излъгани, отколкото унищожени. Този гениален човек, заставен от необходимостта да мълчи, сам се осъждаше и представляваше наистина трагична картина, която би трогнала и най-безчувствения човек. Самият Пиеркен гледаше с известно чувство на уважение този лъв в клетка, чиито очи

бяха изпълнени с подтисната сила, бяха станали спокойни от прекомерна скръб, мрачни от прекомерна светлина. Неговите погледи сякаш искаха милостиня, за която устата не смееше да помоли. Понякога светкавица проблясваше по това изпито лице, което се оживяваше от замисъла на някой нов опит. После, обхождайки дневната, погледът на Балтазар се спираше на мястото, където жена му бе умряла, сълзи се стичаха като жарки пясъчни зрънца от пустинята на неговите зеници, станали огромни от напрегнат размисъл, и главата му се отпускате на гърдите. Той бе повдигнал света като Титан и сега светът се стоварваше, още по-тежък, върху неговата гръд. Тази гигантска мъка, тъй мъжествено понасяна, оказваше въздействие върху Пиеркен и Еманюел. Понякога те се вълнуваха дотолкова, че им се приискваше да дадат на този човек сумата, необходима за няколко поредици от опити — тъй голяма убедителност има у гения! И двамата разбираха как госпожа Клаес и Маргерит са могли да хвърлят милиони в тази бездна, но разумът скоро спираше поривите на сърцето и тяхното вълнение се изразяваше само в утешения, които още повече огорчаваха този Титан, поразен от гръм. Клаес не говореше за по-голямата си дъщеря, не се безпокоеше нито от нейното отсъствие, нито от липсата на писма до него и до Фелиси. Когато Солис и Пиеркен го питаха за новини от нея, той изглеждаше раздразнен. Предчувствуваше ли, че Маргерит действа срещу него? Унижен ли се усещаше, загдето се е отказал от бащинските си права в полза на своето дете? По-малко ли я обичаше, откакто тя бе взела ролята на бащата, а той — на детето? Може би много от тези причини и много от тези неизразими чувства, които преминават като облаци в душата, допринасяха за неизречената немилост, на която той осъждаше Маргерит. Колкото и достойни да са известните и неизвестни велики хора, сполучили или несполучили в своите начинания, те имат своите недостатъци, чрез които се свързват с човечеството. Тяхното нещастие е двойно, защото страдат от своите качества не по-малко, отколкото от своите недостатъци, и на Балтазар предстоеше да свикне с болката от нараненото си самолюбие. Така че животът му и вечерите, по време на които четиримата прекарваха заедно без Маргерит, бяха живот и вечери, белязани от скръб, изпълнени с не особено приятни преживявания. Това бяха безплодни дни, приличащи на изсушени равнини, където все пак се среща по някое и друго цвете, — редки утешения. Тяхната атмосфера

изглеждаше замъглена в отсъствието на най-голямата дъщеря, която беше станала душата, надеждата и силата на това семейство. Така изминаха два месеца, по време на които Балтазар очакваше търпеливо. Маргерит се върна в Дуе, придружавана от стария си чичо, който остана при тях, вместо да се върне в Камбре, без съмнение, за да подкрепи със своя авторитет някой преврат, замислен от племенницата му. Завръщането на Маргерит беше малък семеен празник. Нотариусът и господин дьо Солис бяха поканени на вечеря от Фелиси и Балтазар. Когато пътническата кола спря пред вратата на къщата, тези четирима души излязоха да посрещнат пътниците с голяма радост. Маргерит изглеждаше щастлива, че отново вижда бащиното огнище, очите ѝ се насълзиха, когато прекоси двора, за да влезе в дневната. Обаче когато целуваше баща си, милувките ѝ на дъщеря не бяха лишени от някаква задна мисъл, тя се изчерви като виновна съпруга, която не умеє да се преструва. Погледът ѝ си възвърна цялата чистота, когато се спря на господин дьо Солис, от когото сякаш черпеше сила да довърши онова, което бе замислила тайно. Докато се хранеха, въпреки веселостта, която оживяваше лицата и разговора, бащата и дъщерята се разглеждаха един друг с недоверие и любопитство. Балтазар не зададе никакви въпроси на Маргерит относно нейния престой в Париж, без съмнение, за да запази бащиното си достойнство. Еманюел дьо Солис подражаваше на тази сдържаност. Но Пиеркен, който беше свикнал да знає всички тайни на семейството, каза на Маргерит, прикривайки любопитството си под фалшиво добродушие:

— Е, скъпа братовчедке, вие сигурно видяхте много неща в Париж, представленията...

— Нищо не видях в Париж — отвърна тя, — аз не ходих там, за да се забавлявам. Дните минаваха тъжно за мен, няхах търпение да се върна в Дуе.

— Ако не бях се разсърдил, тя нямаше да дойде дори в операта, където при това ѝ беше скучно! — каза господин Конинкс.

Вечерта беше натегната, всеки се чувствуваше притеснен, усмихваше се неловко или се стремеше да прояви онази престорена веселост, под която се крият действителни безпокойства. Маргерит и Балтазар бяха завладени от неопределени, но жестоки страхове, които подтискаха сърцата им. Колкото повече времето напредваше, толкова повече настроението на дъщерята и бащата се влошаваше. Понякога

Маргерит се опитваше да се усмихне, но нейните жестове, погледи, звукът на гласа ѝ издаваха живо безпокойство. Господата Конинкс и дьо Солис сякаш знаеха причината на нейното скрито вълнение, и, както изглеждаше, се опитваха да я насърчават с многозначителни погледи. Балтазар бе засегнат, задето са го оставили настрана от някакво решение и от някакви действия, извършени заради него. Неусетно той се отделяше от своите деца и от своите приятели, запазвайки мълчание. Маргерит сигурно щеше да му разкрие какво е решила по отношение на него. За един възрастен човек, за един баща, това положение беше непоносимо. Достигнал възрастта, когато човек не прикрива нищо от децата си, когато размахът на идеите и мислите дава сила на чувствата, естествено бе да става все по-мрачен, замислен и наскърбен, като виждаше, че приближава моментът, в който щеше да загуби всичките си права. Тази вечер съдържаше в себе си една от онези кризи на душевния живот, които могат да бъдат обяснени само с помощта на образи. Облаците и гръмотевичната буря се сгъстяваха по небето, хората в полето се смееха; на всекиго му беше топло, усещаше приближаването на бурята, поглеждаше нагоре и продължаваше пътя си. Господин Конинкс пръв отиде да си легне и бе придружен до стаята си от Балтазар. През това време Пиеркен и господин дьо Солис си тръгнаха. Маргерит се сбогува много любезно с нотариуса; тя не каза нищо на Еманюел, но му стисна ръката и му отправи нежен поглед. После отпрати Фелиси и когато Клаес се върна в дневната, намери дъщеря си сама.

— Мили татко — заговори тя с разтреперан глас, — аз напуснах къщата поради тежките обстоятелства, при които се намираме. След голямо напрежение и след като преодолях неизказани трудности, сега се връщам с известни шансове за спасение за всички. Благодарение на твоето име, на влиянието на чичо и на покровителството на господин дьо Солис, ние получихме за теб едно място на данъчен агент в Бретан. Казват, че то осигурява осемнайсет до дваайсет хиляди франка годишно. Нашият чичо даде нужния залог... Ето писмото за твоето назначение — добави тя, като извади някакъв документ от чантата си. — Твоето оставане тук, през годините на лишения и жертви, които ни предстоят, би било непоносимо. Баща ни трябва да остане в положение, почти равностойно на онова, при което е живял винаги. Няма да ти искам нищо от твоите доходи, ще си ги използваш както

намериш за добре. Само ще те моля да помниш, че ние нямаме нито стотинка рента и че всички ще живеем с онова, което Габриел ще ни дава от своята издръжка. Градът няма да знае нищо за този отшелнически живот. Ако би останал при нас, ти би бил пречка за средствата, които ще употребим, сестра ми и аз, за да се опитаме да възвърнем заможността на този дом. Злоупотреба ли е това с властта, която ми даде, за да ти дам възможност сам да си възстановиш състоянието? След няколко години, ако желаш, ще станеш главен данъчен агент.

— Значи, Маргерит — тихо каза Балтазар, — ти ме изпъждаш от моята къща...

— Не заслужавам такъв упрек — отвърна дъщерята, като сдържаше силното вълнение на сърцето си. — Ти ще се върнеш между нас, щом бъдеш в състояние да живееш в родния си град по начин, който ти подхожда. Освен това, татко, нали имам твоята дума? — добави тя хладно. — Ти трябва да ми се подчиняваш. Чичо остана, за да те отведе в Бретан, тъй че няма да пътуваш сам.

— Няма да отида! — провикна се Балтазар, като стана. — Нямам нужда от ничия помощ, за да възстановя богатството си и да платя онова, което дължа на децата си.

— Така ще бъде по-добре — подхвана Маргерит, без да се смути. — Само ще те моля да размислиш върху нашето положение, което ще ти обясня накратко. Ако останеш в тази къща, твоите деца ще излязат от нея, за да те оставят господар тук.

— Маргерит!

— Освен това — продължи тя, без да дава вид, че забелязва раздражението на баща си — трябва да уведоим министъра за твой отказ, да му съобщим, че не приемаш едно доходно и почтено място, което въпреки усилията и връзките ние нямаше да получим, ако няколко банкноти от по хиляда франка не бяха умело поставени от чичо в ръкавицата на една дама...

— Да ме напуснете!

— Или ти ще ни напуснеш, или ние ще избягаме от теб. Ако бях твое единствено дете, щях да направя същото, което направи майка ми, без да се оплаквам от съдбата си, такава, каквато ти ми я налагаш. Обаче сестра ми и двамата ми братя няма да умрат от глад или от отчаяние край теб — обещах това на онази, която умря ей тук — и тя

посочи леглото на майка си. — Криехме от теб своите мъки, страдахме мълчаливо, но днес нямаме вече сили за това. Ние не сме на ръба на пропаст, ние сме на нейното дъно, татко! За да излезем оттам, не ни е достатъчна само смелост, нужно е също така нашите усилия да не бъдат непрестанно осуетявани от капризите на една страст...

— Мои скъпи деца! — провикна се Балтазар, като грабна ръката на Маргерит. — Аз ще ви помагам, ще работя, ще.

— Ето начинът за това — отвърна тя, като му протегна министерската заповед.

Но начинът, който ми предлагаш, за да възвърна богатството си, е много бавен! Ти ме караш да загубя плодовете от десетгодишен труд и огромните средства, вложени в моята лаборатория. Там — каза той, като посочи таванското помещение — са всичките наши източници.

Маргерит се опъти към вратата с думите:

— Татко, ти ще избереш!

— Ах, дъще, ти си много непреклонна! — отвърна той и седна в едно кресло, докато тя излизаше.

На следващата утрин Маргерит узна от Льомюлкиние, че господин Клаес бил излязъл. Тази обикновена вест я накара да побледнее и тревогата ѝ беше тъй видима, че старият камериер добави:

— Бъдете спокойна, госпожице. Господинът каза, че ще се върне в единайсет часа за обяд. Той не си е лягал да спи. В два часа сутринта още беше прав в дневната и се взираше през прозорците към покрива на лабораторията. Аз чаках в кухнята, виждах го, той плачеше, той е наскърбен. Ето най-сетне месец юли, през време на който слънцето е годно да обогати всички ни и ако вие пожелаете...

— Стига! — каза Маргерит, отгатвайки всички мисли, които биха могли да хрумнат на баща ѝ.

И наистина с Балтазар беше станало нещо, което е характерно за всички домоседи. Животът му, тъй да се каже, зависеше от местата, към които се беше приобщил; мисълта му, завинаги свързана с лабораторията и с къщата, ги правеше тъй необходими за него, както е борсата за някой спекулант, за когото празничните дни са загубени дни. Тук бяха неговите надежди, тук се спускаше от небесата единствената атмосфера, от която дробовете му можеха да черпят жизнено необходимия му въздух. Това свързване с хора и предмети, тъй могъщо у слабохарактерните, става почти тиранично у хората на

науката и на изследванията. Да напусне своята къща, означаваше за Балтазар да се откаже от науката, от проблема си, означаваше да умре.

Маргерит беше извънредно развълнувана, докато седнаха да се хранят. В паметта ѝ бе възкръснала сцената, когато Балтазар бе поискал да се самоубие, и тя се боеше да не би отчаяното положение на баща ѝ да намери трагична развръзка. Тя се разхождаше насам-натам из дневната и потреперваше при всяко изскърцване на вратата. Най-сетне Балтазар се прибра. Докато той прекосяваше двора, Маргерит се взря в лицето му с безпокойство, но видя само израза на мрачна скръб. Щом влезе в дневната, тя се приближи към него, за да го поздрави. Той нежно я прегърна през кръста, притисна я до сърцето си, целуна я по челото и прошепна в ухото ѝ:

— Отидох да си взема паспорт.

Гласът, примиреният поглед, жестът на баща ѝ — всичко разкъсваше сърцето на нещастната девойка, която извърна глава, за да прикрие сълзите си. Като не можеше да ги сдържа, най-сетне отиде в градината и се върна след като бе поплакала на воля. По време на обяда Балтазар беше весел като някой съвсем задоволен човек.

— Значи ще заминем за Бретан, братовчедо? — обърна се той към господин Конинкс. — Винаги съм имал желание да видя тоя край.

— Там се живее евтино — отвърна старият чичо.

— Напуска ли ни татко? — извика Фелиси.

Влезе господин дьо Солис, който водеше Жан.

— Ще го оставите днеска при нас — каза Балтазар, като настани своя син до себе си, — заминавам утре и искам да се сбогувам с него.

Еманюел погледна Маргерит, която наведе глава. Този ден беше мрачен, всички изпитваха тъга и подтискаха някакви мисли или сълзи. Не ставаше дума за отсъствие, а за заточение. Всички освен това инстинктивно чувствуваха колко унижително беше за един баща на възрастта на Балтазар да признае на всеослушание своите поражения, като приеме назначение и напусне семейството си. Само той беше на висотата на положението и изглеждаше, че приема с благородство тази форма на покаяние заради прегрешенията, породени от увлечението на гения. Когато вечерта измина, а бащата и дъщерята останаха сами, Балтазар, който през целия ден бе проявявал нежност и обич, както по време на хубавите дни на своя патриархален живот, протегна ръка на Маргерит и я попита със своеобразна нежност, примесена с отчаяние:

— Доволна ли си от твоя баща?

— Ти си достоен за него! — отвърна Маргерит, като му показа портрета на Ван Клаес.

На другата сутрин Балтазар, последван от Льомюлкиние, се изкачи в своята лаборатория, сякаш за да се сбoguва с надеждите, които го бяха вдъхновявали. Господарят и камериерът се спогледаха и очите им бяха изпълнени с меланхолия, когато влязоха в таванското помещение, което щяха да напуснат, може би завинаги. Балтазар се загледа в машините, около които мисълта му бе блуждала тъй дълго и всяка от които беше свързана със спомена за някакво изследване или някакъв опит. Натъжен, той нареди на Льомюлкиние да изпразни съдовете от всички газове и опасни киселини, да отдели веществата, чието съприкосновение би могло да предизвика избухвания. Докато вземаше тези мерки, той изпитваше горчиви съжаления, каквито изживява някой осъден на смърт, преди да се изкачи на ешафода.

— Ето един опит, чийто резултат, обаче, трябва да бъде изчакан — каза той, като се спря пред капсула, в която се виждаха двете жици на една волтова батерия. — Ако този опит можеше да успее, ех, каква мисъл! Тогава моите деца нямаше да изпъдят от къщата си бащата, който би хвърлил диаманти в краката им... Ето една смес от въглерод и сяра — добави той, говорейки сам на себе си, — в която въглеродът играе ролята на положително електризирано тяло; кристализацията трябва да започне на отрицателния полюс; и в случай на разлагане въглеродът би кристализирал...

— Да, то ще стане точно така! — каза Льомюлкиние, прехласнат от възхищение пред своя господар.

— Освен това — продължи Балтазар след кратко мълчание — сместа е подложена на въздействието на тази батерия, която може да...

— Ако господинът желае, аз ще засиля действието ѝ...

— Не, не, трябва да се остави както е. Покоят и времето са насъщни условия за кристализацията!...

— Тогава нека да си стои колкото ѝ трябва, тая кристализация — каза камериерът.

— Ако температурата спадне, въглеродният сулфат ще кристализира — продължи Балтазар, като изразяваше разпокъсано неясните мисли, които в неговото съзнание образуваха завършен замисъл, обаче въздействието на батерията влияе на известни условия,

които не познавам... Би трябвало да се следи това... Възможно е... Но какво съм се увлякъл, вече не става дума за химия, драги мой, ние трябва да отидем да събираме данъци в Бретан...

Клаес бързо напусна помещението и слезе, за да закуси за последен път със семейството. Присъствуваха също Пиеркен и господин дьо Солис. Балтазар бързаше да свърши своята научна агония, сбогува се с децата си и се качи в колата, заедно с чичото, цялото семейство го изпрати до външната врата. Там Маргерит го целуна и се притисна към него в отчаяна прегръдка. В отговор той ѝ прошепна на ухото: „Ти си добра дъщеря и никога няма да ти се сърдя за това!“ После тя прекоси двора, скри се в дневната, коленичи на мястото, където майка ѝ бе умряла, и почна горещо да се моли на бога да ѝ даде сили да се справи с тежките задължения на новия си живот. Тя се чувствуваше вече подкрепена от един вътрешен глас, който сякаш изразяваше одобрението на майка ѝ, когато нейната сестра, нейният брат, Еманюел и Пиеркен влязоха. Те бяха изпратили с поглед колата, чак докато се беше скрила от очите им.

— Сега, госпожице, какво ще правите? — каза Пиеркен.

— Ще спася нашия дом — отвърна просто тя. — Ние притежаваме около хиляда и триста арпана във Вение. Моето намерение е да ги разчистим, да ги разпределим на три ферми, да изградим постройките, необходими за бъдещата работа, и да ги дадем под наем. Вярвам, че след няколко години, след много икономии и търпение, всеки от нас — тя показа сестра си и брат си — ще има по една ферма от четиристотин и няколко арпана, която би могла да дава един ден към петнайсет хиляди франка рента. Брат ми Габриел за сметка на това ще си запази тази къща и онова, което вече е вложено в облигации. После ще можем да върнем на татко неговото имущество, освободено от всякакви задължения, като употребим нашите приходи за изплащане на дълговете му.

— Добре, скъпа братовчедке — каза нотариусът, удивен от разбирането на деловите въпроси, с което говореше Маргерит, както и от нейния хладен ум, — обаче на вас ще ви трябват повече от двеста хиляди франка, за да разчистите земята, да построите фермите и да купите добитък... Откъде ще вземете тази сума?

— Тук започват моите затруднения — отвърна тя, поглеждайки ту към нотариуса, ту към господин дьо Солис, — не смея да я поискам

от чичо, който вече плати гаранцията за татко!

— Вие имате приятели! — се провикна Пиеркен, който изведнъж си бе дал сметка, че госпожиците Клаес все още са „девойки с по петстотин хиляди франка всяка“...

Еманюел дьо Солис загледа нежно Маргерит; за свое нещастие, Пиеркен остана нотариус и посред ентузиазма си. Той добави:

— Аз ви ги предлагам тия двеста хиляди франка! Еманюел и Маргерит се посъветваха с поглед, който беше същинско откровение за Пиеркен. Фелиси пък силно се изчерви от щастие, че братовчед ѝ проявява щедрост, каквато тя би желала. Тя погледна към сестра си, която веднага отгатна, че по време на нейното отсъствие горкото момиче се е полъгало по баналните ухажвания на Пиеркен.

— Ще ми плащате само пет на сто лихва — продължи той. — Ще ми се издължите, когато искате, и ще ми дадете ипотека върху вашите земи. Но бъдете спокойни, няма да има нужда да ми плащате за всичките договори, освен това ще ви намеря подходящи фермери и ще уредя всичко друго безплатно, за да ви помогна като роднина.

Еманюел направи знак, с който подканваше Маргерит да откаже, но тя беше твърде заета да следи промените в изражението на сестра си и не го забеляза. След кратко мълчание тя погледна иронично нотариуса и му каза, за голяма радост на господин дьо Солис:

— Вие наистина сте добър роднина и аз не съм очаквала друго от вас, но петпроцентовата лихва би отдалечила твърде много нашето освобождение, затова ще изчакам пълнолетието на брат си и ще продадем неговата рента.

Пиеркен прехапа устни, Еманюел леко се усмихна.

— Фелиси, мила, заведи Жан в колежа, Марта ще те придружи — каза Маргерит. — Жан, миличък, бъди послушен, не си късай дрехите, ние не сме достатъчно богати, за да ти купуваме толкова често нови! Хайде, върви и се учи добре.

Фелиси излезе с брат си.

— Братовчедо и вие господине, вие сигурно сте идвали да навестявате баща ми, докато мен ме нямаше? Благодаря ви за този израз на приятелство. Не се съмнявам, че бихте направили същото и за две нещастни момичета, които ще имат нужда от съвети. Нека да се разберем по този въпрос... Когато съм тук, ще ви приемам винаги с най-голямо удоволствие; но когато Фелиси бъде сама в къщи заедно с

Жозет и Марта, няма нужда да ви казвам, че тя не бива да се вижда с никого, било то и с някой стар приятел и най-предан роднина. При обстоятелствата, в които се намираме, нашето поведение трябва да се придържа към безукорна строгост. Сега ние за дълго ще трябва да се посветим на труд и самота.

Последва мълчание, което трая няколко минути. Еманюел, потънал в съзерцание на Маргерит, изглеждаше като ням; Пиеркен не знаеше какво да каже. Нотариусът се сбогува със своята братовчедка, изпълнен с ярост срещу самия себе си: беше разбрал, че Маргерит обича Еманюел и че самият той се е държал като същински глупак.

„Ама че работа! Драги Пиеркен — каза си той на улицата, — който ти каже, че си същинско говедо, би имал право. Какъв глупак съм! Имам дванайсет хиляди ливри рента извън текущите ми приходи, без да се смята наследството на чичо ми Де Ракетс, на когото съм единствен наследник и което всеки ден може да удвои имуществото ми (в края на краищата, аз не му пожелавам да умре, той е пестелив!), и стигнах до позора да искам лихви от госпожица Клаес! Сигурен съм, че те двамата ми се присмиват сега. Не бива вече да мисля за Маргерит! Не. В края на краищата Фелиси е едно нежно и добро малко момиче, което повече ми подхожда. Маргерит има железен характер, тя би искала да се разпорежда с мен и би се разпореждала! Хайде, да бъдем щедри, да не се проявяваме чак толкова като нотариуси! Разбира се! Ще се заема да обичам Фелиси и само на това ще държа!... Тъй, разбира се! Тя ще има ферма с четиристотин и трийсет арпана земя, която в даден момент ще дава между петнайсет и двавет хиляди рента, защото земята във Вение е добра. Нека след това умре и горкият ми чичо! Ще продам кантората си и ето ме човек с пет-де-сет хи-ля-ди лив-ри рен-та. Съпругата ми е от рода Клаес, аз съм свързан със знатни фамилии. По дяволите! Ще видим тогава дали разните Куртвил, Магаленс, Саварон дьо Саварюс ще отказват да посещават един Пиеркен-Клаес-Молина-Нурхо! Ще бъда кмет на Дуе, ще получа орден, ще мога да стана депутат, ще имам всичко... Да, Пиеркен, мое момче, дръж се здраво, стига вече глупости, още повече че, честна дума, Фелиси... госпожица Фелиси Ван Клаес те обича.“

Когато двамата влюбени останаха сами, Еманюел протегна ръка на Маргерит, която не можа да се стърпи и сложи в нея своята. Те се изправиха едновременно и тръгнаха към своята пейка в градината. Но

още преди да излязат от дневната, той не можа да устои на своята радост и с разтреперан от възбуждане глас каза на Маргерит:

— Аз имам триста хиляди франка за вас!...

— Как? — провикна се тя. — Нима горката ми майка ви е поверила още?... Не... Как?

— О, Маргерит, което е мое, не е ли и ваше? Нали вие за първи път казахте за нас?

— Скъпи Еманюел! — каза тя, като стисна ръката му, която все още държеше.

И вместо да отиде в градината, тя се отпусна на креслото.

— Всъщност аз би трябвало да ви благодаря, защото приемате.

— Този миг, любими, изкупва много мъки и ни приближава към щастливо бъдеще! Да, приемам твоите пари — добави тя и на устните ѝ заигра ангелска усмивка, — знам как да ги направя мои.

Тя погледна портрета на Ван Клаес сякаш за да го призове като свидетел. Младежът, който гледаше очите на Маргерит, не забеляза как тя свали от пръста си един момински пръстен и съзря жеста ѝ едва когато чу следните думи:

— Посред нашите, големи нещастия се появява едно щастие. Поради безгрижието си, моят баща ме е оставил свободна да разполагам със себе си — и тя му подаде пръстена, — вземи го, Еманюел! Майка ми те ценеше много, тя би те избрала.

Еманюел се просълзи, побледня, хвърли се в нейните крака и каза, като на свой ред подаде пръстена, който носеше винаги:

— Ето сватбената халка на моята майка! Моя Маргерит — добави той, като целуна нейния пръстен, — няма ли да получи и друг залог освен този?

Тя се наведе, за да поднесе челото си на неговите устни.

— Уви, мили мой, дали не постъпваме лошо? Защото ще се наложи да чакаме още много дълго.

— Чичо ми казваше, че обожанието е всекидневният хляб на търпението, говорейки за християнина, който обича бога. Аз мога да те обичам така, отдавна вече те смесвам с бога във всичко: аз ти принадлежа, както принадлежа на него.

Те останаха известно време потънали в най-нежна екзалтация. Това беше искреното и спокойно избликване на едно чувство, което, подобно пълноводен извор, се лееше на малки неспирни струи.

Събитията, които бяха разделяли двамата влюбени, представляваха повод за меланхолия, но тя сега направи щастието им още по-ярко. Тя му придаде известна острота, присъща на мъката. Според тях Фелиси се върна твърде рано. Еманюел, ръководен от възхитителния такт, който позволява на влюбените всичко да отгатват, остави двете сестри сами. Преди това той бе разменил с Маргерит един поглед, в който тя можеше да види колко много му струва тази дискретност. С него той изрази колко жадува за тъй дълго мечтаното щастие, осветено сега от сгодяването на сърцата им.

— Ела, моя малка сестричке — каза Маргерит, като прегърна Фелиси.

После тя я отведе в градината. Двете седнаха на пейката, на която всяко поколение беше доверявало своите любовни думи, своите скръбни въздишки, своите мечти и размишления. Въпреки радостния тон и усмивката на своята сестра, Фелиси изпитваше вълнение, приличащо на страх. Маргерит я хвана за ръка и усети, че тя трепери.

— Госпожице Фелиси — зашепна по-голямата сестра, като се наведе към ухото ѝ, — аз чета във вашата душа. Пиеркен е идвал често, докато ме нямаше, идвал е всяка вечер, говорил ви е нежни думи и вие сте му вярвали...

Фелиси се изчерви.

— Не се оправдавай, мила — продължи Маргерит, — толкова естествено е да се обича! Може би твоята нежна душа ще промени малко природата на братовчедата; той е егоист, но е почтен човек и изглежда, че неговите недостатъци ще са от полза за твоето щастие. Той ще те обича като най-хубава своя собственост, ще представляваш част от неговото имущество. Прости ми тези думи, мила, но ти ще поправиш лошия му навик да вижда навсякъде само интереси, като го научиш да се вслушва и в сърцето.

Фелиси можа само да целуне сестра си.

— При това — добави Маргерит — той е богат. Семейството му е от най-изтъкнатата и най-стара буржоазия. Но нима аз бих се противопоставила на твоето щастие, дори и ако би желала да го търсиш у някой по-беден човек?

Фелиси прошепна:

— Мила сестрице!

— О, да, ти можеш да се довериш на мен! — извика Маргерит.
— Какво по-естествено от това да споделяме тайните си?

След тези думи двете девойки наистина си казаха всичко. Маргерит вече беше придобила разбиране за тези чувства. Когато вникна докрай в сърцето на Фелиси, тя ѝ каза:

— Добре, нека да проверим дали братовчедът те обича наистина, тогава...

— Остави това на мен — отвърна Фелиси, смеейки се, — аз имам образец.

— Немирница! — и Маргерит я целуна по челото.

Пиеркен принадлежеше към този род мъже, които виждат в брака задължения, изпълнение на обществени норми и средство за прехвърляне на собственост; на него му беше безразлично дали ще се ожени за Фелиси или за Маргерит, щом едната и другата носеха еднакво име и еднаква зестра. Но въпреки всичко това той успя да забележи, че и двете бяха, както сам той се изразяваше, романтични и сантиментални момичета — две прилагателни, употребявани от бездушните хора като подигравка с качества, които природата посява със скъперническа ръка из браздите на човечеството. Нотариусът без друго си беше казал, че с вълците трябва да се вие. На следния ден той дойде при Маргерит, отведе я загадъчно в малката градина и започна да говори за чувства, понеже това беше една от клаузите на примитивния договор, предшествуващ според законите на света нотариално заверения договор.

— Драга братовчедке, ние не винаги сме били на едно и също мнение относно средствата за достигане до щастливо уреждане на вашите работи. Но днес вие трябва да признаете, че винаги съм бил ръководен от голямо желание да ви бъда полезен. Е добре, вчера аз провалих моите предложения, поради една съдбоносна привычка, която ни дава нашият дух на нотариуси, нали разбирате?... Сърцето ми не беше съучастник в тази глупост. Аз наистина ви обичах, но хората като мен имат известна прозорливост и скоро забелязах, че не съм ви по вкуса. Грешката е моя! Друг се беше оказал по-ловък от мен. Е добре, сега идвам да ви кажа най-чистосърдечно, че действително обичам сестра ви Фелиси. И така, смятайте ме за свой брат! Вземайте от кесията ми, колкото ви е необходимо! Хайде, колкото повече вземете, толкоз повече ще ми докажете приятелството си. Аз съм на

ваше разположение, изцяло без лихви, разбирате ли? Нито по дванайсет, нито по четвърт на сто. Достатъчно ми е да се покажа достоен за Фелиси. Простете ми за моите недостатъци, те се дължат само на характера на работата ми; сърцето ми е добро и по-скоро бих се хвърлил в реката, отколкото да не направя жена си щастлива.

— Това е хубаво, братовчеде! Но бъдещето на сестра ми зависи от нея и от нашия баща.

— Знам това, скъпа братовчедке, но вие сте майка за цялото семейство и аз не държа на нищо толкова, колкото на това — вие да прецените намеренията ми.

Този начин на изразяване достатъчно добре характеризират почтения нотариус. По-късно Пиеркен се прочу със своя отговор на военния комендант на Сент Омер, който го бе поканил на някакво военно тържество. Отговорът гласеше: „Господин Пиеркен Клаес дьо Молина-Нурхо, кмет на града Дуе, кавалер на Почетния легион ще бъде същият, който ще вземе участие... и т.н.“

Маргерит прие настояванията на нотариуса, но само по отношение на всичко, което засягаше неговата професия, за да не компрометира с нищо нито своето женско достойнство, нито бъдещето на сестра си, нито волята на баща си. Още същия ден тя повери своята сестра на Жозет и Марта, които тялом и духом се бяха посветили на младата си господарка, като подпомагаха нейните планове за икономии. Маргерит веднага замина за Вение, където започна своята дейност, умело насочвана от Пиеркен. Предаността бе възприета и пресметната в съзнанието на нотариуса като една добра сделка; за него грижите и усилията, които полагаше в този случай, представляваха нещо като спестяване, което той не се опитваше да отбегне. Преди всичко се постара да спести на Маргерит труда по разчистване и разработване на земите. Той влезе във връзка с трима синове на богати фермери, които желяеха да се устроят самостоятелно, съблазни ги с изгледите, предлагани от плодородието на земята и успя да сключи сделка с тях за трите ферми, които щяха да бъдат създадени. Фермерите нямаше да плащат през първите три години, на четвъртата се задължаваха да изплатят десет хиляди франка наем, до шестата — по дванадесет хиляди и по петнадесет хиляди през следващите години. Освен това те се задължаваха да разчистят земите, да направят насажденията и да купят добитък. Докато се изграждахастройките,

фермерите се заеха с подготовка на земята. Четири години след заминаването на Балтазар, Маргерит беше вече почти възстановила имуществото на брат си и сестра си. Двеста хиляди франка стигнаха за изплащане на всички постройки. Нито помощ, нито съвети липсваха на тази храбра девойка, която си спечели възхищението на целия град. Маргерит надзираваше строежите, изпълнението на продажбите и всичко останало със здравия разум и активността, присъщи на жените, когато са ръководени от голямо чувство. Още на петата година тя можа да отдели тридесет хиляди франка, получени от доходи от фермите, заедно с рентата на брат си и полученото от бащините ѝ имоти, за освобождаване от ипотеките и за възстановяване на щетите, причинени в къщата от страстта на Балтазар. Оттам нататък тежестта почваше да намалява, поради постепенното изплащане на лихвите. Освен това Еманюел дьо Солис постави на разположение на Маргерит сто хиляди франка, които оставаха от чичовото му наследство и които той не беше употребил. Той прибави към тях двадесетина хиляди франка свои спестявания. И така, след изтичане на три години, откакто бе поела всичко в ръцете си, тя можа да изплати значителна част от дълговете. Този живот, изпълнен със смелост, лишения и преданост, продължи пет години без никакви отстъпления. Всичко се увенчаваше с успех под ръководството и влиянието на Маргерит.

Габриел стана инженер — строител на мостове и пътища. Подпомаган от своя чичо, той бързо забогатя при прокопаването на един канал. Хареса се на своята братовчедка госпожица Конинкс, която бе обожавана от баща си и бе една от най-богатите наследнички в двете Фландрия. През 1824 година имотите на Клаес вече бяха напълно свободни от задължения, а къщата на улица Париж бе изцяло възстановена. Пиеркен поиска ръката на Фелиси от Балтазар, докато господин дьо Солис направи същото за Маргерит.

В началото на месец януари 1825 година Маргерит и господин Конинкс заминаха, за да доведат бащата изгнаник. Всички настоятелно искаха неговото завръщане и той си даде оставката, за да се върне сред семейството, чието щастие щеше да бъде увенчано от неговото присъствие. Маргерит често бе изразявала съжаление, че не може да попълни празните места в галерията и в салоните за гости, за да бъде всичко както преди в деня на бащиното и завръщане. В нейно отсъствие Пиеркен и господин дьо Солис влязоха в заговор с Фелиси и

подготвиха за Маргерит една изненада, която щеше да позволи на малката сестра в известен смисъл да участва при възстановяването на дома Клаес. И двамата купиха за Фелиси множество хубави картини, които ѝ подариха, за да украси галерията. На господин Конинкс беше хрумнала същата идея. Искаше му се да изрази на Маргерит задоволството си от нейното благородно поведение и от предаността, с която тя изпълнява завета на майка си. Ето защо бе изпратил петдесетина от своите най-хубави картини и няколко от онези, които на времето Балтазар бе продал, тъй че галерията Клаес бе изцяло попълнена.

Маргерит много пъти бе ходила да вижда баща си придружавана от сестра си или от Жан. Всеки път тя бе го намирала променен, но от последното ѝ посещение насам старостта бе почнала да се проявява у Балтазар с ужасяващи симптоми. За тяхната сила допринасяше безсъмнено и скъперническият му начин на живот. По-голямата част от своя доход той използвани за извършване на опити, които винаги излъгваха надеждите му. Въпреки че беше само на шестдесет и пет години, той изглеждаше на осемдесет. Очите му бяха дълбоко хлътнали, веждите — побелели, само няколко косъма оставаха на главата му; оставяше брадата си да расте, а когато тя много почваше да му пречи, сам я изрязваше с ножица; беше прегърбен като стар лозар; облеклото му, в безпорядък, бе придобило мизерен вид, който го правеше отблъскващ. Въпреки че някаква силна мисъл оживяваше това едро лице, чиито черти вече не личаха под бръчките, втрепеността на погледа, отчаяният вид и постоянното безпокойство у него говореха за невменяемост или по-скоро за всички форми на невменяемост, взети заедно. У Балтазар ту се появяваше надежда, която му придаваше израз на маниак ту нетърпението да открие час по-скоро тайната го изпълваше с ярост; после изведнъж гръмък смях издаваше лудост; накрая, през по-голямата част от времето най-пълна отпадналост съчетаваше всички отсенки на неговата страст в студената меланхолия на идиота. Колкото и краткотрайни и недоловими да бяха тези изражения за страничния наблюдател, те бяха, за нещастие, твърде осезателни за онези, които познаваха един Клаес, прекрасен в добрината си, с възвишен характер и хубаво лице, от когото оставаха само редки проблясъци. Остарял и преуморен от постоянните издирвания като господаря си, Лъомюлкиние поне не бе се изразходвал

в постоянно умствено напрежение. Неговото лице представляваше странна смесица от загриженост и възхищение към господаря, от което човек лесно можеше да се заблуди: въпреки че изслушваше всяка негова дума с уважение, че следеше и най-малките му движения със своеобразна нежност, той се грижеше за учения като майка за своето дете, често дори можеше да изглежда като негов покровител, защото наистина го покровителствуваше във всекидневието на живота, за което Балтазар никога не мислеше. Тези двама старци, увлечени от една идея, изпълнени с вяра в действителността на своята мечта, движени от един и същ порив, представляваха ужасяваща и същевременно трогателна картина. Единият сякаш беше обвивката, а другият — душата на тяхното общо съществуване. Когато Маргерит и господин Конинкс пристигнаха, те намериха Клаес настанен в една странноприемница. Неговият заместник не се бе забавил и вече бе заел мястото му.

Въпреки научното си увлечение, Балтазар бе развълнуван от копнеж да види отново своя роден край, къщата и семейството си. Писмото от дъщеря му съобщаваше за щастливи събития; той мечтаеше да увенчае своята дейност с поредица от опити, които най-сетне щяха да доведат до разрешаването на неговия проблем. Ето защо очакваше Маргерит с изключително нетърпение. Девојката се хвърли в прегръдките на баща си, плачейки от радост. Този път тя идваше да получи наградата за един живот, изпълнен със страдания, и опрощението заради своите успехи на добър стопанин. Тя се чувствуваше виновна като великите хора, които посягат на свободите, за да спасят своето отечество. Но като видя баща си, потрепера поради промените, които бяха настъпили у него след последната им среща. Конинкс сподели скритата тревога на своята племенница. Той настоя колкото е възможно по-скоро да отведат стареца в Дуге, където влиянието на родното място можеше да го възвърне към разума и към здравето, като го приобщи към щастливия живот на семейното огнище. След първите излияния, които бяха по-пламенни от страна на Балтазар, отколкото очакваше Маргерит, той прояви изключително внимание към нея: изказа съжаление, че я приема в лошата стая на една странноприемница, осведоми се за нейните вкусове, попита какво би желала да яде с нежната загриженост на влюбен. Отнасяше се към нея като виновен човек, които иска да благоразположи своя съдия.

Маргерит познаваше тъй добре баща си, че отгатна причината за тази нежност. Тя предположи, че той може би е направил в града някои дългове, които би желал да изплати преди заминаването си. Известно време продължи да наблюдава баща си и тогава видя разголено човешко сърце. Балтазар беше издребнял. Чувството за собственото му падение, усамотението, на което го осъждаше науката, го бяха направили нерешителен и същинско дете по отношение на всички въпроси, чужди на любимите му занимания. Неговата най-голяма дъщеря бе израснала в очите му: споменът за нейната минала преданост, силата, която бе проявила, съзнанието за властта, която сам ѝ бе отстъпил, богатството, с което тя разполагаше и неизразимите настроения, които го бяха обземали от деня, когато се бе отрекъл от вече компрометираната си бащинска власт — всичко това, без съмнение, беше възвеличавало постепенно нейния образ. Конинкс сякаш не представляваше нищо за Балтазар — той забелязваше само дъщеря си и мислеше само за нея. Боеше се от нея както някои слабохарактерни мъже се боят от съпругите си, които ги превъзхождат и са ги подчинили. Когато я погледнеше, Маргерит с болка долавяше в очите му израз на страх като у дете, което се чувства виновно. Благородната девойка не можеше да съчетае величественния и ужасяващ израз на тази глава, опустошена от науката и усилената работа, от една страна, с виновната усмивка и наивното раболепие, които, от друга страна, се по явяваха по лицето на Балтазар. Тя се чувствуваше на ранена от контраста между това величие и теза падение и реши да използва цялото си влияние, за да възвърне достойнството на баща си, за тържествения ден, когато той отново ще се появи между своите. Преди всичко тя използва миг, през който бяха останали сами, и му прошепна:

— Дължиш ли нещо тук?

Балтазар се изчерви и отговори притеснено:

— Не знам, но Лъомюлкиние ще ти каже. Той знае по-добре от мен какво е положението.

Маргерит повика камериера и почти несъзнателно сравни лицата на двамата старци.

— Желает ли господинът нещо? — попита Лъомюлкиние.

Маргерит, изтъкана от гордост и благородство, с болка забеляза по тона и държането на камериера, че се е установила неподходяща

фамилиарност между баща ѝ и другаря в неговите занимания.

— Значи, татко не може без вас да направи сметка на своите дългове тук?

— Господинът дължи...

При тези думи Балтазар направи на камериера си съучастнически знак, който Маргерит долови. Той се почувствува унижен.

— Кажете ми колко всичко дължи баща ми!

Тук господинът дължи хиляда екю на един аптекар, който ни доставяше сода, олово, цинк и реактиви.

— Това всичко ли е? — запита Маргерит.

Балтазар кимна утвърдително на Льомюлкиние, който, като омагьосан от господаря си, отвърна:

— Да, госпожице.

— Добре, ще ви ги дам.

Балтазар радостно целуна дъщеря си и кача:

— Ти си същински ангел за мен, мое дете.

Той въздъхна с облекчение и погледът му сякаш вече беше по-малко тъжен; но въпреки това Маргерит лесно забеляза по лицето му признаци на дълбоко безпокойство и си помисли, че тези хиляда екю навярно представляват само най-належащия дълг, причинен от лабораторията.

— Татко, бъди откровен — каза тя, докато той я вземаше на коленете си, — дължиш ли още нещо? Кажи ми, върни се в своя дом, без да остава у тебе някаква причина за тревога сред общата радост.

— Скъпа Маргерит — отвърна той и взе ръцете ѝ, целувайки ги с изящество, сякаш спомен от младостта му, — ще ми се караш ли?...

— Не.

— Наистина ли? — и той не можа да сдържи жест на детинска радост. — Значи, мога всичко да ти кажа, ги ще платиш?...

— Да — каза тя, едва сдържайки напирещите си сълзи.

— Е добре, дължа... ох, не смея!...

— Но хайде, кажи ми, татко!

— Много е.

Тя сплете ръце с отчаяние.

Дължа трийсет хиляди франка на фирмата Прота и Шифрьовил.

— Трийсет хиляди франка — повтори тя. — Това са моите спестявания, но аз с радост ще ти ги дам — добави тя, като го целуна почтително по челото.

Той скочи, прегърна дъщеря си и я завъртя из стаята, повдигайки я като дете, после отново я върна на креслото и извика:

— Скъпо мое дете, ти си същинско съкровище! Вече бях като мъртъв. Онези ми написаха три заплашителни писма и искаха да ме преследват, мен, благодарение на когото спечелиха цяло състояние...

— Татко — тъжно каза Маргерит, — значи, ти продължаваш да търсиш?

— Продължавам! — каза той с усмивка на луд. — Аз ще намеря, ще видиш!... Ако знаеш докъде сме стигнали вече!

— Кои сме?...

— Говоря за Мюлкиние, той почна да ме разбира и отлично ми помага... Горкият, толкова ми е предан!

Влизането на Конинкс прекъсна техния разговор Маргерит направи знак на баща си да мълчи, от страда не падне в очите на чичото. Тя беше ужасена от пораженията, нанесени на тази интелигентност, погълната от разрешаването на един може би неразрешим проблем. Балтазар, който навярно не беше в състояние да види нищо извън своите пещи, не можеше да си даде сметка, че имотите му са освободени от задължения. На следния ден те заминаха за Фландрия.

Пътуването беше достатъчно дълго, за да може Маргерит да узнае нещо повече за отношенията между нейния баща и Льомюлкиние. Но все пак положението оставаше неясно за нея. Дали камериерът се бе възползувал от предимството, което някои необразовани хора съумяват да си осигурят над най-възвишени умове, понеже се чувствуват необходими и които, от отстъпка на отстъпка, умеят да вървят към пълно господство с постоянството, давано от една натрапчива мисъл? Или господарят изпитваше към камериера си онази привързаност, която се ражда от навика и прилича на отношението на работника към сечивото, с което създава блага, или на арабина към коня, комуто дължи освобождението си? Маргерит съсредоточи вниманието си върху някои подробности, за да вземе своето решение, тъй като желаше да освободи Балтазар от едно унижително иго, ако наистина съществуваше такова. Минавайки през Париж, те останаха

там няколко дни. Тя изплати дълга на баща си и помоли търговците да не изпращат нищо в Дуе, без предварително да са я уведомили за поръчките на Клаес. Убеди баща си да смени дрехите си и да почне да се грижи за облеклото си както подхожда на човек от неговия кръг. Това физическо възстановяване възвърна на Балтазар известно достойнство, което беше добър подтик за промяна в настроението. Скоро дъщеря му, предварително зарад вана при мисълта за изненадите, които го очакват в собствената му къща, реши да продължат пътуването към Дуе.

На три левги от този град Балтазар видя дъщеря си Фелиси на кон, придружена от двамата си братя, Еманюел, Пиеркен и най-близките приятели на трите семейства. Пътуването не можеше да не отвлече химика от обичайните му мисли, видът на Фландрия подеждва на сърцето му. Когато съгледа веселото шествие, образувано от семейството и приятелите, тон изпита тъй силно вълнение, че очите му се навлажниха, а гласът затрепера; после тъй пламенно разцелува децата си, че зрителите на тази сцена бяха покъртени до сълзи. Когато видя отново дома си, той побледня, скочи от пътническата кола с пъргавината на младеж, вдъхна въздуха на двора с наслада и почна да разглежда и най-малките подробности с удоволствие, което се изразяваше в движенията му; тялото му се поизправи и лицето се подмлади. Когато влезе в дневната, разплака се, виждайки точността, с която дъщеря му беше възпроизвела продадените старинни сребърни свещници. По това можеше да се съди, че щетите са поправени изцяло. Великолепен обед бе поднесен в трапезарията. Нейните етажерки бяха попълнени със сребърни и ценни предмети, чиято стойност беше най-малкото равна на онези, които се намираха там някога. Въпреки че този семеен обяд трая дълго, времето едва стигна за разказите, които Балтазар искаше да чуе от всяко дете. Завръщането му подобри неговото настроеше дотолкова, че можа да се приобщи към щастието на семейството и да се прояви като истински баща. Обноските му си възвърнаха предишното благородство. В първия миг той изцяло се отдаде на радостта от притежанието, без да се пита с какви средства си е възвърнал всичко загубено. Ето защо удоволствието му беше пълно. След като обядът завърши, четирите деца, бащата и Пиеркен нотариусът минаха в дневната. Балтазар не без безпокойство видя книжата, които някакъв писар беше донесъл върху

една маса, след което бе останал пред нея, сякаш за да асистира на своя патрон. Децата седнаха, а изненаданият Балтазар остана прав пред камината.

— Това е отчет за настояничеството, който се дава от господин Клаес пред неговите деца — заговори Пиеркен. — Сигурно няма да е много забавно — добави гой, като се засмя, както правят нотариусите, които обикновено се опитват да говорят шеговито по най-сериозни въпроси — но се налага на всяка цена да го изслушате.

Въпреки, че обстоятелствата оправдаваха тези думи, господин Клаес, чиято съвест му припомняше миналото, ги прие като упрек и присви вежди. Писарят започна да чете. Изумлението на Балтазар нарастваше постоянно. В документа се казваше най-напред, че имуществото на съпругата му, в момента на смъртта ѝ, е възлизало на около един милион и шестстотин хиляди франка. По-нататък, след подробен отчет, в последна сметка излизаше, че всяко от нейните деца ще получи полагаемия му се дял. Резултатът беше такъв, какъвто би се получил под грижите на един добър и старателен баща на семейство. Оказваше се, че къщата е освободена от всякакви ипотечи, че Балтазар се намира в дома, който му принадлежи и че поземлените му имоти са също на негово пълно разположение. След като различните актове бяха подписани, Пиеркен представи разписките за взетите по-рано назаем суми, както и документите, удостоверяващи ликвидирането на всички ипотечи. В този миг Балтазар, който си възвръщаше едновременно честта на човек, живота на баща и уважението като гражданин, се отпусна в едно кресло. Той се огледа за Маргерит. Тя бе проявила присъщата на жените деликатност и бе излязла по време на четенето, за да провери дали всичките ѝ указания за празника са изпълнени. Всеки от членовете на семейството разбра какво вълнуваше стареца в момента, в който леко навлажнените му очи я търсеха. В нейно лице всички сега виждаха същински ангел, изпълнен със сила и светлина. Габриел отиде да я извика. Щом чу стъпките ѝ, Балтазар изтича да я прегърне.

— Татко — прошепна тя в подножието на стълбището, където старецът бе я грабнал в прегръдките си, — моля те, не накърнявай с нищо свещения си авторитет, Благодарни ми пред цялото семейство, че добре съм осъществила твоите намерения и по този начин бъди единственият автор на доброто, което е могло да стане тук.

Балтазар вдигна очи към небето, после погледна дъщеря си и скръсти ръце. В настъпилото мълчание лицето му придоби изражение, каквото децата не бяха виждали у него от десет години насам. Той каза:

— Защо не си тук, Пепита, за да се възхищаваш от нашето дете!

После силно прегърна Маргерит, без да може да добави нито дума, и се върна при всички.

— А сега ще трябва да прочетем брачните договори — каза Пиеркен, като погледна часовника. — Но това вече не е моя работа, тъй като законът ми забранява да документирам онова, което засяга мои близки или самия мен. Ще ме замести господин Рапарлие.

В този миг започнаха да пристигат приятелите на семейството, поканени на вечерята в чест на завръщането на господин Клаес и на сключването на браковете. В същото време слуги донасяха сватбените подаръци. Броят на гостите бързо нарасна. Събраното общество се отличаваше с внушителност поради достойнствата на поканените, и с красота, поради богатството на тоалетите. Трите семейства, които се събираха заради щастието на своите деца, бяха пожелали да си съперничат по великолепие.

За кратко време дневната се изпълни с прекрасни подаръци, каквито се правят на годеници. Злато струеше и искреше навсякъде. Раздиплените платове кашмирените шалове, огърлиците и другите скъпоценности предизвикваха еднакво искрена радост у онези, които ги даваха и у онези, които ги получаваха. Тази почти детинска радост се беше изписала по всички лица, тъй че стойността на прекрасните подаръци беше забравена и от най-равнодушните, които обикновено са заети да я пресмятат. Скоро започна церемонията, която се спазваше в семейство Клаес при подобни тържествени случаи. Само бащата и майката трябваше да седнат, останалите оставаха прави на известно разстояние от тях. В лявата част на дневната, откъм страната на градината застанаха Габриел Клаес и госпожица Конинкс, по-нататък господин дьо Солис и Маргерит, нейната сестра и Пиеркен. На няколко крачки от трите двойки, Балтазар и Конинкс, единствените седнали участници в тържеството, заеха места в две кресла, близо до нотариуса, който заместваше Пиеркен. Жан стоеше прав зад баща си. Двадесетина елегантно облечени жени и неколцина мъже, подбрани измежду най-близките роднини на семействата Пиеркен, Конинкс и

Клаес, кметът на Дуге, който щеше да извърши бракосъчетанието, дванадесетте свидетели, определени измежду най-преданите приятели на трите семейства, в числото на които беше първият президент на кралския двор, всички, дори и свещеникът от черквата Сен Пиер, останаха прави и образуваха внушителна група откъм двора. Тази почит, отдавана от всички събрани на бащинството, което в този миг излъчваше кралско величие, изпълваше цялата картина с антично обаяние. В течение на последните шестнадесет години това беше единственият момент, по време на който Балтазар забрави за търсенето на абсолютното. Нотариусът господин Рапарлие отиде при Маргерит и сестра ѝ, за да се осведоми дали всички поканени са пристигнали. След утвърдителния отговор, той се върна на мястото си и посегна към брачния договор на Маргерит и на господин дьо Солис, който трябваше да бъде прочетен най-напред. Тъкмо тогава вратата на дневната се отвори и се показа Лъомюлкиние с лице, пламнало от радост:

— Господине, господине!

Балтазар погледна отчаяно Маргерит, направи ѝ знак и я отведе в градината. Между присъстващите настъпи смут.

— Не смеех да ти го кажа, дете мое — заговори бащата, — но след като направи толкова за мен, ще ме спасиш и от това ново нещастие. Лъомюлкиние ми даде на заем дваисет хиляди франка — всичките си спестявания, за да направя един последен опит, който не сполучи. Сигурно нещастникът идва да си ги иска, като е разбрал, че отново съм богат; дай му ги веднага. Мой ангеле, ти му дължиш баща си, защото само той единствен ме утешаваше при моите неудачи, той единствен ще вярва в мен. Без него положително щях да умра...

— Господине, господине! — викаше Лъомюлкиние.

— Какво има? — попита Балтазар, като се обърна.

— Един диамант!

Клаес веднага се върна в дневната като забеляза един диамант в ръката на своя камериер, който му прошепна съвсем тихо:

— Отидох в лабораторията...

Химикът, който бе забравил всичко Друго, погледна стария фламандец и този поглед означаваше: „Ти пръв си отишъл в лабораторията!“

— И намерих — продължи камериерът — този диамант в капсулата, свързана с батерията, която оставихме да прави своето; и тя го е направила, господине! — добави гой като посочи един осмостенен диамант, чийто блясък привличаше изумените погледи на всички.

— Деца мои, приятели мои — заговори Балтазар — извинете моя стар служител, извинете и мен... Това ще ме накара да полудея. Една случайност, станала през последните седем години е довела, без мен, до откритие, което търся от шестнайсет години насам. Как? Не зная. Да, бях оставил въглероден сулфат под въздействието на волтова батерия, чието влияние трябваше да бъде следено всеки ден. Е, добре, по време на моето отсъствие, божието могъщество се е проявило в моята лаборатория, без да мога да установя как! Не е ли ужасно това? Проклето изгнание! Проклетата случайност! Уви, ако аз бях проследил тази продължителна, тази бавна, тази внезапна, не знам как да я нарека, кристализация, трансформация, това чудо, сега моите деца щяха да бъдат още по-богати. Въпреки, че това не е решението на проблема, над който аз работя, поне първите лъчи на моята слава щяха да заблестят над страната ни. А този момент, тъй светъл поради радостта на пашите чувства, щеше да бъде още по-бляскав, огрян от слънцето на науката!

Всички мълчаха пред този човек. Мъката изтръгваше от него думи, които сякаш нямаха край. Тяхната дълбока искреност ги правеше възвишени.

Изведнъж Балтазар подтисна своето отчаяние дълбоко в себе си, спря величествен поглед върху присъстващите, взе диаманта и го поднесе из Маргерит, като се провикна:

— Той ти принадлежи, ангел мой.

После е жест отпрати Льомюлкиние и каза на нотариуса:

— Да продължим.

Тези думи предизвикаха у всички онази тръпка, която в някои роли Талма умееше да изтръгва от притихналите зрители. Балтазар седна на мястото си, като си прошепна:

— Днес трябва да бъде само баща.

Маргерит го чу, пристъпи, грабна ръката на баща си и почтително я целуна.

— Никой не е бил тъй велик — каза Еманюел, когато избраницата му се върна край него, — никой не с бял тъй могъщ.

Всеки друг би полудял от това.

След като трите договора бяха прочетени и подписани, всички побързаха да разпитат Балтазар за начина, по който се е образувал този диамант; но той не можеше да обясни странното явление. Погледна към таванското помещение и го посочи с яростен жест:

— Да, ужасната сила, дължаща се на движението на възпламенената материя, която, без съмнение, е създала металите и диамантите, се е проявила тук случайно, за миг.

Един от хората, които обичат да намират обяснение на всичко промълви:

— Явно е, че тази случайност е съвсем естествена — горкият човек е забравил някой истински диамант. Само той е оцелял от толкова изгорени...

През това време Балтазар се обърна към своите приятели:

— Да забравим това, моля ви да не ми говорите за него днес!

Маргерит хвана под ръка баща си, за да отидат в апартаментите на предната къща, където ги очакваше разкошно празненство. Когато влезе в галерията след всички свои гости, той я видя попълнена с картини и украсена с редки цветя.

— Картини! — провикна се той — Картини... И няколко от старите наши картини!

Той се спря, челото му се помрачи, за миг стана тъжен и усети цялата тежест на своите прегрешения, измервайки обсега на вътрешното си унижение.

— Всичко това е твое, татко — каза Маргерит, като отгатна чувствата, които вълнуваха душата на Балтазар.

— Ти си ангел, от когото небесните души трябва да се възхищават! — провикна се той. — Колко пъти ще връщаш живота на баща си?

— Нека да няма никакъв облак по челото ти и никаква тъжна мисъл в сърцето ти — отвърна тя. — Така ще бъде възнаградена най-добре. Сетих се за Льомюлкиние, мили татко. Малкото, което ти ми каза за него, ме кара да го уважавам и трябва да призная, че съм го подценявала досега. Недей да мислиш за дълга си към него, той ще остане при теб като предан приятел. Еманюел има спестени около шейсет хиляди франка, ние ще ги дадем на Льомюлкиние. След като ти е служил тъй добре, този човек трябва да бъде щастлив до края на

живота си. Недей да се безпокоиш за нас! Еманюел и аз ще живеем спокойно и приятно без разкош, така че можем да се лишим от тази сума, докато ни я върнеш.

— Ах, дъще моя, не ме напускай никога! Бъди винаги провидението на баща си...

Влизайки в апартаментите за гости, Балтазар ги намери възстановени и мебелирани също тъй великолепно, както някога. Скоро поканените се събраха в голямата трапезария на приземния етаж. На всяко стъпало от главното стълбище, което водеше към нея, имаше разцъфнали дръвчета. Възхитителни прибори от сребро, подарени от Габриел на баща му, привлякоха всички погледи. Разкошът на масата беше такъв, че се стори изключителен на най-важните личности в един град, в който луксът беше традиция. Прислужниците на господин Конинкс, на Клаес и на Пиеркен поднасяха великолепната вечеря. Лъомюлкиние стоеше зад господаря си. Заобиколен от роднини, приятели, от лица, озарени от буйна и искрена радост, Балтазар изпита дълбоко вълнение. Всички замлъкнаха, както се случва при голяма радост или при голяма мъка.

— Мили деца — провикна се той, — вие сте приготвили пиршество по случай завръщането на блудния баща!

С тези думи ученият сам произнесе присъдата си и може би попречи на другите да го осъдят по-тежко. Те бяха произнесени тъй благородно, че всеки се трогна и избърса сълзите си. Но това беше последната проява на меланхолия, неусетно радостта придоби онзи шумен и оживен характер, който е присъщ на семейните празненства. След вечеря дойдоха всички останали градски първенци — започна бал, който отговаряше на традиционното великолепие в дома Клаес.

Трите сватби станаха наскоро и дадоха повод за празненства, балове и пиршества, които за няколко месеца увлякоха стария Клаес в светския живот. Големият му син се настани близо до Камбре в имението на Конинкс, който не искаше да се разделя от дъщеря си. Госпожа Пиеркен също трябваше да напусне бащината си къща и да се настани в хубавата сграда, построена специално от Пиеркен. Там тя заживя аристократично, защото той бе продал своята кантора, а чичо му наскоро бе починал, завещавайки му бавно натрупваните си съкровища. Жан замина за Париж, където трябваше да довърши своето образование.

И така, семейство Солис единствено остана при бащата, който им отстъпи задната къща и се настани на втория етаж на предната. Маргерит продължи да бди на материалните интереси на Балтазар, подпомогната в тази приятна грижа от Еманюел. Благородната девойка получи от ръцете на любовта най-завидната корона: короната, сплитана от щастието, чийто блясък е поддържан от постоянството. И наистина, не би могло да се намери друга двойка, която по-точно да отговаря на представата за онова пълно, взаимно и чисто щастие, за което мечтаят всички жени. Бракът между тези две същества, които бяха проявили такава смелост пред изпитанията на живота и които тъй свято се бяха обичали, предизвика у всички в града почтително възхищение. Доста време преди това господин дьо Солис бе назначен за главен инспектор на университета. Той се отказа от своята длъжност, за да може по-добре да се наслаждава на щастието и за да остане в Дуге. Там всички ценяха тъй много способностите му и неговия характер, че името му беше предварително включено в списъка на избраниците за депутати и оставаше само да навърши необходимата възраст. Маргерит, която се бе показала тъй силна пред изпитанията, отново стана нежна и любяща жена, когато настъпи щастието. Клаес изглеждаше дълбоко замислен през цялата тази година. Но въпреки че направи редица не особено скъпо струващи опити, съобразени с приходите му, той сякаш пренебрегваше своята лаборатория. За да разведрява баща си, Маргерит поднови предишните привички на дома Клаес и всеки месец устройваше семейно празненство, на което присъствуваха семействата Пиеркен и Конинкс. Освен това тя приемаше висшето общество на града в определен ден на седмицата и това нейно „кафе“ стана едно от най-известните. Въпреки че често бе разсеян, Клаес присъствуваше навсякъде. За да направи удоволствие на голямата си дъщеря, той дотолкова си възвърна качествата на светски човек, че децата му повярваха в отказ от по-нататъшни занимания с неговия проблем. Така изминаха три години.

През 1828 година Еманюел трябваше да отиде в Испания поради настъпилите благоприятни за него обстоятелства. Между него и богатствата на дома дьо Солис бе имало три многобройни разклонения на семейството. Но въпреки това жълтата треска, старостта, безплодието и всички прищевки на съдбата се събраха, за да направят

Еманюел, макар и последен по ред, наследник на родовите титли и богати владения. Благодарение на една от онези случайности, които изглеждат невероятни само в книгите, домът дьо Солис бе придобил и графството Нурхо. Маргерит не искаше да се разделя със съпруга си, който трябваше да остане в Испания, докато се уредят работите му; освен това, тя беше любопитна да види замъка Каза-Реал, в който майка ѝ беше прекарала детинството си, а също и Гренада, града-люлка на семейството дьо Солис. Тя замина, като повери къщата на предаността на Марта, на Жозет и на Льомюлкиние, които бяха свикнали да водят домакинството. Маргерит предложи на Балтазар да ги придружи в Испания, но той отказа, като се позова на напредналата си възраст. Обаче множество изследвания, замислени отдавна, които трябваше да осъществят най-сетне неговите надежди, бяха истинската причина за този отказ.

Граф и графиня дьо Солис и Нурхо останаха в Испания по-дълго, отколкото бяха очаквали. Там Маргерит роди дете. Към средата на 1830 година те се намираха в Кадис, откъдето смятаха да заминат за Франция, като минат през Италия. Получи се обаче писмо, в което Фелиси съобщаваше тъжни новини на сестра си. За осемнадесет месеца баща им се бил разорил напълно. Габриел и Пиеркен били принудени да дават всеки месец известна сума на Льомюлкиние за всекидневните разходи на домакинството. Старият камериер още веднъж пожертвувал имуществото си заради своя господар. Балтазар не искал да приема никого и не пускал дори и децата си при себе си. Жозет и Марта били починали. Кочияшът, готвачът и другите от прислугата последователно били освободени. Конете и колите били продадени. Въпреки че Льомюлкиние пазел най-пълно мълчание относно работите на своя господар, по всяка вероятност и хилядата франка, давани месечно от Габриел Клаес и от Пиеркен, били използвани за опити. Малкото покупки, правени от камериера на пазара, карали да се предполага, че двамата старци се задоволяват само с най-необходимото. Най-сетне, за да не допуснат да бъде продадена бащината къща, Габриел и Пиеркен плащали лихвите на заемите, сключени от Клаес срещу гаранция от недвижими имоти. Никое от децата му не можело да повлияе на този старец. Седемдесетгодишен, той проявявал невероятна енергия при изпълнението на всичките, дори и най-абсурдните свои желания. Може би Маргерит единствена би

могла отново да му въздействува и Фелиси умоляваше сестра си да се върне по-скоро; тя се опасяваше, че Балтазар е подписал някои полици. Габриел, Конинкс и Пиеркен, ужасени от упоритостта на тази лудост, която бе погълнала безрезултатно близо седем милиона, били решили да не плащат дълговете на господин Клаес. Това писмо промени намеренията на Маргерит и тя се отпрати по най-късия път към Дуе. Разбира се, нейните спестявания и новото ѝ богатство позволяваха още веднъж да покрие дълговете на баща си. Но тя желаше нещо повече — да изпълни завета на майка си и да не допусне Балтазар да умре в безчестие. Наистина само тя можеше да въздействува достатъчно върху стареца, та да му попречи в неговото разрушително дело при тази възраст, при която не може да се очаква плодотворен труд от отслабените способности. Но нейното желание беше да го направлява, без да го засяга, за да не повтори случая с децата на Софокъл, ако баща ѝ е наближил научната цел, заради която бе пожертвувал толкова много.

Господин и госпожа дьо Солис пристигнаха във Фландрия през последните дни на месец септември през 1831 година и се озоваха в Дуе една сутрин. Спряха пред къщата на улица Париж и Маргерит я намери затворена. Въпреки ожесточеното чукане, никой не отвори. Един търговец излезе от дюкяна си, след като бе застанал на прага, привлечен от шума на колите на господин дьо Солис и придружаващите го. Навред по прозорците се показваха любопитни. Те не искаха да изпуснат завръщането на едно семейство, обичано от целия град, както и събитията, които можеха да се очакват в дома Клаес при пристигането на Маргерит. Търговецът каза на камериера на граф дьо Солис, че старият Клаес е излязъл преди около половин час. Без съмнение, Лъомюлкиние разхождаше своя господар покрай градската стена. Маргерит изпрати да потърсят ключар, за да отвори вратата. Тя искаше да избегне неприятната сцена, която би могла да се получи, ако баща ѝ, както ѝ беше писала Фелиси, откаже да я пусне в къщата. През това време Еманюел отиде да търси стареца, а камериерът на дьо Солис изтича да се обади на господин и госпожа Пиеркен. Най-сетне вратата бе отворена. Маргерит влезе в дневната, за да остави багажа си, и потрепера от ужас, като видя напълно оголените стени. Сякаш пожар бе опустошил къщата. Великолепната ламперия, изработена от Ван Хюизиум, и портретът на прадядото бяха продадени

— според слуховете — на лорд Спенсър. Трапезарията беше празна, в нея имаше само два тръстикови стола и най-проста маса, върху която Маргерит с ужас видя две чинии, две кани и два сребърни прибора, а на един поднос — костите от пушена херинга, която Клаес и неговият камериер явно току-що си бяха поделили. Набързо тя обходи цялата къща. Навсякъде я посрещна същата отчаяна гледка, същата голота, която царуваше в дневната и трапезарията. Идеята за абсолютното бе преминала навред като унищожителен огън. Цялата мебелировка на бащината ѝ стая се състоеше от легло, един стол и маса, върху която имаше прост меден свещник с остатък от най-долнокачествена свещ. Оголването бе тъй пълно, че нямаше и завеси на прозорците. И най-дребните предмети, които биха могли да имат някаква стойност, чак до кухненските съдове, бяха продадени. Водена от любопитството, което не ни напуска и в нещастие, Маргерит влезе в стаята на Льомюлкиние. И тя беше също тъй оголена като стаята на господаря му. В полуотвореното чекмедже на масата му тя съгледа една разписка, удостоверяваща, че камериерът е заложил часовника си преди няколко дни. Маргерит изтича в лабораторията и видя, че е пълна с научни уреди както в миналото. После отвори своя апартамент: там баща ѝ не беше пипал нищо.

Още с първия поглед дъщерята се обля в сълзи и прости всичко на баща си. Посред тази опустошителна ярост той все пак е бил спрян от бащиното чувство и от признателността, която ѝ дължеше! Това доказателство за нежност, получено в мига, когато отчаянието на Маргерит беше най-силно, даде подтик на една от онези душевни реакции, пред които са безсилни и най-студените сърца. Тя слезе в дневната, за да дочака баща си, изпълнена с тревога и безпокойство. Какъв щеше да го види? Изтощен, болен, отпаднал от гладуването, наложено от гордостта му? Дали е запазил разума си? Сълзи се стичаха от очите ѝ и тя не си даваше сметка за това, докато влизаше в опустошеното светилище. Картината на целия ѝ живот, нейните усилия, нейните безполезни предпазни мерки, нейното детинство, нейната щастлива и нещастна майка, всичко, като се стигне да усмихващия се край нея мъничък Жозеф, всичко се съчетаваше в същинска поема от унищожително униение. Но и най-лошите ѝ очаквания бяха надминати от развързката, която бе увенчала живота на нейния баща — един живот, едновременно величествен и жалък.

Състоянието, в което се намираше господин Клаес, не беше тайна за никого. За срам на хората в Дуге не се намериха поне две великодушни сърца, които да отдадат почит на неговото упорство на гений. За цялото общество Балтазар беше отритнат човек, лош баща, който бе прахосал шест състояния, милиони и който търсеше философския камък през деветнадесетия век — този просветен век, този невярващ век, този... и така нататък. Разпространяваха клевети за него, наричаха го алхимик и подхвърляха в лицето му думите: „Той иска да прави злато!“ Колко възхвали се изказваха по адрес на този век, по време на който, както и през всички останали, талантът издъхва под тежестта на също тъй брутално безразличие, каквото е имало по времето, когато са умрели Данте, Сервантес, Тасо и останалите като тях... Народите разбират гениалните произведения още по-късно дори и от кралете.

Тези схващания неусетно се бяха просмукали от висшето общество на Дуге към буржоазията и от нея — към простолудието. Седемдесетгодишният химик предизвикваше чувство на дълбоко съжаление у добре възпитаните хора и присмехулно любопитство у народа. Това са двете форми на презрение, в които се изразява познатото *Vae Victis*^[13], с което масите обсипват великите хора, когато ги виждат в нищета. Мнозина идваха пред дома Клаес и си показваха един на друг розетката на тавана, където бе погълнато толкова злато и бяха изгорени толкова въглища. Когато Балтазар минаваше, хората го сочеха с пръст. Често някой човек от простолудието или някое дете му подхвърляше думи на насмешка или на съжаление; обаче Лъомюлкиние се грижеше да му ги обяснява като възхвали и лесно успяваше да го заблуди. Докато очите на Балтазар си запазваха възвишената яснота, придобита от постоянното занимание с велики мисли, неговият слух беше значително отслабнал. За мнозина селяни, прости и суеверни хора, този старец беше магьосник. Благородният дом Клаес вече се наричаше — из предградията и полето — къща на дявола. Дори и лицето на Лъомюлкиние допринасяше за разпространяването на невероятни представи за неговия господар, Когато бедният стар илот^[14] отиваше на пазара за най-насъщните покупки и избираше измежду най-евтиното, той винаги получаваше исканото заедно с някоя и друга обида, изречена със задоволство. Той дори беше доволен, ако не е попаднал на суеверен продавач, който би отказал да му продаде жалките припаси, от страх да не бъде прокълнат

поради връзки със слуга на ада. И така, чувствата на целия град бяха враждебни спрямо този велик старец и неговия другар. За това спомагаше и тяхното облекло. По дрехите си те приличаха на бедняци, които нямат с какво да се облекат, но се срамуват да просят. Рано или късно двамата старци можеха да бъдат обидени. Пиеркен чувствуваше, че някой публичен скандал би опозорил името на семейството. Затова той винаги изпращаше двама-трима от своите слуги, които се движеха около тъста му при неговите разходки. Като оставаха на известно разстояние от него, те имаха за задача да го пазят, защото Юлската революция не беше направила народа по-почтителен.

По силата на една от онези случайности, които не се обясняват, Клаес и Льомюлкиние бяха излезли твърде рано тази сутрин и бяха излъгали тайната бдителност на господин и госпожа Пиеркен. Така те се намериха сами в града. На връщане от своята разходка, те поседнаха на слънце върху една пейка на площада Сен Жак. Оттам минаваха деца, които отиваха на училище. Като видяха отдалече двамата беззащитни старци, чиито лица се наслаждаваха на слънцето, децата запrikaзваха за тях. Обикновено разговорите на децата скоро достигат до смях; от смяха те преминават към лудории, без да влагат жестокост в тях. Първите седем или осем появили се деца останаха на известно разстояние и разглеждаха двете старчески лица, като едва сдържаха смяха си. Те привлякоха вниманието на Льомюлкиние.

— Я гледай, виждаш ли оня, който има глава като коляно?

— Да.

— Е, добре, той е учен от рождение.

— Татко казва, че той прави злато.

— Откъде? Оттук ли го прави? — добави трето момче, като направи не особено приличен жест.

Най-малкият от групата, който носеше пълна кошничка със закуски и тъкмо гризеше един маслен сладкиш, се приближи към пейката и с престорена наивност каза на Льомюлкиние:

— Вярно ли е, господине, че вие правите бисери и диаманти?

— Да, малки умнико — отвърна Льомюлкиние, като се усмихна и го потупа по бузата, — ние ще ти дадем от тях, когато се изучиш повече.

— Ах, господине, дайте и на мен! — се развикаха всички.

Децата се спуснаха като ято птички и заобиколиха двамата химици. До този миг Балтазар бе погълнат в някакво свое размишление. Виковете го стреснаха и той изрази удивлението си с жест, който предизвика всеобщ смях.

— Деца, малко уважение към един велик човек! — каза Льомюлкиние.

— Дръжте ги! — развикаха се децата. — Вие сте магьосници, да, стари магьосници! Магьосници, ей!

Льомюлкиние се изправи и заплаши децата с бастуна си, те се разбягаха, грабвайки камъни и буци кал. Един работник, който закусваше наблизо, видя Льомюлкиние с вдигнат бастун, помисли, че е ударил децата, и ги насърчи със страшните думи:

— Долу магьосниците!

Почувствуваха подкрепа, децата почнаха да хвърлят своите снаряди, които се посипаха върху двамата старци. В този миг граф дьо Солис се появи на площада, придружен от слугите на Пиеркен. Когато те пристигнаха, децата вече бяха обсипали с кал двамата старци. Ударът беше нанесен. Дотогава всички способности на Балтазар бяха се запазили, благодарение на своеобразното чистосърдечие на учените, у които съсредоточаването към някакво откритие унищожава всякакви други страсти. Като при внезапно просветление, той разбра какво ставаше около него. Грохналото му тяло не можа да издържи на страшната реакция, която бе засегнала най-възвишените му чувства. Той падна парализиран в ръцете на Льомюлкиние. Отнесоха го в къщи на носилка, заобиколена от двамата му зетьове. Никоя сила не можеше да попречи на простолюдието от Дуе да придружи стареца чак до вратата на неговия дом. Там бяха Фелиси и нейните деца, Жан, Маргерит и Габриел, който, получил известие от сестра си, бе пристигнал от Камбре със своята жена. Страхотна картина представляваше влизането на този старец, който се съпротивляваше по-малко на смъртта, отколкото се боеше от ужаса, че децата му ще разкрият тайната на неговата нищета. Веднага едно легло бе нагласено посред дневната и Балтазар бе обкръжен с грижи. Към края на деня положението му позволяваше да се надяват, че ще оживее. Но въпреки взетите мерки, парализата го остави доста дълго в състояние на вдетиняване. Малко по малко той си възвърна способността да се движи, обаче езикът му остана парализиран. Изглежда, че той беше

особено силно засегнат, може би, защото тъкмо там се бе насочила цялата сила на стареца в момента на гнева, когато бе искал да отвърне на децата.

Тази случка предизвика всеобщо негодувание в града. По силата на един все още необяснен закон, който ръководи предпочитанията на масите, това събитие обърна всички в полза на господин Клаес. Изведнъж той стана велик човек, предизвика възхищение и придоби всички чувства, които преди това му бяха отказвани. Всеки хвалеше неговото търпение, силна воля, смелост и гений. Градската управа искаше да накаже всички, които бяха участвували в покушението; но злото вече беше сторено. Семейството Клаес първо пожела да се забрави станалото. Маргерит нареди да мебелират дневната, чиито голи стени скоро бяха покрити с коприна. Няколко дни по-късно, когато старият баща се бе съвзел, той се видя в елегантна обстановка, заобиколен от всичко необходимо за щастлив живот. Той осъзна, че дъщеря му Маргерит навярно се е върнала в мига, в който тя влизаше в дневната. Като я видя, Балтазар се изчерви, очите му се навлажниха, без да потекат сълзи от тях. Той можа да стисне със студените си пръсти ръката на своята дъщеря и вложи в това стискане всички чувства и всички мисли, които вече не можеше да изрече. Имаше нещо свято и тържествено в този миг; това бе сбогуването на все още живия ум, на сърцето, което се оживяваше от признателността. Изтощен от безплодните си усилия, изморен от борбата си с един гигантски проблем и може би отчаян от забвението, което очакваше неговата памет, този исполин скоро щеше да престане да живее. Всичките му деца го заобикаляха с почтително чувство, пред очите му се редуваха картини на изобилие, на богатство, отново пред него бе трогателното щастие на едно хубаво семейство. Обич струеше от погледа му, само чрез него можеше да изразява всичките си чувства; очите му изведнъж придобиха тъй голямо разнообразие от изражения, че сякаш вече имаха свой език от светлина, лесен за разбиране. Маргерит изплати дълговете на своя баща и за няколко дена придаде на дома Клаес модерно великолепие, което отстраняваше всякаква мисъл за упадък. Тя оставаше край леглото на Балтазар, старееше се да отгатва всичките му мисли и да изпълнява и най-малките му желания. Няколко месеца изминаха в редуване на подобро и влошено състояние, което отразява борбата между живота и смъртта у старците. Всяка сутрин

децата отиваха при него, оставаха през целия ден в дневната, хранеха се край леглото му и излизаха само когато той заспиваше. От всички развлечения, които се опитваха да му доставят, най-голямо удоволствие му правеше четенето на вестниците, които бяха твърде интересни по онова време поради политическите събития. Господин Клаес слушаше внимателно, докато господин Солис четеше на глас близо до него.

Към края на 1832 година Балтазар прекара една извънредно критична нощ. Господин Пиеркен, лекарят бе извикан от болногледачката, изплашена от внезапната промяна у болния. Лекарят реши, че ще трябва да остане при него. Опасяваше се, че всеки миг би могла да настъпи смъртта вследствие вътрешната криза, чиито признаци бяха придобили характер на агония.

Старецът влагаше невероятна сила в своите движения, сякаш за да разкъса обръча на парализата; мъчеше се да говори и раздвижваше езика си, без да издава звуци; пламтящите му очи буквално изстрелваха мисли; сгърчените му черти изразяваха неизмерима мъка; пръстите му се свиваха в отчаяние, потеше се на едри капки. На сутринта децата дойдоха да целунат своя баща е онази нежност, която поради страха от близката смърт става всеки ден все по-силна и по-пламенна; но той не изрази задоволството, което изпитваше винаги в такива мигове. Еманюел, извикан от Пиеркен, побърза да разпечата вестника, за да види дали четенето няма да смекчи малко вътрешната криза на Балтазар. Като разгъна листа, той съзря думите: „Откритие на абсолютното“, които силно го заинтересуваха. Тогава зачете на Маргерит статия, в която се разказваше за някакъв процес по повод продажбата на абсолютното, която извършвал някакъв прочут полски математик. Въпреки че Еманюел четеше съвсем тихо на Маргерит, която го помоли да отмине статията, Балтазар бе дочул всичко.

Умирацията се надигна внезапно, опирайки се на юмруците си, и отправи към ужасените си деца поглед, който ги порази като светкавица. Косите, останали по темето му, се раздвижиха, бръчките му се разтресоха, лицето му се оживи от огнен дух, някакъв полъх премина по него и му придаде незабравимо величие; той вдигна ръка, сгърчена от ярост, и изкрещя с пронизителен глас прочутите думи на Архимед: „Еврика!“ (Аз намерих!) После отново падна върху леглото с тежкия звук на безжизнено тяло; той умря със страхотно стенание и

очите му изразяваха, чак до мига, в който лекарят ги затвори, съжалението, че не е успял да завещае на науката разрешението на една енигма, чието було се беше разкъсало твърде късно под костеливите пръсти на смъртта.

Париж, юни—септември 1834

[1] *Синдик* — лице, натоварено да се грижи за интересите на сдружение, в което членува. ↑

[2] *Лантерно* — малка куличка с широки отвори по страничните стени, с която увенчават най-високата част на свод, купол на сграда. — Б. пр. ↑

[3] *Артевелде* — градски съветник на Гант, предводител на фламандския бунт срещу Франция, загинал в борбата (1295—1345). — Б. пр. ↑

[4] *Маскарон* — гротескно изображение на лице, среща се при украси на аркади, фонтани и пр. — Б. пр. ↑

[5] *Перкал* — фин памучен плат. — Б. пр. ↑

[6] *Франц—Йозеф Гал* (1758—1828 — немски лекар, създател на френологията. — Б. пр. ↑

[7] *Жан-Гаспар Лаватер* (1741—1801) — швейцарски поет, философ и теолог, създател на физиономията (изкуство да се съди за характера по чертите на лицето). — Б. пр. ↑

[8] *Сведенборг* (1688—1722) — шведски теософ — Б. пр. ↑

[9] *Тараска* — своеобразна кукла, изобразяваща чудовище — Б. пр. ↑

[10] *Левга* — мярка за разстояние, която може да бъде километрична (4000 м), земна (4444 м) или морска (5556 м). — Б. пр. ↑

[11] *Екю* — стара френска монета, струваща 3 ливри. Съществували са и екю по 6 ливри. — Б. пр. ↑

[12] *арпан* — стара френска мярка от 34 до 51 ара. ↑

[13] *Тежко на победените* (лат.) — Б. пр. ↑

[14] *илот* — роб в Спарта — Б. пр. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.